

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Praktyczny przewodnik w sprawie kryteriów dopuszczalności

Zaktualizowany 31 sierpnia 2022 r.

Opracowany przez Kancelarię. Nie jest wiążący dla Trybunału.

Wydawców i organizacje zainteresowane powieleniem Przewodnika lub wydaniem jego tłumaczenia w całości lub w części w formie drukowanej bądź elektronicznej zapraszamy do kontaktu pod adresem publishing@echr.coe.int w celu uzyskania informacji o procedurze udzielenia zgody.

Aby dowiedzieć się, które przewodniki po orzecznictwie są obecnie tłumaczone, proszę wejść na stronę [Pending translations \(Tłumaczenia w realizacji\)](#).

Przewodnik sporządzono w języku angielskim. Jest systematycznie aktualizowany, ostatnio 31 sierpnia 2022 r. Może podlegać korekcie wydawniczej.

[Przewodnik w sprawie kryteriów dopuszczalności](#) i [przewodniki po orzecznictwie](#) można pobrać ze strony www.echr.coe.int (Case-law - Case-law analysis - Admissibility guide / Orzecznictwo - Informacje o orzecznictwie - Przewodnik w sprawie kryteriów dopuszczalności). Informacje o aktualizacjach publikacji są zamieszczane na koncie Trybunału na Twitterze pod adresem https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Niniejsze tłumaczenie opublikowano za porozumieniem z Radą Europy i Europejskim Trybunałem Praw Człowieka oraz na wyłączną odpowiedzialność Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej.

© Rada Europy/Europejski Trybunał Praw Człowieka, 2024

Spis treści

Do czytelników	6
Wstęp	7
A. Skarga indywidualna	9
1. Cel przepisu	9
2. Kategorie skarżących	9
a. Osoby fizyczne	9
b. Osoby prawne	9
c. Grupa osób	10
3. Status ofiary	11
a. Pojęcie „ofiary”	11
b. Ofiara bezpośrednia	11
c. Ofiara pośrednia	12
d. Potencjalne ofiary i <i>actio popularis</i>	15
e. Utrata statusu ofiary	16
f. Śmierć skarżącego	19
4. Reprezentacja	19
B. Swoboda korzystania z prawa do skargi indywidualnej	21
1. Zasady i przykłady	21
2. Obowiązki pozwanego państwa	23
a. Reguła 39 Regulaminu Trybunału	23
b. Ustalenie faktów	24
c. Dochodzenia	25
I. Proceduralne podstawy niedopuszczalności	25
A. Niewyczerpanie krajowych środków odwoławczych	25
1. Cel zasady	26
2. Zastosowanie zasady	27
a. Elastyczność	27
b. Zgodność z przepisami i ograniczeniami krajowymi	27
c. Istnienie kilku środków odwoławczych	28
d. Skarga wniesiona co do istoty	28
e. Istnienie i adekwatność	29
f. Dostępność i skuteczność	30
3. Ograniczenia w zastosowaniu zasady	33
4. Rozłożenie ciężaru dowodu	33
5. Aspekty proceduralne	35
6. Tworzenie nowych środków odwoławczych	36
B. Niezachowanie czteromiesięcznego terminu	38
1. Cel zasady	38
2. Data rozpoczęcia biegu czteromiesięcznego terminu	39
a. Ostateczna decyzja	39
b. Moment rozpoczęcia biegu terminu	40
i. Wiedza o decyzji	41
ii. Doręczenie decyzji	41
iii. Brak doręczenia decyzji	41

iv. Brak dostępnych środków odwoławczych	41
v. Sytuacja utrzymująca się	41
3. Wygaśnięcie czteromiesięcznego terminu	42
4. Data wniesienia skargi	43
a. Wypełniony formularz skargi	43
b. Data wysłania	43
c. Nadanie faksem	44
d. Charakterystyka skargi	44
e. Kolejne skargi	44
5. Szczególne sytuacje	45
a. Zastosowanie ograniczeń czasowych do utrzymujących się sytuacji dotyczących prawa do życia, mieszkania i własności	45
b. Zastosowanie ograniczenia czasowego w związku z brakiem skutecznego postępowania przygotowawczego w sprawie śmierci i złego traktowania	46
c. Zastosowanie zasady czteromiesięcznego terminu w odniesieniu do warunków pozbawienia wolności	47
d. Warunki zastosowania zasady czteromiesięcznego terminu w przypadku kilku okresów pozbawienia wolności zgodnie z art. 5 ust. 3 Konwencji	47
C. Skarga anonimowa	48
1. Skarga anonimowa	48
2. Skarga nieanonimowa	48
D. Skarga identyczna co do istoty	49
1. Skarga co do istoty identyczna ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał	49
2. Skarga co do istoty identyczna ze sprawą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia	50
a. Ocena podobieństwa spraw	50
b. Pojęcie „innej międzynarodowej procedury dochodzenia lub rozstrzygnięcia”	51
E. Nadużycie prawa do skargi	52
1. Ogólna definicja	52
2. Wprowadzanie Trybunału w błąd	52
3. Obrażliwy język	53
4. Naruszenie zasady poufności procedury polubownego rozstrzygnięcia sporów	54
5. Skarga w sposób oczywisty wniesiona w złej wierze lub pozbawiona rzeczywistego celu ..	55
6. Inne przypadki	55
7. Podejście, jakie powinien przyjąć pozwany rząd	56
II. Podstawy niedopuszczalności odnoszące się do właściwości Trybunału ...56	
A. Niezgodność <i>ratione personae</i>	56
1. Zasady	56
2. Jurysdykcja	57
3. Odpowiedzialność i przyczynowość	60
4. Kwestie dotyczące możliwej odpowiedzialności państw-stron Konwencji z tytułu działań lub zaniechań związanych z ich członkostwem w organizacji międzynarodowej ..	61
B. Niezgodność <i>ratione loci</i>	63
1. Zasady	63
2. Szczególne przypadki	63
C. Niezgodność <i>ratione temporis</i>	64
1. Zasady ogólne	64
2. Zastosowanie tych zasad	64
a. Data początkowa w odniesieniu do ratyfikacji Konwencji lub uznania właściwości	

instytucji Konwencji.....	64
b. Fakty jednorazowe przed lub po wejściu w życie lub deklaracji.....	65
3. Sytuacje szczególne	66
a. Utrzymujące się naruszenia.....	66
b. „Trwający” obowiązek proceduralny dotyczący badania zaginięć, które miały miejsce przed datą początkową.....	67
c. Obowiązek proceduralny wynikający z art. 2 Konwencji dotyczący zbadania przyczyn śmierci: postępowanie odnoszące się do stanu faktycznego poza jurysdykcją czasową Trybunału	67
d. Wzięcie pod uwagę wcześniejszych faktów.....	68
e. Trwające postępowanie lub tymczasowe aresztowanie.....	68
f. Prawo do odszkodowania za niesłuszne skazanie	69
g. Prawo do niepodlegania ponownemu sądzeniu lub karaniu	69
D. Niezgodność <i>ratione materiae</i>	69
III. Niedopuszczalność na podstawie przedmiotu skargi.....	72
A. Skarga w sposób oczywisty nieuzasadniona	72
1. Ogólne wprowadzenie	72
2. „Czwarta instancja”	73
3. Wyraźny lub widoczny brak naruszenia	74
a. Brak widocznej arbitralności lub niesprawiedliwości.....	75
b. Brak widocznej nieproporcjonalności pomiędzy celami i środkami	75
c. Inne względnie proste zagadnienia materialne.....	76
4. Skargi bezpodstawne: brak dowodów	77
5. Zarzuty niezrozumiałe lub mało prawdopodobne	78
B. Brak znaczącego uszczerbku	78
1. Kontekst nowego kryterium.....	78
2. Zakres	79
3. Czy skarżący doznał znaczącego uszczerbku	80
a. Brak znaczącego uszczerbku finansowego	80
b. Znaczący uszczerbek finansowy	82
c. Brak znaczącego uszczerbku niefinansowego	83
d. Znaczący uszczerbek niefinansowy	84
4. Klauzula ochronna: czy poszanowanie praw człowieka wymaga zbadania przedmiotu skargi.....	87
Lista spraw cytowanych	89

Do czytelników

Niniejszy praktyczny przewodnik należy do serii przewodników dotyczących Konwencji, które są publikowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej „Trybunał”, „Europejski Trybunał” lub „Trybunał w Strasburgu”), aby informować osoby zajmujące się stosowaniem prawa, w szczególności prawników, którzy mogą zostać powołani do reprezentowania skarżących przed Trybunałem, o warunkach dopuszczalności skarg indywidualnych. Celem tego przewodnika jest przedstawienie bardziej przejrzystego i bardziej szczegółowego obrazu warunków dopuszczalności, aby przede wszystkim zmniejszyć w miarę możliwości liczbę skarg, które nie mają szans na wydanie orzeczenia co do ich przedmiotu, a ponadto zapewnić, by te skargi, które wymagają zbadania co do przedmiotu, przeszły test dopuszczalności.

Niniejszy przewodnik nie jest zatem wyczerpujący i skupia się na najczęściej występujących scenariuszach. Przywołane orzecznictwo stanowi wybór spośród wiodących, szczególnie istotnych lub wydanych niedawno wyroków i decyzji*.

Wyroki Trybunału służą nie tylko rozstrzygnięciu spraw wniesionych przed Trybunał, ale również, w szerszym wymiarze, wyjaśnianiu, zabezpieczaniu i rozwijaniu zasad wprowadzonych Konwencją, co jednocześnie przyczynia się do przestrzegania przez państwa zobowiązań podjętych przez nie jako układające się strony (*Irlandia p. Wielkiej Brytanii*, § 154, 18 stycznia 1978 r., Seria A nr 25, oraz bardziej aktualna sprawa *Jeronovičs p. Łotwie* [WI], nr 44898/10, § 109, 5 lipca 2016 r.).

Zatem system utworzony na podstawie Konwencji ma służyć rozwiązywaniu kwestii z zakresu polityki publicznej w interesie ogólnym, a tym samym podnoszeniu standardów ochrony praw człowieka i rozwojowi wiedzy naukowej o prawach człowieka w całej społeczności państw-stron Konwencji (*Konstantin Markin p. Rosji* [WI], § 89, nr 30078/06, ECHR 2012). Trybunał istotnie podkreśla rolę Konwencji jako jednego z „instrumentów konstytuujących porządek publiczny w Europie” w obszarze praw człowieka (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi p. Irlandii* [WI], nr 45036/98, § 156, ECHR 2005-VI, oraz nowsze sprawy *N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], nr 8675/15 i 8697/15, § 110, 13 lutego 2020 r.).

Niedawno Protokołem nr 15 do Konwencji wprowadzono do preambuły do Konwencji zasadę subsydiarności. Zasada ta „nakłada na państwa-strony i na Trybunał wspólną odpowiedzialność” w kwestii ochrony praw człowieka, podczas gdy władze i sądy krajowe muszą interpretować i stosować prawo krajowe w sposób zapewniający pełną skuteczność praw i wolności zdefiniowanych w Konwencji i protokołach do niej (*Grzęda p. Polsce* [WI], § 324).

Przewodnik zawiera odniesienia do słów kluczy dotyczących każdego przywołanego artykułu Konwencji i Protokołów Dodatkowych do niej. Kwestie prawne rozpatrywane w związku z poszczególnymi sprawami zostały zebrane w formie [Wykazu słów kluczy](#), opracowanego na podstawie zbioru terminów pochodzących (w większości przypadków) bezpośrednio z tekstu Konwencji i Protokołów do niej.

W [bazie danych HUDOC](#) obejmującej orzecznictwo Trybunału można prowadzić kwerendy w oparciu o słowa klucze. W ten sposób można wyszukiwać grupy dokumentów o podobnej treści prawniczej (za pomocą słów kluczy podsumowuje się tok rozumowania i wnioski Trybunału w każdej sprawie). Słowa klucze dla poszczególnych spraw można znaleźć, klikając w zakładkę Case Details (Szczegóły sprawy) w bazie HUDOC. Więcej informacji o bazie danych HUDOC i o słowach kluczach można znaleźć

* Cytowane orzecznictwo może być dostępne w jednym z języków urzędowych Trybunału i Europejskiej Komisji Praw Człowieka (angielskim albo francuskim) albo w obu tych językach. Jeśli z informacji nie wynika inaczej to referencja cytowana odsyła do wyroku co do przedmiotu skargi wydanego przez jedną z Izb Trybunału. Skrót „(dec.)” oznacza, że cytowanie pochodzi z decyzji Trybunału, natomiast skrót „[WI]” oznacza, że sprawa była rozpatrywana przez Wielką Izbę. Wyroki Izby, które nie miały waloru ostateczności z chwilą publikacji niniejszej aktualizacji, są oznaczone gwiazdką (*).

w podręczniku użytkownika bazy HUDOC.

Wstęp

1. System ochrony podstawowych praw i wolności ustanowiony przez Europejską konwencję praw człowieka („Konwencja”) jest oparty na zasadzie subsydiarności. Doniosłość tej zasady potwierdzono, przyjmując i wprowadzając w życie [Protokół nr 15](#) do Konwencji, na mocy którego dodano wyraźne odwołanie do niej w preambule do Konwencji. Zapewnienie stosowania Konwencji należy przede wszystkim do państw-stron Konwencji; Europejski Trybunał Praw Człowieka („Trybunał”) powinien interweniować jedynie wtedy, gdy państwo nie wywiąże się ze swoich zobowiązań.

Nadzór Strasburga prowadzony jest głównie w wyniku skarg indywidualnych, które mogą być składane do Trybunału przez każdą osobę fizyczną lub pozarządową osobę prawną znajdującą się w jurysdykcji państwa-strony Konwencji. Grupa potencjalnych skarżących jest zatem ogromna: oprócz ośmiuset milionów mieszkańców szeroko rozumianej Europy i zamieszkujących ją lub przemieszczających się przez nią obywateli państw trzecich istnieją miliony stowarzyszeń, fundacji, partii politycznych, przedsiębiorstw itd. Ponadto należy wspomnieć o osobach, które podlegają jurysdykcji państw-stron Konwencji w wyniku eksterytorialnych działań podjętych przez nie poza ich terytoriami.

Od wielu już lat z różnych powodów Trybunał jest zalewany falą skarg indywidualnych (na dzień 31 stycznia 2021 r. było zawisłych 64 100 skarg). Zdecydowana większość tych skarg zostaje jednak odrzucona bez rozpatrywania ich co do przedmiotu ze względu na niespełnienie jednego z kryteriów dopuszczalności określonych w Konwencji. Dla przykładu w 2020 r. Trybunał rozpatrzył łącznie 39 190 skarg, a 37 289 z nich zostało uznanych za niedopuszczalne lub skreślonych z listy spraw. Sytuacja ta jest frustrująca z dwóch powodów. Po pierwsze, jako że Trybunał zobowiązany jest do odpowiedzi na każdą skargę, nie może zająć się w rozsądnym terminie sprawami, które wymagają zbadania co do przedmiotu, nie przynosząc żadnych realnych korzyści dla społeczeństwa. Po drugie, roszczenia dziesiątek tysięcy skarżących muszą nieuchronnie zostać odrzucone.

2. Państwa-strony Konwencji, a także Trybunał wraz z jego Kancelarią, stale szukają sposobów na rozwiązanie tego problemu i zapewnienie skutecznego działania wymiaru sprawiedliwości. Jednym z najbardziej widocznych działań było przyjęcie [Protokołu nr 14](#) do Konwencji. Dzięki niemu m.in. skargi, które są w sposób oczywisty niedopuszczalne, będą rozpatrywane przez skład jednego sędziego wspieranego przez sprawozdawców niebędących sędziami, a nie przez komitet trzech sędziów. Protokół nr 14, który wszedł w życie w dniu 1 czerwca 2010 r., wprowadził też nowe kryterium dopuszczalności dotyczące stopnia uszczerbku doznanego przez skarżącego, co ma na celu zniechęcenie do składania skarg przez osoby, które nie doznały znaczącego uszczerbku.

W dniu 19 lutego 2010 r. przedstawiciele czterdziestu siedmiu państw członkowskich Rady Europy, które są bez wyjątku związane Konwencją, spotkali się w Interlaken w Szwajcarii, aby omówić przyszłość Trybunału, w szczególności nadrobienie zaległości wynikających z dużej liczby niedopuszczalnych skarg. W [uroczystym oświadczeniu](#) potwierdzili oni podstawową rolę Trybunału w ramach systemu europejskiego w zakresie ochrony podstawowych praw i wolności oraz zobowiązali się do zwiększenia poziomu jego skuteczności, przy jednoczesnym zachowaniu zasady skarg indywidualnych.

Potrzeba zapewnienia, aby mechanizm Konwencji mógł działać w krótkim, średnim i długim okresie, została dodatkowo podkreślona w deklaracjach przyjętych na późniejszych konferencjach w [Izmirze](#), [Brighton](#), [Brukseli](#) i [Kopenhadze](#), odpowiednio w latach 2011, 2012, 2015 i 2018. Konferencja w Brighton doprowadziła do przyjęcia [Protokołu nr 15](#) do Konwencji, którym – oprócz wprowadzenia do preambuły do Konwencji odwołania do zasad subsydiarności i marginesu oceny – skrócono z sześciu do czterech miesięcy termin na wniesienie skargi do Trybunału liczony od czasu wydania ostatecznego orzeczenia krajowego.

3. Idea zapewnienia potencjalnym skarżącym kompleksowych i obiektywnych informacji na temat procedury składania skarg oraz kryteriów dopuszczalności jest wyraźnie opisana w punkcie C-6 lit. a i b

Deklaracji z Interlaken. Niniejszy praktyczny przewodnik w sprawie warunków dopuszczalności skarg indywidualnych należy odczytywać w tym właśnie kontekście. Jego celem jest przedstawienie bardziej przejrzystego i bardziej szczegółowego obrazu warunków dopuszczalności w celu, po pierwsze, zmniejszenia w miarę możliwości liczby skarg, które nie mają szans na wydanie orzeczenia co do ich przedmiotu, a po drugie, zapewnienia, że te skargi, które wymagają zbadania co do przedmiotu, przejdą test dopuszczalności. Obecnie w większości spraw, które spełniają kryteria dopuszczalności, jednocześnie badana jest dopuszczalność i przedmiot skargi, co upraszcza i przyspiesza tok postępowania.

Dokument ten skierowany jest głównie do prawników, w szczególności tych, którzy mogą zostać powołani do reprezentowania skarżącego przed Trybunałem.

Wszystkie kryteria dopuszczalności określone w art. 34 (skargi indywidualne) i art. 35 (kryteria dopuszczalności) Konwencji zostały poddane analizie w świetle orzecznictwa Trybunału. Naturalnie niektóre pojęcia, takie jak czteromiesięczny termin oraz, w mniejszym stopniu, wyczerpanie krajowych środków odwoławczych, są łatwiejsze do zdefiniowania niż inne, np. pojęcie „w sposób oczywisty nieuzasadnionych” skarg, które można doprecyzowywać niemal w nieskończoność, bądź jurysdykcja Trybunału *ratione materiae* lub *ratione personae*. Ponadto niektóre artykuły są przywoływane przez skarżących znacznie częściej niż inne, a niektóre państwa nie ratyfikowały wszystkich Protokołów Dodatkowych do Konwencji, podczas gdy inne zgłosiły zastrzeżenia co do zakresu stosowania niektórych przepisów. Niniejszy przewodnik nie jest zatem wyczerpujący i skupia się na najczęściej występujących scenariuszach. Koncentruje się na sprawach wynikłych ze skarg indywidualnych (wniesionych na mocy art. 34 Konwencji), choć nie bez odniesień do konkretnych wyroków i decyzji wydanych w sprawach międzypaństwowych (wniesionych na mocy art. 33 Konwencji¹) w zakresie, w jakim mają one znaczenie dla skarg indywidualnych.

4. Przewodnik został przygotowany przez Dyрекcję ds. Prawnych (*Directorate of the Jurisconsult*) Trybunału, a zawarta w nim interpretacja kryteriów dopuszczalności w żaden sposób nie wiąże Trybunału. Przewodnik będzie regularnie aktualizowany. Niniejszy dokument został sporządzony w języku francuskim i angielskim oraz zostanie przetłumaczony na inne języki, z pierwszeństwem dla języków urzędowych krajów, z których wpływa najwięcej spraw.

5. Po zdefiniowaniu pojęć skargi indywidualnej i statusu ofiary w przewodniku przedstawiono podstawy proceduralne niedopuszczalności skargi (**część I**), podstawy jurysdykcji Trybunału (**część II**) i te dotyczące przedmiotu skargi (**część III**)².

1. Nie wszystkie kryteria dopuszczalności wymienione w art. 35 Konwencji mają zastosowanie do skarg międzypaństwowych wniesionych na mocy art. 33 Konwencji (patrz *Słowenia p. Chorwacji* [WI] (dec.), §§ 40-44). Skargi międzypaństwowe wymagają innego podejścia w kwestii dopuszczalności.

2. Poszczególne etapy postępowania, w którym Trybunał rozpatruje skargę, są przedstawione w przejrzysty sposób w dziale „**Case processing**” na stronie Trybunału (www.echr.coe.int – The Court – How the Court works), w szczególności na wykresie „**Cykl obiegu skargi**”.

A. Skarga indywidualna

Artykuł 34 Konwencji – Skargi indywidualne

„Trybunał może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich Układających się Stron praw zawartych w niniejszej konwencji lub jej protokołach. (...)”

Słowa klucze w bazie HUDOC

Skarga (34) – pozwane państwo-strona (34) – osoba fizyczna (34) – organizacja pozarządowa (34) – grupa jednostek (34) – ofiara (34) – *actio popularis* (34) – *locus standi* (34)

1. Cel przepisu

6. Artykuł 34 gwarantujący prawo do skargi indywidualnej daje podmiotowi realne prawo do podjęcia działań prawnych na szczeblu międzynarodowym. Jest to także jedna z podstawowych gwarancji skuteczności systemu konwencyjnego – jeden z „kluczowych elementów mechanizmu” ochrony praw człowieka (*Mamatkulov i Askarov p. Turcji* [WI], §§ 100 i 122; *Loizidou p. Turcji* (zastrzeżenia wstępne), § 70).

7. Konwencja, będąca „żywym instrumentem”, musi być interpretowana w świetle aktualnych okoliczności. Ugruntowane orzecznictwo w tym zakresie odnosi się także do przepisów proceduralnych, takich jak art. 34 (*ibid.*, § 71).

8. Skarżący, jeżeli chce powołać się na art. 34 Konwencji, powinien spełnić dwa warunki: musi mieścić się w jednej z kategorii skarżących, o których mowa w art. 34, i musi przedstawić dowody na to, że jest ofiarą naruszenia Konwencji (*Vallianatos i Inni p. Grecji* [WI], § 47).

2. Kategorie skarżących

a. Osoby fizyczne

9. Każda osoba może skorzystać z ochrony konwencyjnej w sprawach przeciwko państwu-stronie Konwencji w oparciu o zarzut naruszenia postanowień Konwencji na terytorium podlegającym jurysdykcji danego państwa, zgodnie z art. 1 Konwencji (*Van der Tang p. Hiszpanii*, § 53), bez względu na narodowość, miejsce zamieszkania, stan cywilny, sytuację lub zdolność do czynności prawnych. W odniesieniu do matki pozbawionej praw rodzicielskich patrz *Scozzari i Giunta p. Włochom* [WI], § 138; w odniesieniu do nieletniego patrz *A. p. Wielkiej Brytanii*; w odniesieniu do osoby niemającej zdolności do czynności prawnych bez zgody jej opiekuna prawnego patrz *Zehentner p. Austrii*, §§ 39 i następane.

10. Skargi mogą być wniesione tylko przez osoby żyjące lub w ich imieniu; osoba nieżyjąca nie może odwołać się do Trybunału (*Aizpurua Ortiz i Inni p. Hiszpanii*, § 30; *Dvořáček i Dvořáčková p. Słowacji*, § 41).

b. Osoby prawne

11. Osoba prawna, która twierdzi, że jest ofiarą naruszenia przez państwo-stronę praw określonych w Konwencji i Protokołach, może wnieść skargę do Trybunału jedynie wówczas, gdy jest „organizacją pozarządową” w rozumieniu art. 34 Konwencji.

12. Pojęcie „organizacja rządowa”, w odróżnieniu od „organizacji pozarządowej” w rozumieniu art. 34, odnosi się nie tylko do centralnych organów państwa, ale również do władzy zdecentralizowanej, która

sprawuje „funkcje publiczne” bez względu na stopień jej autonomii wobec organów centralnych; pojęcie to obejmuje również władze lokalne i regionalne (*Radio France i Inni p. Francji* (dec.), § 26), gminy (*Ayuntamiento de Mula p. Hiszpanii* (dec.)), lub tę część gminy, która uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej (*Municipal Section of Antilly p. Francji* (dec.)). Żaden z tych organów nie jest uprawniony do wniesienia skargi na podstawie art. 34 (patrz również *Döşmealtı Belediyesi p. Turcji* (dec.)). Państwo niebędące stroną Konwencji nie może zostać uznane za „organizację pozarządową”, a tym samym nie jest uprawnione do wniesienia sprawy przed Trybunał na mocy art. 34 (*Demokratyczna Republika Konga p. Belgii* (dec.), §§ 13-21).

13. Do kategorii „organizacji rządowej” zaliczane są podmioty prawne uczestniczące w rządzeniu państwem lub świadczące usługi publiczne pod kontrolą władzy państwowej (*JKP Vodovod Kraljevo p. Serbii* (dec.), §§ 23-28, sprawa dotycząca przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjnego utworzonego przez gminę; *Ihsan Doğramacı Bilkent Üniversitesini p. Turcji* (dec.), §§ 35-47, sprawa dotycząca uczelni utworzonej przez fundację). Prywatny charakter zaskarżonej czynności nie ma tutaj znaczenia (§ 38).

14. W celu ustalenia, czy dana osoba prawna niebędąca organem władzy terytorialnej mieści się w tej kategorii, należy wziąć pod uwagę jej status prawny oraz, w stosownych przypadkach, prawa wynikające z jej statusu, rodzaj prowadzonej działalności, uwarunkowania tej działalności oraz stopień jej niezależności od władz politycznych (*Radio France i Inni p. Francji* (dec.), § 26; *Kotov p. Rosji* [WI], § 93; *Słowenia p. Chorwacji* [WI] (dec.), § 61). W odniesieniu do podmiotów niewykonujących władzy rządowej lub nadawców publicznych patrz *The Holy Monasteries p. Grecji*, § 49; *Radio France i Inni p. Francji* (dec.), §§ 24-26; *Osterreichischer Rundfunk p. Austrii*, §§ 46-53; *Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft i publissime SA p. Szwajcarii*, §§ 46-48. W odniesieniu do przedsiębiorstw państwowych korzystających z wystarczającej niezależności od państwa w zakresie instytucjonalnym i operacyjnym patrz *Islamic Republic of Iran Shipping Lines p. Turcji*, §§ 80-81; *Ukraine-Tyumen p. Ukrainie*, §§ 25-28; *Unédic p. Francji*, §§ 48-59; oraz odmienne wyroki w sprawach *Zastava It Turs p. Serbii* (dec.); *State Holding Company Luganskvugillya p. Ukrainie* (dec.); patrz również *Transpetrol, a.s. p. Słowacji* (dec.). Jeśli chodzi o przedsiębiorstwa, Trybunał uznaje, że przedsiębiorstwo jest podmiotem „pozarządowym” do celów art. 34, jeśli zasadniczo podlega przepisom prawa spółek, w prowadzonej działalności nie korzysta z uprawnień właściwych dla władzy rządowej ani innych uprawnień wykraczających poza te wynikające z powszechnie obowiązującego prawa prywatnego, a także podlega jurysdykcji sądów powszechnych, a nie administracyjnych. Trybunał uwzględnił też fakt, czy skarżąca spółka prowadziła działalność komercyjną i nie ogrywała roli w świadczeniu usług publicznych ani nie miała monopolu w konkurencyjnym sektorze (*Słowenia p. Chorwacji* [WI] (dec.), §§ 62-63, i cytowane tam odniesienia).

15. Trybunał wyjaśnił, że art. 33 Konwencji (skargi międzypaństwowe) nie dopuszcza, aby skarżący rząd dochodził praw osoby prawnej, która nie zostałaby uznana za „organizację pozarządową”, a więc nie byłaby uprawniona do wniesienia skargi indywidualnej na mocy art. 34 (*Słowenia p. Chorwacji* [WI] (dec.), §§ 60-70 i 76-79, sprawa dotycząca banku będącego własnością skarżącego państwa). Mając na względzie szczególny charakter Konwencji jako traktatu dotyczącego praw człowieka i przypominając, że nawet w sprawach międzypaństwowych najważniejszym „poszkodowanym” w wyniku naruszenia Konwencji jest osoba fizyczna, Trybunał potwierdził, że podmiotami praw na mocy Konwencji mogą być wyłącznie osoby fizyczne, grupy osób i osoby prawne kwalifikujące się jako „organizacje pozarządowe”, ale nie może nim być układające się państwo ani żadna osoba prawna, która do niego należy (*ibid.*, § 66).

c. Grupa osób

16. Skargę może wnieść grupa osób. Jednak władze lokalne oraz inne organy władzy nie mogą składać skarg za pośrednictwem osób, które tworzą lub reprezentują takie władze lub organy, w związku z czynami będącymi czynami karalnymi w państwie, z którym są związane i w imieniu którego sprawują władzę publiczną (*Demirbaş i Inni p. Turcji* (dec.)). Z kolei grupa deputowanych do parlamentu

regionalnego może być uznana za „grupę osób” (a nie za organizację rządową), kiedy ich skarga dotyczy zawieszenia posiedzenia plenarnego parlamentu wspólnoty autonomicznej. W takim przypadku prawa i wolności przywołane przez skarżących dotyczą każdego z nich z osobna i nie są przypisywane parlamentowi jako instytucji (*Forcadell i Lluís i Inni p. Hiszpanii* (dec.)).

3. Status ofiary

17. Trybunał konsekwentnie orzeka, że Konwencja nie obejmuje instytucji skargi obywatelskiej (łac. *actio popularis*), a do zadań Trybunału zwykle nie należy ocena *in abstracto* przepisów i podjętych czynności mających znaczenie w sprawie, lecz ustalenie, czy sposób zastosowania przepisów i wykonania czynności w stosunku do skarżącego lub ich wpływ na skarżącego spowodował naruszenie Konwencji (np. *Roman Zakharov p. Rosji* [WI], § 164).

a. Pojęcie „ofiary”

18. Słowo „ofiara” w kontekście art. 34 Konwencji oznacza osobę lub osoby bezpośrednio lub pośrednio dotknięte zarzutem naruszenia. Zatem art. 34 nie dotyczy wyłącznie bezpośredniej ofiary lub ofiar zarzucanego naruszenia, ale również ofiar pośrednio dotkniętych zarzucanym naruszeniem, które doznały szkody z powodu naruszenia lub które miałyby uzasadniony i osobisty interes w spowodowaniu ustania naruszenia (*Vallianatos i Inni p. Grecji* [WI], § 47). Pojęcie „ofiary” jest interpretowane samoistnie i bez odwoływania się do przepisów prawa krajowego dotyczących interesu w podjęciu działań lub zdolności do podjęcia działań (*Gorraiz Lizarraga i Inni p. Hiszpanii*, § 35), choć Trybunał powinien wziąć pod uwagę fakt, że skarżący był stroną postępowania krajowego (*Aksu p. Turcji* [WI], § 52; *Micallef p. Malcie* [WI], § 48; *Bursa Barosu Başkanlığı i Inni p. Turcji*, §§ 109-117). Nie zakłada istnienia szkody (*Brumarescu p. Rumunii* [WI], § 50), może wystarczyć działanie powodujące jedynie tymczasowe skutki prawne (*Monnat p. Szwajcarii*, § 33).

19. Pojęcie „ofiary” będzie ewoluowało wraz ze zmieniającymi się warunkami panującymi we współczesnym społeczeństwie i należy je stosować bez zbytniego formalizmu (*ibid.*, §§ 30-33; *Gorraiz Lizarraga i Inni p. Hiszpanii*, § 38; *Stukus i Inni p. Polsce*, § 35; *Ziętał p. Polsce*, §§ 54-59). Trybunał orzekł, że kwestia statusu ofiary może być powiązana z przedmiotem skargi (*Siliadin p. Francji*, § 63; *Hirsi Jamaa i Inni p. Włochom* [WI], § 111). Trybunał może z urzędu badać kwestię statusu ofiary i jej interesu prawnego (łac. *locus standi*), ponieważ są to zagadnienia objęte jego jurysdykcją (*Buzadji p. Republice Mołdawii* [WI], § 70; *Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy p. Finlandii* [WI], § 93; *Unifaun Theatre Productions Limited i Inni p. Malcie*, §§ 63-66; *Jakovljević p. Serbii* (dec.), § 29).

20. Rozkład ciężaru dowodu jest nieodłącznie powiązany ze specyfiką stanu faktycznego, charakterem wniesionego zarzutu i zagrożonym prawem konwencyjnym (*N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], §§ 83-88).

b. Ofiara bezpośrednia

21. W celu wniesienia skargi zgodnie z art. 34, skarżący musi być w stanie udowodnić, że był „bezpośrednio dotknięty/doznał uszczerbku” zaskarżonym działaniem (*Tănase p. Mołdawii* [WI], § 104; *Burden p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 33; *Lambert i Inni p. Francji* [WI], § 89). Jest to warunek konieczny dla uruchomienia mechanizmu ochrony przewidzianego w Konwencji (*Hristozov i Inni p. Bułgarii*, § 73), ale nie należy tego kryterium stosować w sposób sztywny, mechaniczny i nieelastyczny przez cały czas trwania postępowania (*Micallef p. Malcie* [WI], § 45; *Karner p. Austrii*, § 25; *Aksu p. Turcji* [WI], § 51). Przykładowo, osoba nie może stawiać zarzutu naruszenia jej praw w postępowaniu, którego nie była stroną (*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano p. Włochom* [WI], § 92). Jednak w sprawie *Margulev p. Rosji* Trybunał uznał, że skarżący był bezpośrednią ofiarą postępowania o zniestawienie, mimo że przystąpił do tego postępowania wyłącznie w roli strony trzeciej. Jako że prawo krajowe dopuszczało możliwość uzyskania statusu strony trzeciej w postępowaniu, w którym „wydane orzeczenie może mieć wpływ na prawa i obowiązki strony trzeciej względem powoda albo pozwanego”, Trybunał stwierdził, że sądy krajowe uznały w sposób dorozumiany, iż prawa skarżącego mogły doznać uszczerbku w wyniku postępowania o zniestawienie (§ 36). W sprawie *Mukhin p. Rosji* Trybunał uznał, że redaktor naczelny

gazety może twierdzić, że jest ofiarą decyzji sądów krajowych pozbawiających tę gazetę statusu środka masowego przekazu i unieważniających dokument potwierdzający jej rejestrację (§§ 158-160). Ponadto w pewnych szczególnych okolicznościach ofiary bezpośrednio, które nie uczestniczyły w postępowaniach krajowych, były dopuszczane do występowania przed Trybunałem w roli skarżących (*Beizaras i Levickas p. Litwie*, §§ 78-81). Udział w postępowaniu krajowym nie jest zatem czynnikiem decydującym, ponieważ w systemie konwencyjnym pojęcie „ofiary” jest interpretowane samoistnie (patrz np. *Kalfagiannis i Pospert p. Grecji* (dec.), §§ 44-48, sprawa dotycząca administratora finansowego w przedsiębiorstwie nadawcy publicznego, w przypadku którego status ofiary został uznany przez sądy krajowe, ale nie przez Trybunał).

22. Co więcej, zgodnie z praktyką Trybunału i z art. 34 Konwencji skargi mogą być wnoszone wyłącznie przez osoby żyjące albo w ich imieniu (*Centre for Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu p. Rumunii* [WI], § 96). Mogą jednak zachodzić szczególne względy w odniesieniu do ofiar domniemanych naruszeń art. 2, 3 i 8 przez władze krajowe.

Skargi wnoszone w imieniu ofiary (ofiar) przez jednostki lub stowarzyszenia są zatem uznawane za dopuszczalne, nawet jeśli nie przedstawiono ważnego upoważnienia (§§ 103-114)³.

c. Ofiara pośrednia

23. Jeżeli domniemana ofiara naruszenia zmarła przed wniesieniem skargi, posiadająca wymagany interes prawny osoba z kręgu jej najbliższej rodziny może wnieść skargę, w której podnosi zarzuty związane ze śmiercią lub zaginięciem kogoś z rodziny (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 112). Jest to podyktowane szczególną sytuacją wynikającą z charakteru zarzucanego naruszenia oraz względami skutecznej realizacji jednego z najbardziej fundamentalnych postanowień systemu konwencyjnego (*Fairfield p. Wielkiej Brytanii* (dec.)).

24. W takich przypadkach Trybunał uznał zdolność najbliższej rodziny, na przykład rodziców osoby, której śmierć lub zaginięcie może pociągać za sobą odpowiedzialność państwa, do wniesienia skargi w charakterze pośredniej ofiary domniemanego naruszenia art. 2, przy czym nie ma znaczenia, czy osoby te były ustawowymi spadkobiercami zmarłego (*Van Colle p. Wielkiej Brytanii*, § 86; *Tsalikidis i Inni p. Grecji*, § 64; *Kotilainen i Inni p. Finlandii*, §§ 51-52).

25. Członkowie najbliższej rodziny mogą też podnieść inne zarzuty, np. na gruncie art. 3 i 5 Konwencji, w imieniu zmarłych lub zaginionych krewnych, pod warunkiem że zarzucane naruszenie jest ściśle związane ze śmiercią lub zaginięciem jako przyczynami wszczęcia spraw na podstawie art. 2. Patrz np. *Khayrullina p. Rosji*, §§ 91-92 i §§ 100-107, sprawa dotycząca umocowania osoby z najbliższej rodziny do wniesienia skargi na podstawie art. 5 ust. 1 i art. 5 ust. 5. Taki sam tok rozumowania można przyjąć w odniesieniu do skargi na podstawie art. 6, jeśli osoba zmarła w toku prowadzonego przeciwko niej postępowania karnego, a śmierć nastąpiła w okolicznościach wskazujących na odpowiedzialność państwa (*Magnitskiy i Inni p. Rosji*, §§ 278-279).

26. W sprawach dotyczących małżonków, patrz *McCann i Inni p. Wielkiej Brytanii*, *Salman p. Turcji* [WI]; w sprawach dotyczących partnerów niebędących małżonkami, patrz *Velikova p. Bułgarii* (dec.); w sprawach dotyczących rodziców, patrz *Ramsahai i Inni p. Holandii* [WI], *Giuliani i Gaggio p. Włochom* [WI]; w sprawach dotyczących rodzeństwa, patrz *Andronicou i Constantinou p. Cypru*; w sprawach dotyczących dzieci, patrz *McKerr p. Wielkiej Brytanii*; w sprawach dotyczących siostrzeńców/bratanków, patrz *Yaşa p. Turcji*; z kolei w sprawie dotyczącej rozwiedzionej partnerki, co do której nie stwierdzono, by łączyła ją dostatecznie silna więź ze zmarłym byłym mężem, patrz *Trivkanović p. Chorwacji*, §§ 49-50; w sprawie dotyczącej wuja i rodzeństwa stryjecznego patrz *Fabris i Parziale p. Włochom*, §§ 37-41, wraz z podsumowaniem orzecznictwa. W odniesieniu do osób zaginionych po wypadku łodzi, których ciał nie odnaleziono, Trybunał dopuścił, aby osoba należąca do najbliższej rodziny wniosła skargę na podstawie art. 2, zwłaszcza że państwo nie odnalazło wszystkich

3. Patrz dział Reprezentacja.

ofiary ani nie zdołało zidentyfikować wszystkich odnalezionych (*Randelović i Inni p. Czarnogórze*, § 85).

27. W sprawach dotyczących zarzucanego naruszenia Konwencji nie związanego ściśle ze śmiercią lub zaginięciem bezpośredniej ofiary podejście Trybunału jest bardziej rygorystyczne (*Karpilenko p. Ukrainie*, § 104, *A i B p. Chorwacji*, §§ 88-91). Trybunał przeważnie odmawiał osobie, która wniosła skargę, prawa do występowania jako strona, chyba że osoba ta potrafiła, w drodze wyjątku, wykazać, że ma w tym interes (*Nassau Verzekering Maatschappij N.V. p. Holandii* (dec.), § 20). Patrz, na przykład, sprawa *Sanles Sanles p. Hiszpanii* (dec.), dotycząca zakazu wspomaganego samobójstwa dokonanego z zarzucanym naruszeniem art. 2, 3, 5, 8, 9 i 14, w której Trybunał orzekł, że prawa dochodzone przez skarżącą, która była bratową zmarłego i jego ustawowym spadkobiercą, należą do kategorii praw nieprzenoszalnych, a zatem nie może ona uważać się za ofiarę naruszenia w imieniu swojego zmarłego szwagra; w odniesieniu do art. 8 patrz sprawa *Petithory Lanzmann p. Francji* (dec.), § 16, w której Trybunał uznał, że los gamet zdeponowanych przez osobę i wola osoby, aby zostały one wykorzystane po jej śmierci, wiążą się z prawem jednostki do decydowania o tym, kiedy i w jaki sposób chce zostać rodzicem, które to prawo należy do kategorii praw nieprzenoszalnych; patrz również *Biç i Inni p. Turcji* (dec.) (sprawa dotycząca zarzutów na podstawie art. 5 i 6); *Fairfield p. Wielkiej Brytanii* (dec.) (zarzuty na podstawie art. 9 i 10); *Rõigas p. Estonii*, § 127, i *Jakovljević p. Serbii* (dec.), §§ 29-30 (w odniesieniu do zarzutów na podstawie art. 8).

28. Jeśli chodzi o skargi dotyczące złego traktowania zmarłych krewnych wnoszone na podstawie art. 3 Konwencji, Trybunał uznał interes prawny skarżących w sprawach, w których złe traktowanie było ściśle powiązane ze śmiercią lub zaginięciem ich krewnych (*Karpilenko p. Ukrainie*, § 105; *Dzidzava p. Rosji*, § 46). Trybunał stwierdził ponadto, że może uznać interes prawny skarżących, którzy podnoszą w skardze, że doszło do złego traktowania ich zmarłego krewnego, jeśli ci skarżący wykażą wyraźny interes moralny – oprócz interesu czysto finansowego co do wyniku postępowania krajowego – bądź wskażą inne przekonujące powody, takie jak ważny interes ogólny wymagający rozpatrzenia ich sprawy (*Boaćă i Inni p. Rumunii*, § 46; *Karpilenko p. Ukrainie*, § 106; patrz też *Stepanian p. Rumunii*, §§ 40-41; *Selami i Inni p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, §§ 58-65).

29. W sprawach dotyczących zarzutów na podstawie np. art. 5, 6 lub 8, w których bliscy krewni uzyskali status ofiary, co umożliwiło im wniesienie skargi na gruncie art. 5, 6 lub 8, Trybunał wziął pod uwagę okoliczność wykazania przez nich moralnego interesu w tym, aby zmarła ofiara została oczyszczona z jakiegokolwiek winy (*Nolkenbockhoff p. Niemcom*, § 33; *Gradinar p. Mołdawii*, §§ 95 i 97-98; *Akbay i Inni p. Niemcom*, §§ 73, 80-82) lub aby chronić swoje dobre imię lub dobre imię swojej rodziny (*Brudnicka i Inni p. Polsce*, §§ 27-31; *Armoniene p. Litwie*, § 29; *Polanco Torres i Movilla Polanco p. Hiszpanii*, §§ 31-33), lub faktycznego interesu na podstawie bezpośredniego skutku dla ich praw majątkowych (*Nolkenbockhoff p. Niemcom*, § 33; *Gradinar p. Mołdawii*, § 97; *Micallef p. Malcie* [WI], § 48; *Akbay i Inni p. Niemcom*, §§ 74, 83-85). Pod uwagę brano również istnienie interesu ogólnego wymagającego rozpatrzenia stawianych w skardze zarzutów (*Micallef p. Malcie* [WI], §§ 46 i 50; patrz również *Biç i Inni p. Turcji* (dec.), §§ 22-23; *Akbay i Inni p. Niemcom*, §§ 76, 86-88).

30. Udział skarżącego w postępowaniu krajowym Trybunał uznaje wyłącznie jako jedno z kilku istotnych kryteriów (*Nölkenbockhoff p. Niemcom*, § 33; *Micallef p. Malcie* [WI], §§ 48-49; *Polanco Torres i Movilla Polanco p. Hiszpanii*, § 31; *Grădinar p. Mołdawii*, §§ 98-99; patrz również *Kaburov p. Bułgarii* (dec.), §§ 57-58, gdzie Trybunał uznał, że w sprawie dotyczącej możliwości przenoszenia praw wynikających z art. 3 Konwencji skarżący, który nie miał moralnego interesu w rozstrzygnięciu postępowania ani innego ważnego powodu, nie mógł zostać uznany za ofiarę tylko dlatego, że prawo krajowe umożliwiło mu udział w postępowaniu jako spadkobiercy zmarłego pana Kaburowa; patrz również *Nassau Verzekering Maatschappij N.V. p. Holandii* (dec.), gdzie Trybunał odrzucił skargę skarżącej spółki o nadanie jej statusu ofiary z powodu nabycia roszczenia konwencyjnego na podstawie umowy cesji).

31. Trybunał zwykle rozważa powyższe kryteria łącznie i dokonuje oceny, czy bliscy krewni mieli prawo do wniesienia skargi, zważywszy na wszystkie okoliczności sprawy (*Akbay i Inni p. Niemcom*, §§ 77 i 89).

32. Oprócz posiadania statusu „ofiar pośrednich” członkowie rodziny mogą też być „ofiarami bezpośrednimi” traktowania niezgodnie z art. 3 Konwencji w związku z cierpieniem wynikającym z poważnych naruszeń praw człowieka, jakie dotknęły ich krewnych (patrz odnośne kryteria w sprawie *Janowiec i Inni p. Rosji* [WI], §§ 177-181, i *Selami i Inni p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, §§ 54-56).

33. Bliscy krewni mogą w niektórych okolicznościach mieć zdolność do występowania w roli pośrednich ofiar naruszenia dotyczącego bezpośrednio żyjącego krewnego. Przykładowo, matka może twierdzić, że jest ofiarą pośrednią w związku z domniemaną dyskryminacją dziecka z niepełnosprawnością, o ile poza sprawowaną opieką wszczęła postępowanie krajowe jako opiekun córki o ograniczonych zdolnościach poznawczych (*Belli i Arquier-Martinez p. Szwajcarii*, § 97).

34. W odniesieniu do zarzutów podnoszonych przez spółki (*Agrotexim i Inni p. Grecji*, §§ 64-71) Trybunał uznał, że osoba nie może stawiać zarzutu naruszenia jej praw w postępowaniu, którego nie była stroną, nawet w sytuacji, gdy była współnikiem lub członkiem zarządu spółki będącej stroną postępowania (*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano p. Włochom* [WI], §§ 92-93).

W przypadku spraw wniesionych przez udziałowców spółki (w szczególności na podstawie art. 1 Protokołu nr 1) Trybunał uznał za kluczowe odróżnienie skarg udziałowców na środki wpływające na ich prawa jako udziałowców od skarg na działania dotyczące spółki, w której mają oni udziały (*Agrotexim i Inni p. Grecji*, §§ 65-66; *Albert i Inni p. Węgrom* [WI], § 122). W pierwszym przypadku sami udziałowcy mogą być uznani za ofiary w rozumieniu art. 34 Konwencji (patrz *Olczak p. Polsce (dec.)*, §§ 57-62; *Albert i Inni p. Węgrom* [WI], §§ 126-134, oraz cytowane tam odniesienia; *Project-Trade d.o.o. p. Chorwacji*, §§ 44-47; *Papachela i Amazon S.A. p. Grecji*, §§ 37-41). W przypadku drugiej grupy skarg co do ogólnej zasady udziałowcy spółek nie mogą być uznani za ofiary – w rozumieniu art. 34 Konwencji – działań i środków wpływających niekorzystnie na ich spółki. Trybunał uznał, że od zasady tej można w uzasadniony sposób odstąpić w dwóch rodzajach sytuacji: po pierwsze, gdy spółka i jej udziałowcy są tak blisko ze sobą utożsamieni, że ich rozróżnianie jest sztuczne (patrz np. *Ankarcrona p. Szwecji (dec.)*); po drugie, gdy uzasadniają to „wyjątkowe okoliczności” (*Albert i Inni p. Węgrom* [WI], §§ 124, 135-145). W związku z tym pominięcie osobowości prawnej spółki jest uzasadnione jedynie w „wyjątkowych okolicznościach”, zwłaszcza gdy zostało wyraźnie wykazane, że niemożliwe było wystąpienie przez spółkę do Trybunału we własnym imieniu. Aby skarżący przekonali Trybunał, że prowadzenie przez nich jako udziałowców sprawy wpływającej niekorzystnie na spółkę jest uzasadnione takimi przyczynami, powinni podać mocne i przekonujące powody wykazujące, że praktycznie lub faktycznie niemożliwe było, by spółka zwróciła się do Trybunału poprzez organy utworzone zgodnie z jej statutem, i że należy im zatem zezwolić na procedowanie skargi w imieniu spółki (*ibid.*, §§ 138-145, i cytowane tam odniesienia; w odniesieniu do zastosowania tych zasad patrz §§ 159-165).

Co do statusu „ofiary” w przypadku skarżących spółek lub ich zarządców w kontekście nieudzielenia drogą formalną pozwoleń na niejawny nadzór nad tymi spółkami patrz *Liblik i inni p. Estonii*, §§ 111-112.

35. W przypadku organizacji pozarządowych Trybunał nie przyznaje statusu „ofiary” stowarzyszeniom, których interes nie jest przedmiotem sprawy, nawet jeśli przedmiotem sprawy mogą być interesy niektórych albo wszystkich ich członków. Poza tym nie przyznaje się statusu „ofiary” organizacjom pozarządowym, nawet jeśli zostały założone wyłącznie w celu obrony praw domniemanych ofiar (*Nencheva i Inni p. Bułgarii*, § 90 i § 93 oraz cytowane tam odniesienia; patrz też *Kalfagiannis i Pospert p. Grecji (dec.)*, §§ 49-51, sprawa dotycząca federacji związków zawodowych reprezentujących pracowników mediów; *Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği p. Turcji (dec.)*, §§ 42-44, sprawa dotycząca organizacji pozarządowej utworzonej po to, aby bronić mieszkańców terenów, na których budowano zapórę, oraz *Genderdoc-M i M.D. p. Republice Mołdawii*, §§ 25-26, sprawa dotycząca organizacji pozarządowej reprezentującej interesy osób LGBT. Patrz dla porównania sprawa *AsDAC p. Republice Mołdawii*, §§ 21-37, dotycząca organizacji pozarządowej utworzonej w celu zbiorowego zarządzania prawami własności intelektualnej członków i jej status jako

ofiary w kontekście skargi wniesionej na podstawie art. 1 Protokołu nr 1, a także *Communaute genevoise d'action syndicale (CGAS) p. Szwajcarii*, §§ 36-42, sprawa dotycząca organizacji pozarządowej utworzonej w celu ochrony interesów pracowników, szczególnie w obszarze wolności związkowych, w odniesieniu do skargi na podstawie art. 11). Należy jednak zwrócić uwagę, że w określonych okolicznościach organizacje pozarządowe (zamiast skarżących) mogą uczestniczyć w postępowaniu krajowym, broniąc interesów skarżących. Nie pozbawia to skarżących, którzy nie uczestniczyli w postępowaniu krajowym, statusu ofiary (*Gorraiz Lizarraga i Inni p. Hiszpanii*, §§ 37-39; *Centre of Societies for Krishna Consciousness in Russia i Frolov p. Rosji*, § 30; odnośnie do związku między statusem ofiary na podstawie art. 34 a wyczerpaniem krajowych środków odwoławczych zgodnie z art. 35 ust. 1 patrz *Beizaras i Levickas p. Litwie*, §§ 78-81; *Thibaut p. Francji* (dec.), §§ 26-31).

d. Potencjalne ofiary i *actio popularis*

36. Artykuł 34 Konwencji nie dopuszcza składania skarg opartych na domniemaniu *in abstracto*, że doszło do naruszenia Konwencji (*Centre for Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu p. Rumunii* [WI], § 101 i cytowane tam odniesienia). W określonych sytuacjach Trybunał przyjął jednak, że skarżący może być potencjalną ofiarą. Na przykład, gdy skarżący nie był w stanie ustalić, czy zaskarżone przez niego przepisy prawa zostały wobec niego zastosowane, ze względu na tajny charakter działań, do podjęcia których uprawniały (*Klass i Inni p. Niemcom*), lub w sytuacji wydania nakazu wydalenia cudzoziemca, który nie został wykonany, ponieważ jego wykonanie naraziłoby tego cudzoziemca w kraju przyjmującym na traktowanie sprzeczne z art. 3 Konwencji lub na naruszenie jego praw wynikających z art. 8 Konwencji (*Soering p. Wielkiej Brytanii*), lub gdy zachodziło prawdopodobieństwo zastosowania przepisów sankcjonujących homoseksualizm w odniesieniu do określonej grupy ludności, do której należał skarżący (*Dudgeon p. Wielkiej Brytanii*). Trybunał orzekł ponadto, że skarżący może twierdzić, że jest ofiarą naruszenia Konwencji, jeśli mają do niego zastosowanie przepisy dopuszczające stosowanie środków niejawnego nadzoru, a skarżący nie dysponuje środkami odwoławczymi, aby kwestionować taki niejawny nadzór (*Roman Zakharov p. Rosji* [WI], §§ 173-78).

37. Aby móc domagać się statusu ofiary w takiej sytuacji, skarżący musi przedstawić uzasadnione i przekonujące dowody na prawdopodobieństwo popełnienia naruszenia godzącego w niego osobiście; samo podejrzenie lub domysł nie wystarczy (*Senator Lines GmbH p. piętnastu państwom członkowskim Unii Europejskiej* (dec.) [WI]; *Shortall i Inni p. Irlandii* (dec.)). Sprawa braku formalnego nakazu wydalenia, patrz *Vijayanathan i Pusparajah p. Francji*, § 46; sprawa zarzucanych skutków sprawozdania parlamentarnego, patrz *Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de Francji p. Francji* (dec.); sprawa zarzucanych skutków orzeczenia sądowego dotyczącego osoby trzeciej będącej w stanie śpiączki, patrz *Rossi i Inni p. Włochom* (dec.); sprawa zarzucanych skutków środków antydopingowych dla stowarzyszeń sportowych i osób zawodowo uprawiających sport, patrz *National Federation of Sportspersons' Associations and Unions (FNASS) i Inni p. Francji*, §§ 91-103.

38. Skarżący nie może domagać się statusu ofiary w sprawie, w której jest uznany za osobę częściowo odpowiedzialną za zarzucane naruszenie (*Paşa i Erkan Erol p. Turcji*).

39. Trybunał również podkreślił, że Konwencja nie przewiduje możliwości wniesienia *actio popularis* w celu dokonania interpretacji określonych w niej praw lub wniesienia skargi indywidualnej na przepis prawa krajowego na wyłącznej podstawie, że skarżący, nie będąc bezpośrednio dotkniętym takim przepisem prawa, uznał, że może on być niezgodny z Konwencją (*Aksu p. Turcji* [WI], § 50; *Burden p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 33; *Dimitras i Inni p. Grecji* (dec.), §§ 28-32; *Cordella i Inni p. Włochom*, § 100; *Kalfagiannis i Pospert p. Grecji* (dec.), § 46). Przykładowo, mieszkańcy, którzy nie uczestniczyli w postępowaniu krajowym mającym na celu stwierdzenie nieważności decyzji administracyjnych, lub stowarzyszenia, których interesu prawnego nie uznały sądy krajowe, nie mogą twierdzić, że są ofiarami zarzucanego naruszenia prawa do wykonania orzeczeń sądowych na mocy art. 6 ust. 1 (*Bursa Barosu Başkanlığı i Inni p. Turcji*, §§ 114-116, sprawa dotycząca kwestii środowiskowych; por. *Beizaras i Levickas p. Litwie*, § 80). Jeśli skarżący zarzuca naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego z powodu ograniczeń ustawowych dotyczących widzeń z członkami rodziny lub innymi

osobami, do tego, aby mógł twierdzić, że jest ofiarą zarzucanego naruszenia, powinien wykazać co najmniej, że: a) ma krewnych lub inne osoby, z którymi naprawdę chce i próbuje utrzymywać kontakty, przebywając w zakładzie karnym, oraz b) korzystał z przysługującego mu prawa do widzeń tak często, jak pozwalało na to prawo krajowe (*Chernenko i Inni p. Rosji* (dec.), § 45). W kontekście art. 10 Konwencji sam fakt, że skarżący nie mógł nadal oglądać lub słuchać audycji nadawanych wcześniej przez nadawcę publicznego, którego działalność przerwał rząd, nie jest wystarczający do uznania, że ów skarżący ma status ofiary w odniesieniu do prawa do otrzymywania informacji (*Kalfagiannis i Pospert p. Grecji* (dec.), §§ 46-47).

40. Jednak to w gestii danej osoby pozostaje stwierdzenie, czy przepisy naruszają jej prawa w sytuacji braku indywidualnego środka wykonania, gdy odmowa zmiany postępowania niesie za sobą ryzyko wejścia na drogę sądową lub jeżeli osoba ta przynależy do grupy, której członkowie są bezpośrednio narażeni na skutki działania przepisów prawa (*Tanase p. Mołdawii* [WI], § 104; *Michaud p. Francji*, §§ 51-52; *Sejdić i Finci p. Bośni i Hercegowinie* [WI], § 28).

e. Utrata statusu ofiary

41. To władze krajowe w pierwszej kolejności powinny naprawić zarzucane naruszenie Konwencji. Stąd na wszystkich etapach postępowania przed Trybunałem istotne jest pytanie, czy skarżący może twierdzić, że jest ofiarą zarzucanego naruszenia (*Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], § 179; *Rooman p. Belgii* [WI], §§ 128-133). W tym względzie skarżący musi być w stanie uzasadnić swój status ofiary na każdym etapie postępowania (*Burdov p. Rosji*, § 30; *Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano p. Włochom* [WI], § 80).

42. Możliwość twierdzenia przez osobę, że nadal jest ofiarą zarzucanego naruszenia Konwencji, zasadniczo wymaga od Trybunału dokonania badania *ex post facto* jej sytuacji (*ibid.*, § 82).

43. Decyzja lub środek korzystny dla skarżącego nie wystarcza, co do zasady, by pozbawić go statusu „ofiary” w myśl art. 34 Konwencji, chyba że władze krajowe stwierdziły w sposób wyraźny lub co do istoty naruszenie Konwencji, a następnie je naprawiły (*Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], § 180; *Gäfgen p. Niemcom* [WI], § 115; *Nada p. Szwajcarii* [WI], § 128; *Blyudik p. Rosji*, §§ 49-50; *Dimo Dimov i Inni p. Bułgarii*, §§ 51-56; *Roth p. Niemcom*, §§ 75-81). Jedynie wówczas, gdy warunki te zostaną spełnione, subsydiarny charakter mechanizmu ochronnego Konwencji wyklucza zbadanie skargi (*Jensen i Rasmussen p. Danii* (dec.); *Albayrak p. Turcji*, § 32; *Selahattin Demirtaş p. Turcji (nr 2)* [WI], §§ 217-223).

44. Skarżący pozostałby ofiarą, jeżeli władze nie uznałyby w sposób wyraźny lub co do istoty, że nastąpiło naruszenie praw skarżącego (*Albayrak p. Turcji*, § 33; *Jensen p. Danii* (dec.)), nawet gdyby otrzymał odszkodowanie (*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano p. Włochom* [WI], § 88).

45. Ponadto naprawa musi być adekwatna i wystarczająca. To zależy od wszystkich okoliczności sprawy, szczególnie od charakteru zarzucanego naruszenia Konwencji w danej sprawie (*Gäfgen p. Niemcom* [WI], § 116; *Bivolaru p. Rumunii (nr 2)*, § 170).

46. Na przykład w sprawach dotyczących umyślnego złego traktowania przez funkcjonariuszy państwowych wbrew postanowieniom art. 3, Trybunał wielokrotnie uznawał, że do przyznania wystarczającego środka naprawczego muszą być spełnione dwa warunki. Po pierwsze, władze państwowe muszą przeprowadzić dokładne i skuteczne postępowanie przygotowawcze umożliwiające doprowadzenie do wskazania i ukarania osób odpowiedzialnych. Po drugie, skarżący musi w stosownych przypadkach uzyskać odszkodowanie albo co najmniej możliwość dochodzenia i uzyskania odszkodowania za szkodę doznaną przez skarżącego w wyniku złego traktowania (*Gäfgen p. Niemcom* [WI], §§ 116-118).

47. W sprawach dotyczących umyślnego złego traktowania przez funkcjonariuszy państwowych naruszenia art. 3 nie można naprawić wyłącznie w drodze odszkodowania dla ofiary (*ibid.*, § 119; *Shmorgunov i Inni p. Ukrainie*, §§ 397-401). Te zasady mają zastosowanie nie tylko do spraw dotyczących złego traktowania przez funkcjonariuszy państwowych, ale także do tych dotyczących

złego traktowania przez osoby prywatne (*Beganović p. Chorwacji*, § 56; *Škorjanec p. Chorwacji*, § 47). W szczególności w sprawach dotyczących przemocy domowej lub przemocy ze względu na płeć uznanie, że doszło do przemocy, może oznaczać potrzebę gruntownego zbadania reakcji organów ścigania i ich beczynności, być może motywowanej dyskryminacją ze względu na płeć, wobec zarzutów stawianych przez ofiarę (*A. i B. p. Gruzji*, § 44).

48. Gdy sądy krajowe przyznają adekwatny i wystarczający środek naprawczy z tytułu zarzucanego naruszenia art. 3 (warunki pozbawienia wolności) skarżącym, którzy już przebywają na wolności, tacy skarżący tracą status ofiar. Dzieje się tak np. wtedy, gdy władze krajowe przyznały odszkodowanie za złe warunki pozbawienia wolności, w jakich przebywali skarżący, polegające na określonym i wymiernym skróceniu zasądzonej im kary prowadzącym do ich przedterminowego zwolnienia (*Dîrjan i Ştefan p. Rumunii* (dec.), §§ 23-34).

Jeśli jednak sądy krajowe przyznają odszkodowanie osobom wciąż pozbawionym wolności, takie odszkodowanie nie umożliwi tym osobom uzyskania bezpośredniego i adekwatnego środka naprawczego z tytułu naruszenia ich praw na mocy art. 3, tj. przerwania wykonywania kary pozbawienia wolności lub poprawy warunków jej odbywania (*J.M.B. i Inni p. Francji*, §§ 167-169).

49. Jeśli naruszenie art. 5 ust. 1 zostało wyraźnie potwierdzone na szczeblu krajowym, co umożliwiło skarżącemu dochodzenie odszkodowania w toku odrębnych postępowań oraz uzyskanie odpowiedniej kwoty odszkodowania, można było w uzasadniony sposób oczekiwać, że skarżący zwróci się do sądów krajowych o uzyskanie odszkodowania zamiast zwracać się do Trybunału o potwierdzenie uznanej już bezprawności pozbawienia go wolności (*Al Husin p. Bośni i Hercegowinie* (nr 2), §§ 89-90; w odniesieniu do potwierdzenia bezprawności pozbawienia wolności w kontekście postępowania dyscyplinarnego przeciwko sędziom, którzy zatwierdzili pozbawienie skarżących wolności, i odszkodowania przyznanego w toku odrębnego postępowania patrz *Dubovtsev i Inni p. Ukrainie*, §§ 57-66). Odnośnie do art. 5 ust. 5 skarżący może stracić status ofiary, gdy władze krajowe przyznają rekompensatę w postaci skrócenia w wyraźny i wymierny sposób wyroku skazującego wydanego wobec skarżącego zamiast przyznania skarżącemu korzyści finansowej (*Porchet p. Szwajcarii* (dec.), §§ 14-26). Złagodzenie wyroku może mieć też znaczenie dla utraty statusu ofiary w odniesieniu do długości tymczasowego aresztowania stanowiącej naruszenie art. 5 ust. 3 (*ibid.*, § 20; *Ščensnovičius p. Litwie*, §§ 88-93; por. przeciwny wyrok w sprawie *Malkov p. Estonii*, §§ 40-41).

50. Ponadto osoba nie może twierdzić, że jest ofiarą, ponieważ jej prawa do rzetelnego procesu sądowego określone w art. 6 Konwencji zostały naruszone w trakcie postępowania, w którym została uniewinniona lub które zostało umorzone (*Sakhnovskiy p. Rosji* [WI], § 77; *Oleksy p. Polsce* (dec.); *Koç i Tambaş p. Turcji* (dec.); *Bouglame p. Belgii* (dec.)), z wyjątkiem skargi dotyczącej długości takiego postępowania (*Osmanov i Husseinov p. Bułgarii* (dec.)). Z kolei w przypadku skarg na podstawie art. 10 uniewinnienie nie może mieć wpływu na utratę statusu ofiary (*Döner i Inni p. Turcji*, § 89).

Jeśli skarżący zostaje ostatecznie skazany w toku postępowania, które stanowiło naruszenie art. 6, a tym samym nabywa status ofiary, wówczas do państwa należy zapewnienie mu odpowiedniej i wystarczającej rekompensaty w związku z odnośną skargą, które zostanie przyznane w stosownym czasie. Trybunał wówczas oceni, czy takie następcze postępowanie skutkowało pozbawieniem skarżącego statusu ofiary w związku z przyznaniem mu wystarczającej rekompensaty (*Webster p. Wielkiej Brytanii* (dec.) i cytowane tam odniesienia).

Wydanie przez krajowy sąd karny łagodniejszego wyroku z powodu przewlekłości postępowania może stanowić odpowiednie uznanie i wystarczające naprawienie opóźnienia, z jakim przebiegało to postępowanie (art. 6 ust. 1), pod warunkiem że zmniejszenie wyroku jest wyraźne i wymierne (*Chiarello p. Niemcom*, §§ 54-59). Złagodzenie wyroku może mieć też znaczenie dla utraty statusu ofiary w odniesieniu do długości tymczasowego aresztowania stanowiącej naruszenie art. 5 ust. 3 (*Ščensnovičius p. Litwie*, §§ 88-93; por. przeciwny wyrok w sprawie *Malkov p. Estonii*, §§ 40-41). Statusu ofiary w odniesieniu do prawa do rzetelnego procesu sądowego nie można utracić, jeśli w toku innego postępowania wobec danej osoby wydano inny, korzystny dla niej wyrok, dotyczący innej

kwestii niż ta będąca przedmiotem skargi (*Sine Tsaggarakis A.E.E. p. Grecji*, §§ 27-31).

51. W określonych przypadkach to, czy osoba nadal jest ofiarą, może również zależeć od wysokości odszkodowania przyznanego przez sądy krajowe, a przynajmniej od możliwości dochodzenia i uzyskania odszkodowania za doznaną szkodę, z uwzględnieniem faktów będących przedmiotem skargi wniesionej przez tę osobę przed Trybunałem oraz skuteczności (w tym szybkości) środka odwoławczego, na podstawie którego zostało przyznane odszkodowanie (*Normann p. Danii* (dec.); *Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], § 202; patrz również *Jensen i Rasmussen p. Danii* (dec.); *Kurić i Inni p. Słowenii* [WI], § 262; *J.B. i Inni p. Węgrom* (dec.), § 59). W odniesieniu do wystarczającego poziomu odszkodowania przyznanego stowarzyszeniu reprezentującemu kilka osób patrz *Društvo za varstvo upnikov p. Słowenii* (dec.), §§ 48-64. Wyraźne uznanie na szczeblu krajowym naruszenia prawa skarżącego do sprawiedliwego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie w toku postępowania karnego nie może być wystarczające do tego, aby skarżący utracił status ofiary, jeśli nie przyznano mu żadnego odszkodowania ani nie skrócono wyroku (*Tempel p. Czechom*, §§ 77-83). Z kolei w sprawie dotyczącej prawnika, wobec którego naruszono obowiązującą go tajemnicę adwokacką, uzyskując dostęp do rozmowy telefonicznej, w której uczestniczył, i zmuszając go do wystąpienia przed sądem w roli świadka w procesie jego klienta, domniemane uznanie, że doszło do naruszenia, polegające na wyłączeniu odnośnego materiału dowodowego z akt sprawy oraz umożliwieniu temu prawnikowi dochodzenia zadośćuczynienia na drodze cywilnej uznano za wystarczające, aby pozbawić go statusu ofiary w związku z art. 8 Konwencji (*Mateut p. Rumunii* (dec.), §§ 33-39).

52. Skarżący, który z powodu niekorzystnych warunków środowiskowych został zmuszony do opuszczenia własnego domu, a następnie zakupu innego domu za własne pieniądze, nie przestaje być ofiarą zarzucanego naruszenia prawa do poszanowania życia prywatnego i mieszkania zgodnie z art. 8 Konwencji (*Yevgeniy Dmitriyev p. Rosji*, §§ 37-38).

53. Inne konkretne przypadki, patrz *Marshall i Inni p. Malcie*, §§ 33-34, 46-47 (art. 6); *Arat p. Turcji*, § 47 (art. 6); *Constantinescu p. Rumunii*, §§ 40-44 (art. 6 i 10); *Guisset p. Francji*, §§ 66-70 (art. 6); *Chevol p. Francji*, §§ 30 i następne (art. 6); *Kerman p. Turcji*, § 106 (art. 6); *Moskovets p. Rosji*, § 50 (art. 5); *Bivolaru p. Rumunii (nr 2)*, §§ 168-175; *Y.Y. i Y.Y. p. Rosji*, § 51 (art. 8); *X. i Y. p. Rumunii*, §§ 109-114 (art. 8); *Wikimedia Foundation, Inc. p. Turcji* (dec.), §§ 47-51 (art. 10); *Kemal Çetin p. Turcji*, § 33 (art. 11); *Moon p. Francji*, §§ 29 i następne (art. 1 Protokołu nr 1); *D.J. i A.-K.R. p. Rumunii* (dec.), §§ 77 i następne (art. 2 Protokołu nr 4); oraz *Sergey Zolotukhin p. Rosji* [WI], § 115 (art. 4 Protokołu nr 7); *Dalban p. Rumunii* [WI], § 44 (art. 10); *Güneş p. Turcji* (dec.) (art. 10); *Çölgeçen i Inni p. Turcji*, §§ 39-40 (art. 2 Protokołu nr 1).

54. Ogłoszenie upadłości osoby prawnej w trakcie trwania postępowania przed Trybunałem nie musi pozbawiać jej statusu ofiary (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy p. Finlandii* [WI], § 94). Podobnie jest w przypadku spółki, która przestała istnieć, a jej jedyni udziałowcy wykazali interes w kontynuowaniu skargi wniesionej w jej imieniu (*Euromak Metal Doo p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, §§ 32-33, sprawa dotycząca sporu podatkowego w świetle art. 1 Protokołu nr 1; patrz też *Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft i publisuisse SA p. Szwajcarii*, § 43, sprawa dotycząca spółki, która przerwała działalność po wniesieniu skargi do Trybunału, a jej działalność została przejęta przez inne przedsiębiorstwo, które zamierzało kontynuować postępowanie).

55. Sprawa może zostać skreślona z listy spraw z powodu utraty przez skarżącego statusu ofiary/*locus standi*. Rozstrzygnięcie sprawy na szczeblu krajowym po wydaniu decyzji dotyczącej dopuszczalności, patrz *Ohlen p. Danii* (skreślenie); umowa przenosząca prawa, które były przedmiotem skargi badanej przez Trybunał, patrz *Dimitrescu p. Rumunii*, §§ 33-34.

56. Trybunał również bada, czy sprawa powinna być skreślona z listy spraw na gruncie art. 37 Konwencji w świetle wydarzeń następujących po wniesieniu skargi, niezależnie od faktu, że skarżący może nadal twierdzić, że jest „ofiara” (*Pisano p. Włochom* (skreślenie) [WI], § 39), i nawet niezależnie od tego, czy osoba ta nadal domaga się statusu poszkodowanego. Wydarzenia następujące po decyzji o rzeczeniu się jurysdykcji na rzecz Wielkiej Izby, patrz *El Majjaoui i Stichting Toubha Moskee p. Holandii*

(skreślenie) [WI], §§ 28-35; po uznaniu skargi za dopuszczalną, patrz *Shevanova p. Łotwie* (skreślenie) [WI], §§ 44 i następne; i po orzeczeniu Izby, patrz *Sisojeva i Inni p. Łotwie* (skreślenie) [WI], § 96.

f. Śmierć skarżącego

57. Co do zasady, spadkobiercy lub członkowie bliskiej rodziny chcący, by postępowanie toczyło się dalej, mogą kontynuować skargę złożoną przez skarżącego przed jego śmiercią pod warunkiem, że mają w sprawie wystarczający/uprawniony interes (*López Ribalda i Inni p. Hiszpanii* [WI], §§ 71-73; *Malhous p. Czechom* (dec.) [WI]; *Tagiyev i Huseynov p. Azerbejdżanowi*, §§ 23-24 i cytowane tam odniesienia; *Hristozov i Inni p. Bułgarii*, § 71; *Ergezen p. Turcji*, § 30; *Pais Pires de Lima p. Portugalii*, §§ 36-40; *Karastelev i Inni p. Rosji*, § 51; *Mile Novaković p. Chorwacji*, §§ 33-34).

58. Jednak w sytuacji, gdy skarżący umiera w trakcie postępowania i nikt nie wyraził woli kontynuowania skargi albo osoby, które wyraziły taką wolę, nie są spadkobiercami lub wystarczająco bliskimi krewnymi skarżącego oraz nie są w stanie wykazać, że mają uprawniony interes w kontynuowaniu skargi, Trybunał skreśli skargę ze swojej listy (*Léger p. Francji* (skreślenie) [WI], § 50; *Hirsi Jamaa i Inni p. Włochom* [WI], § 57; *Burlyta i Inni p. Ukrainie*, §§ 70-75), chyba że sprawa jest bardzo wyjątkowa, a Trybunał stwierdzi, że poszanowanie praw człowieka tak, jak zostało ono zdefiniowane w Konwencji i Protokołach do niej, wymaga dalszego jej badania (*Paposhvili p. Belgii* [WI], §§ 129-133; *Delecolle p. Francji*, § 39; *Karner p. Austrii*, §§ 25 i nast.).

59. Patrz, na przykład, *Raimondo p. Włochom*, § 2, i *Stojkovic p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 25 (wdowa i dzieci); *X p. Francji*, § 26 (rodzice); *Malhous p. Czechom* (dec.) [WI] (bratanek i potencjalny spadkobierca); *Velikova p. Bułgarii* (dec.), *Ivko p. Rosji*, §§ 64-70, i *Delecolle p. Francji*, §§ 39-44 (nieżonaty lub *de facto* partner); w odróżnieniu od *Thévenon p. Francji* (dec.) (jeden spadkobierca testamentowy niespokrewniony ze zmarłym); *Léger p. Francji* (skreślenie) [WI], §§ 50-51 (siostrzenica); *Savenko i Inni p. Rosji*, § 53 (była żona, która rozwiodła się ze skarżącym dwanaście lat przed jego śmiercią i po rozwodzie nie utrzymywała z nim bliskich kontaktów).

4. Reprezentacja

60. W sytuacji, gdy zgodnie z Regułą 36 § 1 Regulaminu Trybunału skarżący zdecydują się wnieść skargę za pośrednictwem przedstawiciela zamiast osobiście, muszą przedstawić należycie podpisane pisemne upoważnienie do działania, o czym mówi Reguła 45 § 3. Niezbędne jest, aby przedstawiciele wykazali, że otrzymali konkretne i wyraźne instrukcje od domniemanej ofiary w rozumieniu art. 34, w imieniu której zamierzają występować przed Trybunałem (*Post p. Holandii* (dec.); *Centre for Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu p. Rumunii* [WI], § 102 – patrz też *Oliyevskyy p. Ukrainie* (dec.), §§ 16-22, i *V.M. i Inni p. Belgii* (skreślenie) [WI], §§ 32-41, gdzie skarżący nie utrzymywali kontaktu ze swoim przedstawicielem; por. z kolei *N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], §§ 69-79, i cytowane tam odniesienia, gdzie przedstawiciel pozostawał w kontakcie telefonicznym i za pośrednictwem komunikatora WhatsApp z oboma skarżącymi, a występowanie szczególnych okoliczności dotyczących poszanowania praw człowieka w rozumieniu Konwencji i Protokołów do niej wymagało od Trybunału dalszego badania skargi (art. 37 ust. 1 *in fine*)). W sprawie ważności upoważnienia do działania, patrz *Aliev p. Gruzji*, §§ 44-49; w sprawie autentyczności skargi, patrz *Velikova p. Bułgarii*, §§ 48-52.

61. Co do zasady niepełnoletnie dzieci są reprezentowane przed Trybunałem przez swoich rodziców. Sam fakt bycia rodzicem biologicznym wystarczy też do tego, aby stwierdzić, że taka osoba jest uprawniona do wystąpienia ze skargą do Trybunału w imieniu swojego dziecka, aby chronić jego interesy nawet – albo wręcz w szczególności – wtedy, gdy ów rodzic jest skonfliktowany z władzami i krytykuje ich decyzje i działania jako niezgodne z prawami gwarantowanymi przez Konwencję (*Iosub Caras p. Rumunii*, § 21). W każdym przypadku najważniejszym kryterium w odniesieniu do *locus standi* jest ryzyko, że kwestia dobra dzieci może nie zostać przedstawiona Trybunałowi i dzieci nie uzyskają skutecznej ochrony przysługujących im praw konwencyjnych (*Strand Lobben i Inni p. Norwegii* [WI], § 157). W sprawach wynikających ze sporów między rodzicami uprawnienie do występowania w imieniu dziecka przysługuje co do zasady temu z rodziców, który zgodnie z prawem sprawuje pieczę

nad dzieckiem, a tym samym ma chronić jego dobro (*Hromadka i Hromadkova p. Rosji*, nr 22909/10, § 119, 11 grudnia 2014 r.; *Y.Y. i Y.Y. p. Rosji*, § 43). Sytuacja może jednak się zmienić, jeśli Trybunał uzna, że w zawistej przed nim sprawie występuje konflikt interesów między rodzicem a dzieckiem, np. gdy doszło do poważnego zaniedbywania dziecka przez oboje rodziców (*Strand Lobben i Inni p. Norwegii* [WI], § 158, oraz *E.M. i Inni p. Norwegii*, §§ 64-65; por. z kolei *Pedersen i Inni p. Norwegii*, § 45).

62. Ponadto ofiary zarzucanych naruszeń art. 2, 3 i 8 Konwencji dokonanych przez władze krajowe mogą liczyć na specjalne traktowanie ze względu na wiek, płeć lub niepełnosprawność jako uwarunkowania czyniące je szczególnie bezbronnyimi i uniemożliwiające im złożenie skargi do Trybunału, przy czym powiązania pomiędzy osobą wnoszącą skargę a ofiarą są należycie brane pod uwagę. W takich sprawach skargi wnoszone w imieniu ofiary (ofiar) przez jednostki bez przedstawienia ważnego upoważnienia są uznawane za niedopuszczalne (*Centre for Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu p. Rumunii* [WI], § 103; por. jednak inne rozstrzygnięcie w sprawie *Lambert i Inni p. Francji* [WI], §§ 96-106). Patrz np. *İlhan p. Turcji* [WI], § 55, w której to sprawie skarżący wniósł skargę w imieniu źle traktowanego brata; *Y.F. p. Turcji*, § 29, sprawa, w której mąż zarzucił, że jego żona została zmuszona do poddania się badaniu ginekologicznemu; *S.P., D.P. i A.T. p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji, w odniesieniu do skargi wniesionej przez adwokata w imieniu dzieci, które reprezentował w postępowaniu krajowym, w którym został powołany jako opiekun *ad litem*; *C.N. p. Luksemburgowi*, §§ 28-33, gdzie pełnomocnictwa udzielili rodzice, którym później odebrano władzę rodzicielską; *V.D. i Inni p. Rosji*, §§ 80-84, sprawa, w której skargę wniósł opiekun występujący w imieniu nieletnich. Patrz też z kolei odmienny wyrok w sprawie *Lambert i Inni p. Francji* [WI], § 105, gdzie Trybunał orzekł, że rodzice ofiary bezpośredniej, która nie mogła wyrazić woli, by przerwać odżywianie i nawadnianie umożliwiające sztuczne utrzymywanie jej przy życiu, nie mieli prawa do wniesienia skargi na podstawie art. 2, 3 i 8 Konwencji w jej imieniu; a także sprawa *Gard i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.), §§ 63-70, która różniła się od sprawy *Lambert i Inni*, ponieważ ofiara bezpośrednia była osobą niepełnoletnią, która nigdy nie była zdolna do wyrażania własnego zdania ani do niezależnego życia, a Trybunał rozważał, czy rodzice tej ofiary bezpośredniej mieli prawo do wniesienia skargi na podstawie art. 2 i 5 w jej imieniu, lecz nie rozstrzygnął tej kwestii, zważywszy że skarżący podnosili też pewne kwestie we własnym imieniu.

63. W sprawie *Blyudik p. Rosji* (§§ 41-44), która dotyczyła zgodności z prawem umieszczenia osoby w zamkniętej placówce oświatowej przeznaczonej dla osób niepełnoletnich, Trybunał skonstatował, że skarżący był uprawniony do wniesienia skargi do Trybunału, aby chronić interes osoby niepełnoletniej na podstawie art. 5 i 8 w związku z umieszczeniem jej w tejże placówce: córka skarżącego była osobą niepełnoletnią zarówno w czasie rozpatrywanych wydarzeń, jak i w czasie, gdy wniesiono skargę. Gdy osiągnęła pełnoletniość, potwierdziła swój interes w skardze i udzieliła pełnomocnictwa prawnikowi reprezentującemu już skarżącego w tej sprawie przed Trybunałem.

64. Trybunał wskazał, że w wyjątkowych okolicznościach w roli przedstawiciela ofiary może występować stowarzyszenie, nawet jeśli nie ma pełnomocnictwa i bez względu na to, czy ofiara zmarła przed wniesieniem skargi na mocy Konwencji (*Centre for Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu p. Rumunii* [WI], § 112). Trybunał uznał, że odrzucenie takiej możliwości oznaczałoby uniemożliwienie zbadania na szczeblu międzynarodowym poważnych zarzutów naruszenia Konwencji, a w rezultacie pozwane państwo mogłoby uniknąć odpowiedzialności konwencyjnej (*Association for the Defence of Human Rights in Romania – Helsinki Committee w imieniu Ionela Garcea p. Rumunii*, § 42; *Kondrulin p. Rosji*, § 31). W sprawie *Centre for Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu p. Rumunii* [WI], dotyczącej niezapewnienia przez państwo odpowiedniej opieki osobie chorej psychicznie, która była nosicielem wirusa HIV, Trybunał uznał prawo skarżącego stowarzyszenia do wniesienia skargi bez pełnomocnictwa z następujących powodów: słabszej pozycji Valentina Câmpeanu, który cierpiał na poważne zaburzenia psychiczne; powagi oskarżeń wniesionych na podstawie art. 2 i 3 Konwencji; braku spadkobierców lub przedstawicieli prawnych, którzy mogliby wnieść skargę konwencyjną w jego imieniu; kontaktów skarżącego stowarzyszenia z Valentinem Câmpeanu i jego udziału w postępowaniu krajowym po śmierci mężczyzny, w toku którego nie

kwestionowano prawa tego stowarzyszenia do występowania w jego imieniu (§§ 104-111).

65. W sprawie *L.R. p. Macedonii Północnej* (rozpatrywanej w świetle art. 3) skarżący nie miał opiekuna prawnego, który mógłby udzielić stowarzyszeniu wymaganego uprawnienia do reprezentowania skarżącego przed Trybunałem. Jednakże opiekun skarżącego został oskarżony o niedopełnienie obowiązku ochrony interesów skarżącego zarówno przed władzami krajowymi, jak i przed Trybunałem. W związku z tym nie można było oczekiwać, że osoba podejrzana o udział w zarzucanym ogólnym zaniedbaniu wobec skarżącego wbrew jego prawom wynikającym z art. 3 wnieśli skargę do Trybunału na tej podstawie (§ 50). Z kolei stowarzyszenie reprezentujące skarżącego odwiedziło go tuż po upublicznieniu jego przypadku, skontaktowało się z różnymi organami w jego sprawie, niezwłocznie powiadomiło prokuratora o podejrzeniu popełnienia przestępstwa i kontynuowało działania aż do najwyższego szczebla prokuratorskiego. W rezultacie Trybunał wyjątkowo uznał prawo tego stowarzyszenia do występowania w imieniu skarżącego (§§ 51-53).

66. W sprawie *Association Innocence en Danger i Association Enfance et Partage p. Francji* (rozpatrywanej w świetle art. 3 i art. 13 w związku z art. 3) Trybunał uznał prawo dwóch stowarzyszeń zajmujących się ochroną dzieci do występowania w imieniu dziecka, które zmarło w następstwie złego traktowania przez rodziców (§§ 119-131). Fakt, że znani byli spadkobiercy lub przedstawiciele prawni dziecka (rodzice skazani za stosowanie przemocy wobec niego, jego trzech braci i siostra oraz ciotka), ze względu na wyjątkowe okoliczności sprawy nie stanowił dla Trybunału przesłanki wykluczającej uznanie prawa skarżących stowarzyszeń do wniesienia skargi.

67. Z kolei w sprawie *Bulgarian Helsinki Committee p. Bułgarii* (dec.) Trybunał nie uznał statusu ofiary skarżącego stowarzyszenia występującego w imieniu nieżyjących osób niepełnoletnich, które zmarły w domach dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, ponieważ skarżący nigdy nie kontaktował się z tymi osobami przed ich śmiercią, a samo stowarzyszenie nie miało formalnego umocowania do udziału w postępowaniu krajowym (§ 59); patrz też *Nencheva i Inni p. Bułgarii*, § 93, gdzie Trybunał nie zgodził się, że skarżące stowarzyszenie, działające w imieniu ofiar bezpośrednich, ma status ofiary, zwracając uwagę, że stowarzyszenie to nie zwróciło się wcześniej do sądów krajowych oraz że zarzucane fakty nie miały żadnego wpływu na jego działalność, gdyż mogło ono nadal realizować swoje cele statutowe.

68. Żadne postanowienie Konwencji nie dopuszcza, aby interwenient będący stroną trzecią reprezentował inną osobę przed Trybunałem (*Lambert i Inni p. Francji* [WI], § 110).

B. Swoboda korzystania z prawa do skargi indywidualnej

Artykuł 34 Konwencji – Skargi indywidualne

„(...) Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób skutecznemu wykonywaniu tego prawa.”

Słowa klucze w bazie HUDOC

Przeszkadzanie wykonywaniu prawa do skargi (34)

1. Zasady i przykłady

69. Prawo do skargi do Trybunału ma charakter absolutny i w żaden sposób nie powinno się przeszkadzać w skutecznym korzystaniu z tego prawa. Zasada ta zakłada swobodę porozumiewania się z instytucjami konwencyjnymi (korespondencja w warunkach pozbawienia wolności, patrz *Peers p. Grecji*, § 84; *Kornakovs p. Łotwie*, §§ 157 i następne). W związku z tym patrz również Porozumienie Europejskie w sprawie osób uczestniczących w postępowaniu przed Europejskim Trybunałem Praw

Człowieka z 1996 r. ([CETS No. 161](#)).

70. Władze krajowe mają obowiązek powstrzymania się od wywierania jakichkolwiek nacisków na skarżących, by wycofali lub zmodyfikowali swoje skargi. Według Trybunału naciski mogą przybierać formę bezpośredniego przymusu oraz jaskrawych przypadków zastraszania w stosunku do skarżących lub potencjalnych skarżących, ich rodzin lub przedstawicieli prawnych oraz niewłaściwych działań lub kontaktów pośrednich ([Mamatkulov i Askarov p. Turcji](#) [WI], § 102). Trybunał bada skutek zniechęcający do wykonywania prawa do skargi indywidualnej ([Colibaba p. Mołdawii](#), § 68). To, że pozwany rząd nie uczynił zadość ciężącemu na nim obowiązkowi proceduralnemu wynikającemu z art. 34, nie musi oznaczać, że zarzucana ingerencja rzeczywiście ograniczyła skorzystanie z prawa do skargi indywidualnej lub wpłynęła na to prawo w zauważalnym stopniu. Obowiązki proceduralne wynikające z art. 34 i 38 Konwencji należy egzekwować bez względu na ostateczny rezultat postępowania oraz w taki sposób, by uniknąć wywarcia rzeczywistego bądź potencjalnego „efektu mrożącego” na skarżących lub ich przedstawicielach ([Mehmet Ali Ayhan i Inni p. Turcji](#), § 41).

71. W pewnych okolicznościach Trybunał może z własnej inicjatywy podnieść kwestię, czy skarżący był poddany zastraszaniu w sposób utrudniający skuteczne wykonywanie prawa do skargi indywidualnej ([Lopata p. Rosji](#), § 147).

72. Należy brać pod uwagę słabą pozycję skarżącego oraz ryzyko, że władze mogą wywierać na niego naciski ([Iambor p. Rumunii \(nr 1\)](#), § 212). Skarżący mogą być szczególnie podatni na takie naciski, gdy przebywają w areszcie tymczasowym, a ich kontakty z rodzinami lub światem zewnętrznym zostały ograniczone ([Cotleț p. Rumunii](#), § 71).

73. Oto kilka godnych uwagi przykładów:

- odnośnie do przesłuchania przez władze w sprawie skargi: [Akdivar i Inni p. Turcji](#), § 105; [Tanrikulu p. Turcji](#) [WI], § 131;
- groźenie wszczęciem postępowania karnego przeciwko prawnikowi skarżącego: [Kurt p. Turcji](#), §§ 159-165, skarga władz na prawnika w postępowaniu krajowym: [McShane p. Wielkiej Brytanii](#), § 151; środki dyscyplinarne i inne przedsięwzięte przeciwko prawnikom skarżącego: [Khodorkovskiy i Lebedev p. Rosji](#), §§ 929-933;
- przesłuchanie prawnika skarżącego przez policję w związku z podpisem pod pełnomocnictwem ([M.H. i Inni p. Chorwacji](#), §§ 62, 64, a także §§ 325-336); przesłuchanie prawnika i tłumacza skarżącego w związku z roszczeniem o słuszne zadośćuczynienie: [Fedotova p. Rosji](#), §§ 49-51; odnośnie do wszczęcia dochodzenia na żądanie przedstawiciela rządu: [Ryabov p. Rosji](#), §§ 53-65;
- brak możliwości spotkania między prawnikiem skarżącego a jego lekarzem: [Boicenco p. Mołdawii](#), §§ 158-159;
- działania ograniczające kontakty skarżącego ze swoim przedstawicielem: [Shtukurov p. Rosji](#), § 140, gdzie zakaz widzeń z pełnomocnikiem, w połączeniu z zakazem kontaktów drogą telefoniczną i korespondencyjną, uznano za niezgodny ze zobowiązaniami pozwanego państwa wynikającymi z art. 34, oraz [Zakharkin p. Rosji](#), §§ 157-160, gdzie kontakty skarżącego z jego przedstawicielem przed Trybunałem ograniczono z tego względu, że ów przedstawiciel nie był zawodowym adwokatem ani członkiem adwokatury;
- przechwycenie listów wysłanych do zatrzymanych skarżących przez ich przedstawicieli prawnych i zawierających formularze pełnomocnictw, które należało wypełnić, aby możliwe było złożenie skargi, a następnie przeprowadzenie postępowania przed Trybunałem: [Mehmet Ali Ayhan i Inni p. Turcji](#), §§ 39-45 i cytowane tam odniesienia;
- brak poszanowania prawa do poufności rozmów pomiędzy prawnikiem a skarżącym w pokoju widzeń: [Oferta Plus SRL p. Mołdawii](#), § 156;
- groźby ze strony władz więziennych: [Petra p. Rumunii](#), § 44;
- odmowa przekazania skargi do Trybunału przez władze więzienne z powodu niewyczerpania

krajowych środków odwoławczych: *Nurmagomedov p. Rosji*, § 61;

- wywieranie nacisków na świadka w sprawie zawistej przed Trybunałem dotyczącej warunków pozbawienia wolności: *Novinskiy p. Rosji*, §§ 119 i nast.;
- zbywające uwagi władz więziennych połączone z nieuzasadnionymi zaniedbaniami i zwłoką w dostarczaniu więźniowi materiałów piśmienniczych do prowadzenia korespondencji oraz dokumentów potrzebnych mu do złożenia skargi do Trybunału: *Gagiu p. Rumunii*, §§ 94 i nast.;
- odmowa dostarczenia przez władze osadzonemu skarżącemu kopii dokumentów niezbędnych do złożenia przez niego skargi do Trybunału: *Naydyon p. Ukrainie*, § 68; *Vasiliy Ivashchenko p. Ukrainie*, §§ 107-110;
- utrata przez władze więzienne nieodtworzalnych dokumentów związanych ze skargą więźnia do Trybunału: *Buldakov p. Rosji*, §§ 48-50;
- zastraszanie i wywieranie nacisków na skarżącego przez władze w związku ze sprawą zawistą przed Trybunałem: *Lopata p. Rosji*, §§ 154-160.

74. Okoliczności sprawy mogą złagodzić zarzut ingerencji w prawo do skargi indywidualnej (*Sisojeva i Inni p. Łotwie* (skreślenie) [WI], §§ 118 i nast.). Patrz również *Holland p. Szwecji* (dec.), w której to sprawie Trybunał uznał, że zniszczenie taśm z nagraniami z rozprawy sądowej zgodnie z prawem szwedzkim przed wygaśnięciem sześciomiesięcznego terminu na złożenie skargi do Trybunału nie przeszkodziło skarżącemu w skutecznym skorzystaniu z prawa do skargi; *Farcaş p. Rumunii* (dec.), gdzie Trybunał uznał, że zarzucany brak możliwości wyczerpania krajowych środków odwoławczych przez fizycznie niepełnosprawnego skarżącego z powodu braku specjalnych urządzeń umożliwiających dostęp do usług publicznych nie przeszkodził mu w skutecznym skorzystaniu z prawa do skargi; sprawa *Yepishin p. Rosji*, §§ 73-77, w której Trybunał uznał, że odmowa przez służbę więzienną wniesienia opłaty pocztowej za wysłanie listów więźnia do Trybunału nie stanowiła przeszkody w skutecznej realizacji prawa skarżącego do skargi; *Yam p. Wielkiej Brytanii*, §§ 79-83, gdzie Trybunał uznał, że decyzja władz krajowych, aby nie ujawniać poufnych materiałów wobec braku wniosku Trybunału, nie stanowiła przeszkody w skutecznej realizacji prawa skarżącego do skargi, ponieważ z należytą starannością dokonano niezależnej analizy wskazanej podstawy dalszego zachowania poufności.

2. Obowiązki pozwanego państwa

a. Reguła 39 Regulaminu Trybunału

75. Na podstawie Reguły 39 Regulaminu Trybunału, Trybunał może wskazać środki tymczasowe (*Mamatkulov i Askarov p. Turcji* [WI], §§ 99-129). Naruszenie art. 34 nastąpi wówczas, gdy władze układającego się państwa zaniechają podjęcia wszystkich działań, jakie mogłyby rozsądnie wykonać w celu realizacji środka wskazanego przez Trybunał (*Paladi p. Mołdawii* [WI], §§ 87-92).

76. Rząd ma obowiązek wykazać Trybunałowi, że postąpił zgodnie ze środkiem tymczasowym lub, w wyjątkowym przypadku, że zaistniała obiektywna przeszkoda uniemożliwiająca zachowanie takiej zgodności, a rząd podjął wszelkie zasadne działania, aby usunąć tę przeszkodę i informować Trybunał o sytuacji (patrz np. *A.N.H. p. Finlandii* (dec.), § 27).

77. Przykłady:

- niezapewnienie na czas spotkania pomiędzy osobą ubiegającą się o azyl a prawnikiem pomimo środka pośredniego wskazanego na podstawie Reguły 39 w tym względzie: *D.B. p. Turcji*, § 67;
- transfer osób przetrzymywanych (więźniów) do władz irackich z naruszeniem środka tymczasowego: *Al-Saadoon i Mufdhi p. Wielkiej Brytanii*, §§ 162-165;
- wydalenie pierwszego skarżącego z naruszeniem środka tymczasowego: *Kamaliyevy p. Rosji*, §§ 75-79;

- nieumyślne, ale możliwe do naprawienia zaniechanie podjęcia działania zgodnego ze środkiem tymczasowym wskazanym w związku z art. 8: *Hamidovic p. Włochom* (dec.);
- niewykonanie środka tymczasowego nakładającego obowiązek umieszczenia więźnia w specjalistycznej placówce medycznej: *Makharadze i Sikharulidze p. Gruzji*, §§ 100-105, lub nieuzasadniona zwłoka w zastosowaniu takiego środka: *Sy p. Włochom*, §§ 167-174;
- niewykonanie środka tymczasowego wskazanego przez Trybunał ze względu na realne ryzyko tortur w razie ekstradycji: *Mannai p. Włochom*, §§ 54-57; *Labsi p. Słowacji*, §§ 149-151;
- potajemny transfer osoby narażonej na ryzyko złego traktowania w Uzbekistanie i w stosunku do której obowiązywał środek tymczasowy: *Abdulkhakov p. Rosji*, §§ 226-231;
- przymusowy transfer osoby do Tadżykistanu niosący realne ryzyko złego traktowania i obejścia środków tymczasowych: *Savridin Dzhurayev p. Rosji*, §§ 218-219; patrz również brak zapewnienia ochrony przez władze rosyjskie obywatelowi tadżyckiemu przebywającemu w ich areszcie przed przymusową ekstradycją do Tadżykistanu z naruszeniem środka tymczasowego: *Nizomkhon Dzhurayev p. Rosji*, §§ 157-159.
- przygotowanie wydalenia w taki sposób, aby celowo wykreować sytuację, w której skarżącemu bardzo trudno byłoby złożyć do Trybunału wnioski o środek tymczasowy: *M.A. p. Francji*, § 70.

78. Do Trybunału należy kontrola zgodności ze środkiem tymczasowym, a państwo, które uważa, że na podstawie posiadanych materiałów jest zdolne przekonać Trybunał do anulowania środka tymczasowego, powinno go o tym poinformować (*Paladi p. Mołdawii* [WI], §§ 90-92; *Olaechea Cahuas p. Hiszpanii*, § 70; *Grori p. Albanii*, §§ 181 i nast.).

Sam fakt wnioskowania o zastosowanie Reguły 39 nie stanowi wystarczającej podstawy, by zobowiązać państwo do zawieszenia wykonania decyzji o ekstradycji (*Al-Moayad p. Niemcom* (dec.), §§ 122 i następane; patrz również obowiązek pozwanego państwa do współpracy z Trybunałem w dobrej wierze).

O ile w przypadku skarg wnoszonych na podstawie art. 34 nie ma wymogu wyczerpania drogi krajowej i wyłącznie do Trybunału należy kontrola zgodności ze środkiem tymczasowym, Trybunał może uznać, że skarga na podstawie art. 34 została wniesiona przedwcześnie, jeśli jest ona blisko powiązana ze skargą na uchybienie przez państwo obowiązkowi ochrony prawa do życia, a ta skarga jest wciąż zawista przed sądem krajowym (*Ahmet Tunç i Inni p. Turcji* (dec.), §§ 141-145).

b. Ustalenie faktów

79. Trybunał ma obowiązek ustalić fakty, a strony powinny udzielić mu aktywnej pomocy, dostarczając mu wszystkich istotnych informacji. Ich zachowanie może być wzięte pod uwagę przy gromadzeniu dowodów (*Irlandia p. Wielkiej Brytanii*, § 161).

80. Trybunał orzekł, że w postępowaniach dotyczących określonych rodzajów skarg nie zawsze można ściśle stosować zasadę, w myśl której osoba podnosząca zarzut musi go udowodnić, oraz że udzielanie przez państwa wszelkich niezbędnych ułatwień dla właściwego i skutecznego zbadania skarg ma kapitalne znaczenie dla skuteczności systemu skargi indywidualnej określonej w art. 34 Konwencji (*Bazorkina p. Rosji*, § 170; *Tahsin Acar p. Turcji* [WI], § 253). Wymóg ten nakłada na układające się państwa obowiązek udzielenia Trybunałowi wszelkich niezbędnych ułatwień, zarówno na etapie ustalania faktów przez Trybunał, jak i wykonywania przez niego ogólnych obowiązków dotyczących badania skarg. Niedopełnienie przez rząd obowiązku dostarczenia informacji będącej w jego posiadaniu bez podania zadowalającej przyczyny może nie tylko stanowić podstawę do wyciągnięcia wniosków odnośnie do dobrego uzasadnienia zarzutów podnoszonych przez skarżącego, ale także wpłynąć negatywnie na ocenę, w jakim stopniu pozwane państwo przestrzega obowiązków określonych w art. 38 Konwencji (*ibid.*, § 254; *Imakayeva p. Rosji*, § 200; *Janowiec i Inni p. Rosji* [WI], § 202).

81. Obowiązek przedkładania dowodów żądanych przez Trybunał wiąże pozwanego rząd od momentu, w którym takie żądanie zostało sformułowane, niezależnie czy miało to miejsce w momencie

zakomunikowania sprawy rządowi, czy na dalszym etapie postępowania (*ibid.*, § 203; *Enukidze i Girgvliani p. Gruzji*, § 295; *Bekirski p. Bułgarii*, §§ 111-113). Podstawowym wymogiem jest to, by żądany materiał został złożony w całości, jeśli Trybunał tak zarządzi, a wszelkie braki muszą być należycie wyjaśnione (*Janowiec i Inni p. Rosji* [WI], § 203). Ponadto każdy żądany materiał powinien zostać przedłożony niezwłocznie, a w każdym wypadku w terminie wyznaczonym przez Trybunał. Znaczne i nieuzasadnione opóźnienie może sprawić, że Trybunał uzna wyjaśnienia pozwanego państwa za nieprzekonujące (*ibid.*).

82. Trybunał skonstatował, że pozwane państwo nie dopełniło obowiązków wynikających z art. 38, w odniesieniu do spraw, w których państwo to nie przedstawiło uzasadnienia niedostarczenia żądanych dokumentów (patrz, na przykład, *Maslova i Nalbandov p. Rosji*, §§ 128-129) lub dostarczyło niepełną lub zniekształconą kopię, jednocześnie odmawiając przedstawienia oryginalnego dokumentu Trybunałowi w celu jego zbadania (patrz, na przykład, *Trubnikov p. Rosji*, §§ 50-57).

83. Jeżeli rząd twierdzi, że nie dostarczył żądanych materiałów ze względów niejawności lub bezpieczeństwa, Trybunał musi się przekonać, że istnieją zasadne i solidne podstawy ku temu, by traktować rzeczone dokumenty jako tajne lub poufne (*Janowiec i Inni p. Rosji* [WI], § 205). Nieujawnienie niejawnego raportu Trybunałowi: *ibid.*, §§ 207 i następne; *Nolan i K. p. Rosji*, §§ 56 i następne.

Związek pomiędzy art. 34 i art. 38, patrz *Bazorkina p. Rosji*, §§ 170 i następne oraz § 175. Artykuł 34, stworzony po to, by zapewnić skuteczne działanie prawa do skargi indywidualnej, jest czymś w rodzaju *lex generalis*, a art. 38 wyraźnie nakłada na państwa obowiązek współpracy z Trybunałem.

c. Dochodzenia

84. Pozwane państwo powinno również pomagać w dochodzeniu (art. 38), gdyż to na państwie spoczywa obowiązek udzielania „niezbędnych ułatwień” dla skutecznego badania skarg (*Çakıcı p. Turcji* [WI], § 76). Utrudnianie wizyty rozpoznawczej stanowi naruszenie art. 38 (*Shamayev i Inni p. Gruzji i Rosji*, § 504).

I. Proceduralne podstawy niedopuszczalności

A. Niewyczerpanie krajowych środków odwoławczych

Artykuł 35 ust. 1 Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„1. Trybunał może rozpatrywać sprawę dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych, przewidzianych prawem wewnętrznym, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego (...)”.

Słowa kluczowe w bazie HUDOC

Wyczerpanie krajowych środków odwoławczych (35-1) – Zwolnienie z obowiązku wyczerpania krajowych środków odwoławczych (35-1) – Skuteczny krajowy środek odwoławczy (35-1)

85. Jak wskazuje treść art. 35, wymóg ten jest oparty na powszechnie uznanych zasadach prawa międzynarodowego. Obowiązek wyczerpania krajowych środków odwoławczych wchodzi w zakres międzynarodowego prawa zwyczajowego, uznawanego w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (patrz np. sprawa *Interhandel* (Szwajcaria p. Stanom Zjednoczonym), wyrok z dnia 21 marca 1959 r.). Powyższy warunek można również znaleźć w innych międzynarodowych traktatach dotyczących praw człowieka: Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych (art. 41 ust. 1 lit. c) i dołączonym do niego protokole fakultatywnym (art. 2 i art. 5 ust. 2 lit. b),

Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka (art. 46) oraz Afrykańskiej karcie praw człowieka i ludów (art. 50 i art. 56 ust. 5). Jak zauważył Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie *De Wilde, Ooms i Versyp p. Belgii*, państwo może odstąpić od korzystania z zasady wyczerpania krajowych środków odwoławczych w związku z istnieniem utrwalonej praktyki międzynarodowej w tym zakresie (§ 55).

86. Trybunał powinien zachować rolę subsydiarną w stosunku do krajowych systemów ochrony praw człowieka, a sądy krajowe powinny mieć możliwość wstępnego rozstrzygnięcia kwestii dotyczących zgodności prawa krajowego z Konwencją (*A, B i C p. Irlandii* [WI], § 142). Jeżeli jednak skarga zostanie wniesiona do Strasburga, Trybunał powinien mieć możliwość korzystania z opinii sądów krajowych jako instytucji bezpośrednio i na bieżąco stykających się z kwestiami mającymi żywotne znaczenie dla ich krajów (*Burden p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 42).

87. Artykuł 35 ust. 1 dotyczy tylko krajowych środków odwoławczych; nie nakłada obowiązku wyczerpania środków odwoławczych przewidzianych w ramach organizacji międzynarodowych. Wprost przeciwnie, jeżeli skarżący skieruje sprawę do innego postępowania prowadzonego w ramach międzynarodowego postępowania przygotowawczego lub rozstrzygnięcia, skarga może zostać odrzucona na mocy art. 35 ust. 2 lit. b Konwencji (patrz pkt I.E.). Z zasady subsydiarności może jednak wynikać wymóg wyczerpania krajowych środków odwoławczych, w kontekście których zwrócono się do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym (*Laurus Invest Hungary KFT i Inni p. Węgrom* (dec.), § 42, w której to sprawie w orzeczeniu TSUE wydanym w trybie prejudycjalnym zawarto wytyczne dla sądów krajowych odnośnie do kryteriów, jakie należało zastosować w zawisłej przed nimi sprawie dotyczącej zarzucanego naruszenia praw, o których mowa w art. 1 Protokołu nr 1). Trybunał określa, czy dany organ jest organem krajowym, czy międzynarodowym, przy uwzględnieniu wszystkich istotnych czynników, w tym jego charakteru prawnego, statutu, kompetencji, umiejscowienia (jeśli można je wskazać) w istniejącym porządku prawnym i sposobu finansowania (*Jeličić p. Bośni i Hercegowinie* (dec.); *Peraldi p. Francji* (dec.)) (patrz pkt I.E.).

1. Cel zasady

88. Uzasadnieniem dla zasady wyczerpania krajowych środków odwoławczych jest zapewnienie władzom krajowym, w tym przede wszystkim sądom, możliwości zapobiegania zarzucanym naruszeniom Konwencji lub ich naprawienia (patrz podsumowanie zasad w sprawie *Gherghina p. Rumunii* (dec.) [WI], §§ 84-89; *Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], §§ 221 i nast.; *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], §§ 69-77, a także dalsze odniesienia tamże). Opiera się to na wyrażonym w art. 13 Konwencji założeniu, że w przypadku naruszenia praw konwencyjnych skuteczny środek odwoławczy zostanie zapewniony w ramach krajowego porządku prawnego. Jest to ważny aspekt subsydiarnego charakteru mechanizmu Konwencji (*Selmouni p. Francji* [WI], § 74; *Kudła p. Polsce* [WI], § 152; *Andrášik i Inni p. Słowacji* (dec.)). Ma on zastosowanie niezależnie od tego, czy postanowienia Konwencji zostały włączone do prawa krajowego (*Eberhard i M. p. Słowenii*). Zasada wyczerpania krajowych środków odwoławczych stanowi niezbędną część funkcjonowania konwencyjnego systemu ochrony i jest jedną z zasad podstawowych (*Demopoulos i Inni p. Turcji* (dec.) [WI], §§ 69 i 97; *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], §§ 69-77 oraz zawarte tam dalsze odniesienia, w szczególności do sprawy *Akdivar i Inni p. Turcji*).

Ustalenie, czy procedura krajowa stanowi skuteczny środek odwoławczy w rozumieniu art. 35 ust. 1, który skarżący musi wykorzystać i który należy zatem brać pod uwagę na potrzeby obliczenia czteromiesięcznego terminu, jest zależne od wielu czynników, tj. zarzutu podniesionego przez skarżącego, zakresu zobowiązań państwa w ramach tego konkretnego postanowienia Konwencji, dostępnych środków odwoławczych w pozwanym państwie oraz konkretnych okoliczności w danej sprawie (*Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii* [WI], § 134; patrz też *Kozacioğlu p. Turcji* [WI], § 40 oraz *D.H. i Inni p. Czechom* [WI], § 116).

2. Zastosowanie zasady

a. Elastyczność

89. Zasadę wyczerpania krajowych środków odwoławczych można określić raczej jako złotą zasadę aniżeli regułę o charakterze bezwzględny. Komisja i Trybunał wielokrotnie podkreślali potrzebę stosowania tej reguły z pewną dozą elastyczności i bez nadmiernego formalizmu, biorąc pod uwagę kwestię ochrony praw człowieka (*Ringeisen p. Austrii*, § 89; *Lehtinen p. Finlandii* (dec.); *Gherghina p. Rumunii* (dec.) [WI], § 87). Przykładowo, Trybunał dopuszcza, aby ostatni etap korzystania z krajowych środków odwoławczych zakończył się po wniesieniu skargi, lecz przed stwierdzeniem jej dopuszczalności (*Molla Sali p. Grecji* [WI], § 90).

Zasada wyczerpania krajowych środków odwoławczych ani nie jest absolutna, ani nie można jej stosować automatycznie (*Kozacioğlu p. Turcji* [WI], § 40). Trybunał uznał na przykład, że nadmiernym formalizmem byłoby wymaganie od skarżącego wykorzystania środka, do zastosowania którego nie zobowiązał go nawet najwyższy sąd krajowy (*D.H. i Inni p. Czechom* [WI], §§ 116-118). W jednej ze spraw Trybunał wziął pod uwagę krótkie terminy wyznaczone na złożenie przez skarżących odpowiedzi, podkreślając „pośpiech”, z jakim musieli oni przedstawić swoje argumenty (*Financial Times Ltd i Inni p. Wielkiej Brytanii*, §§ 43-44). Jednakże wykorzystanie dostępnych środków odwoławczych zgodnie z procedurą krajową i formalnościami określonymi w prawie krajowym ma szczególnie znaczenie tam, gdzie wchodzi w grę względy jasności i pewności prawa (*Saghinadze i Inni p. Gruzji*, §§ 83-84).

90. Choć co do zasady można przyjąć, że spór wszczęty w interesie publicznym przez organizację pozarządową – wyraźnie przewidziany w prawie krajowym jako jeden ze sposobów ochrony interesów większej grupy osób – jest formą wyczerpania krajowych środków odwoławczych, nie oznacza to, że taki spór zwalnia indywidualnego skarżącego z obowiązku wystąpienia o postępowanie krajowe we własnym imieniu, jeśli nie dotyczy sytuacji i konkretnych postulatów skargowych tej właśnie osoby (*Kósa p. Węgrom* (dec.), §§ 55-63, sprawa dotycząca zarzucanej dyskryminacji dzieci romskich). W sprawie *Beizaras i Levickas p. Litwie*, §§ 78-81, Trybunał orzekł, że organizacja pozarządowa, która nie wniosła skargi do Trybunału, mogła mimo to występować w roli przedstawiciela interesów skarżących w postępowaniu karnym przed sądami krajowymi, ponieważ owa organizacja powstała po to, aby możliwa była obrona, również przed sądem, osób, które doznały dyskryminacji. Trybunał wziął też pod uwagę, że reprezentowanie interesów skarżących przez organizację międzynarodową przed oskarżycielem i sądami krajowymi (w dwóch instancjach) nigdy wcześniej nie było w żaden sposób kwestionowane ani podważane (patrz też *Gorraiz Lizarraga i Inni p. Hiszpanii*, §§ 37-39).

b. Zgodność z przepisami i ograniczeniami krajowymi

91. Skarżący muszą postępować zgodnie z obowiązującymi zasadami i procedurami prawa krajowego; w przeciwnym razie powstaje ryzyko, że wnoszone przez nich skargi nie spełnią warunku określonego w art. 35 Konwencji (*Ben Salah Adraqui i Dhaima p. Hiszpanii* (dec.); *Merger i Cros p. Francji* (dec.); *MPP Golub p. Ukrainie* (dec.); *Agbovi p. Niemcom* (dec.); *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], §§ 72 i 80). Wymogi art. 35 ust. 1 nie zostaną spełnione, jeżeli skarga nie zostanie przyjęta do rozpatrzenia z powodu błędu proceduralnego popełnionego przez skarżącego (*Gäffgen p. Niemcom* [WI], § 143). Jeśli rząd twierdzi, że skarżący nie dopełnił wymogów krajowych (np. wymogu wyczerpania zwykłych środków odwoławczych przed wniesieniem skargi konstytucyjnej), Trybunał musi sprawdzić, czy te wymogi nie obowiązywały wcześniej niż wymogi prawne wynikające z przepisów prawa lub ugruntowanego orzecznictwa (*Brincat i Inni p. Malcie*, § 69; *Pop-Ilić i Inni p. Serbii*, § 42).

92. Należy jednak zauważyć, że jeśli sąd apelacyjny zbada przedmiot zarzutu, nawet jeśli uzna taki zarzut za niedopuszczalny, zgodność z art. 35 ust. 1 zostanie zachowana (*Voggenreiter p. Niemcom*). Trybunał przyjmuje również, że wyczerpano dostępne środki odwoławcze, jeśli Trybunał Konstytucyjny uznał skargę za niedopuszczalną, a skarżący przedstawił wystarczające uzasadnienie merytoryczne skargi na domniemane naruszenie praw konwencyjnych (*Magyar Kétfarkú Kutya Párt p. Węgrom* [WI],

§§ 53, 56-57 oraz cytowane tam odniesienia). Ma to również miejsce w przypadku skarżących, którzy nie działali zgodnie z procedurami przewidzianymi w prawie krajowym, jeżeli właściwy organ mimo to zbadał sprawę co do istoty (*Vladimir Romanov p. Rosji*, § 52). To samo odnosi się do zarzutów sformułowanych w bardzo pobieżny sposób, ledwie spełniających wymogi prawne, w odniesieniu do których sąd orzekł co do przedmiotu sprawy, nie rozwodząc się nad nimi szczegółowo (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) p. Szwajcarii (nr 2)* [WI], §§ 43-45).

c. Istnienie kilku środków odwoławczych

93. Jeżeli istnieje kilka potencjalnie skutecznych środków odwoławczych, skarżący jest jedynie zobowiązany do skorzystania z jednego z nich (*Moreira Barbosa p. Portugalii* (dec.); *Jeličić p. Bośni i Hercegowinie* (dec.); *Karakó p. Węgrom*, § 14; *Aquilina p. Malcie* [WI], § 39). Co więcej, w przypadku skorzystania z jednego środka odwoławczego wykorzystanie innego, który ma zasadniczo ten sam cel, nie jest wymagane (*Riad i Idiab p. Belgii*, § 84; *Kozacioğlu p. Turcji* [WI], §§ 40 i nast.; *Micallef p. Malcie* [WI], § 58; *Lagutin i Inni p. Rosji*, § 75; *Nicolae Virgiliu Tănase p. Rumunii* [WI], § 177). Wybór najbardziej adekwatnego środka odwoławczego w danej sprawie należy do skarżącego (*Fabris i Parziale p. Włochom*, gdzie skarżący nie mógł wnieść pozwu na drodze cywilnej z powodu przerwania po upływie siedmiu lat postępowania karnego, do którego przystąpił wcześniej jako strona cywilna, §§ 49-59; *O’Keeffe p. Irlandii* [WI], §§ 110-111; *Nicolae Virgiliu Tănase p. Rumunii* [WI], § 176, sprawa dotycząca decyzji skarżącego, aby przystąpić do postępowania karnego w roli strony cywilnej i nie wnieść odrębnego pozwu cywilnego). Podsumowując, jeżeli prawo krajowe przewiduje kilka równoległe dostępnych środków odwoławczych z różnych gałęzi prawa, skarżący, który dążył do uzyskania rekompensaty za zarzucane naruszenie Konwencji za pomocą jednego z tych środków, nie jest zobowiązany do skorzystania z innych, mających zasadniczo ten sam cel (*Jasinskis p. Łotwie*, §§ 50 i 53-54). Odmienny przykład (różne poziomy skuteczności skarg wniesionych przed federalny Trybunał Konstytucyjny i przed trybunał konstytucyjny jednego z podmiotów tworzących federację) stanowi sprawa *Kohler p. Niemcom* (dec.), §§ 67-74.

d. Skarga wniesiona co do istoty

94. W postępowaniu krajowym wyraźne odwołanie się do prawa określonego w Konwencji nie jest konieczne, pod warunkiem że skarga została wniesiona „przynajmniej co do istoty” (*Castells p. Hiszpanii*, § 32; *Ahmet Sadik p. Grecji*, § 33; *Fressoz i Roire p. Francji* [WI], § 38; *Azinas p. Cypru* [WI], §§ 40-41; *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], §§ 72, 79 oraz 81-82; *Platini p. Szwajcarii* (dec.), § 51; *Kemal Çetin p. Turcji*, §§ 28-30). Oznacza to, że w przypadku gdy skarżący nie powołał się na postanowienia Konwencji, musi on podnieść argumenty o tym samym lub podobnym skutku na podstawie prawa krajowego, aby w pierwszej kolejności dać sądowi krajowemu możliwość naprawienia zarzucanego naruszenia (*Gäfgen p. Niemcom* [WI], §§ 142, 144 i 146; *Radomilja i Inni p. Chorwacji* [WI], § 117; *Karapanagiotou i Inni p. Grecji*, § 29; *Marić p. Chorwacji*, § 53; *Portu Juanenea i Sarasola Yarzabal p. Hiszpanii*, §§ 62-63; *Rodina p. Łotwie*, §§ 81-83; oraz, w odniesieniu do zarzutu, który nie został podniesiony, nawet w sposób dorozumiany, w ostatniej instancji, *Association Les témoins de Jéhovah p. Francji* (dec.); *Nicklinson i Lamb p. Wielkiej Brytanii* (dec.), §§ 89-94; *Peacock p. Wielkiej Brytanii* (dec.), §§ 32-41). Nie wystarczy, że skarżący mógł skorzystać z środka odwoławczego, który mógłby zostać wymierzony w zarzucane działanie na innej podstawie, niepowiązanej z zarzutem naruszenia prawa konwencyjnego. Aby nastąpiło wyczerpanie „skutecznych środków odwoławczych”, musi dojść do wniesienia skargi konwencyjnej na szczeblu krajowym (*Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], § 75; *Nicklinson i Lamb p. Wielkiej Brytanii* (dec.), § 90). Skarżący nie jest zwolniony z tego obowiązku nawet w sytuacji, gdy sądy krajowe mogły albo wręcz musiały zbadać sprawę z urzędu na mocy Konwencji (*Van Oosterwijck p. Belgii*, § 39; *Gaziyev p. Azerbejdżanowi* (dec.)).

Podsumowując, sam fakt, że skarżący wniósł sprawę do właściwego sądu, nie stanowi o spełnieniu wymogów określonych w art. 35 ust. 1, jako że nawet w jurysdykcjach, w których sądy krajowe mogą albo wręcz muszą zbadać sprawę z urzędu, skarżący nie są zwolnieni z obowiązku podniesienia przed

tymi sądami zarzutu wniesionego następnie do Trybunału. Zatem do tego, aby nastąpiło skuteczne wyczerpanie krajowych środków odwoławczych, nie wystarczy „ewidentny” charakter naruszenia Konwencji wynikający z okoliczności sprawy lub oświadczeń skarżącego. Zamiast tego skarżący musi zaskarżyć naruszenie (w sposób wyraźny lub co do istoty), nie pozostawiając wątpliwości, że ta sama skarga, która została skierowana do Trybunału, została wcześniej rzeczywiście podniesiona na szczeblu krajowym (*Farzaliyev p. Azerbejdżanowi*, § 55; *Peacock p. Wielkiej Brytanii* (dec.), § 38).

Przykładowo, gdy skarżący zarzuca brak skutecznego postępowania przygotowawczego w sprawie karnej na podstawie art. 2 lub 3 Konwencji w jego aspekcie proceduralnym, dla zachowania zgodności z art. 35 ust. 1 Konwencji – w tym w odniesieniu do argumentów prawnych niepodniesionych jednoznacznie na szczeblu krajowym – wystarczy, aby skarżący podważył skuteczność tego postępowania przygotowawczego przed właściwym sądem krajowym, odnosząc się przy tym do istotnych elementów faktycznych przez szczegółowe opisanie przebiegu i trwania owego postępowania oraz późniejszego postępowania sądowego, aby rzeczony sąd mógł ocenić skuteczność postępowania przygotowawczego (*Hanan p. Niemcom* [WI], §§ 149-151).

e. Istnienie i adekwatność

95. Skarżący są zobowiązani do wyczerpania jedynie tych krajowych środków odwoławczych, które mają w teorii i w praktyce do dyspozycji w danym czasie oraz które sami mogą bezpośrednio wносить, tj. takich środków, które są dostępne, zapewniają możliwość uzyskania rekompensaty w odniesieniu do skarg i mają uzasadnione szanse powodzenia (*Sejdovic p. Włochom* [WI], § 46; *Paksas p. Litwie* [WI], § 75; patrz też rozważania pomocnicze Trybunału w sprawie *S.A.S. p. Francji* [WI], § 61, dotyczące uzasadnionych oczekiwań co do skuteczności odwołania, w którym podniesiono kwestie prawne, wniesione na podstawie art. 9 Konwencji).

96. Nie ma potrzeby skorzystania z uznaniowych lub nadzwyczajnych środków odwoławczych, takich jak wystąpienie do sądu z wnioskiem o kontrolę wydanego orzeczenia (*Çinar p. Turcji* (dec.); *Prystavka p. Ukrainie* (dec.)) lub żądanie wznowienia postępowania, z wyjątkiem wyjątkowych okoliczności, np. gdy prawo krajowe stanowi, że taki wniosek nie jest w rzeczywistości skutecznym środkiem odwoławczym (*K.S. i K.S. AG p. Szwajcarii*, decyzja Komisji; *Shibendra Dev p. Szwecji* (dec.), §§ 41-43, 45 i 48), lub gdzie wzruszenie wyroku, który nabrał mocy prawnej, jest jedynym sposobem, w jaki pozwane państwo może przywrócić prawidłowy stan rzeczy poprzez własny system prawny (*Kiiskinen i Kovalainen p. Finlandii* (dec.); *Nikula p. Finlandii* (dec.); *Dinchev p. Bułgarii* (dec.), §§ 27-29). Podobnie odwołanie się do wyższej instancji nie stanowi skutecznego środka odwoławczego (*Horvat p. Chorwacji*, § 47; *Hartmann p. Czechom*, § 66); nie jest nim też środek odwoławczy, który nie jest bezpośrednio dostępny dla skarżącego, a skorzystanie z niego zależy od swobodnego uznania osoby trzeciej (*Tănase p. Mołdawii* [WI], § 122). Zwłaszcza w sprawach karnych wniesienie zaskarżenia do prokuratora nadrzędnego stanowi skuteczny środek odwoławczy tylko w sytuacji, gdy nie ma wyłącznie dewolutywnego charakteru, a wnosząca je osoba jest uprawniona do tego, aby ten środek został rozpatrzony (*Aspiotis p. Grecji* (dec.), § 52, oraz *a contrario Belevitskiy p. Rosji*, §§ 59-60). Skarga wniesiona do ministerstwa ma dewolutywny charakter i nie jest uznawana za skuteczny środek odwoławczy (*Polyakh i Inni p. Ukrainie*, § 135; *Milovanović p. Serbii*, § 104). Odnośnie do skuteczności apelacji w omawianej sprawie, która zasadniczo nie musi być wyczerpana (Rzecznik Praw Obywatelskich), patrz uzasadnienie orzeczenia w sprawie *Egmez p. Cyprówi*, §§ 66-73. Ponadto krajowy środek odwoławczy, który nie musi być wniesiony w określonym terminie, a tym samym stwarza niepewność, nie może być uznany za skuteczny (*Williams p. Wielkiej Brytanii* (dec.) i cytowane tam odniesienia; *Nicholas p. Cyprówi*, §§ 38-39).

97. Wniesienie skargi indywidualnej do Trybunału Konstytucyjnego na podstawie art. 35 ust. 1 Konwencji zależeć będzie w dużej mierze od konkretnych cech systemu prawa pozwanego państwa oraz jurysdykcji Trybunału Konstytucyjnego (*Uzun p. Turcji* (dec.), §§ 42-71 i cytowane tam odniesienia). Zatem w państwie, w którym jurysdykcja ta jest ograniczona do badania konstytucjonalności przepisów prawa i ich zgodności z przepisami o nadrzędnej mocy prawnej, skarżący będą zobowiązani do

skorzystania z prawa do skargi do Trybunału Konstytucyjnego tylko wówczas, gdy zamierzają zaskarżyć przepis ustawy lub rozporządzenia jako naruszający Konwencję (*Griřankova i Griřankovs p. Łotwie* (dec.); *Liepājnīeks p. Łotwie* (dec.)). Jednak samo zaskarżenie przez skarżącego wadliwego stosowania lub interpretacji ustaw lub rozporządzeń, które w swojej istocie nie są niekonstytucyjne, nie będzie stanowiło skutecznego środka odwoławczego (*Smirnov p. Rosji* (dec.); *Szott-Medyńska i Inni p. Polsce* (dec.); *Petrova p. Łotwie*, §§ 69-70). W państwie federacyjnym Trybunał może dojść do różnych wniosków co do skuteczności skarg wniesionych przed federalny Trybunał Konstytucyjny i przed trybunał konstytucyjny jednego z podmiotów tworzących federację (*Kohler p. Niemcom* (dec.), §§ 67-74). Trybunał wziął też pod uwagę, czy skarga indywidualna do Trybunału Konstytucyjnego nie przeszła zmian z upływem czasu, w związku z czym należałoby uznać, że stanowi adekwatny rodzaj środka odwoławczego w odniesieniu do danej skargi (*Ridić i Inni p. Serbii*, §§ 68-74, jeśli chodzi o niewykonanie orzeczeń wydanych w stosunku do przedsiębiorstw stanowiących własność publiczną/państwową), oraz czy taki środek odwoławczy, który jest skuteczny co do zasady, byłby również skuteczny w praktyce, biorąc pod uwagę długość odnośnego postępowania (*Story i Inni p. Malcie*, §§ 82-85, w odniesieniu do skarg na warunki pozbawienia wolności wniesionych na podstawie art. 3 Konwencji). Przykładowo, Trybunał uznał skargę konstytucyjną za skuteczny środek odwoławczy, gdy Trybunał Konstytucyjny w nieodległych czasowo sprawach badał skuteczność postępowań przygotowawczych w świetle art. 2 i 3, za podstawę oceny przyjmując orzecznictwo Trybunału (*Kušić i Inni p. Chorwacji* (dec.), §§ 104-105). Poza tym Trybunał szeroko interpretuje pojęcie „środek odwoławczy”, w związku z czym należy wykorzystywać działania o charakterze odwoławczym, które nie są środkami odwoławczymi w ścisłym tego znaczeniu (*Dos Santos Calado i Inni p. Portugalii*, § 91, w odniesieniu do sprzeciwu od decyzji wydanej w trybie zaocznym wniesionego do Trybunału Konstytucyjnego orzekającego w składzie trzech sędziów).

98. W przypadku gdy skarżący próbował skorzystać ze środka odwoławczego, który Trybunał uznaje za nieadekwatny, czas przeznaczony na jego zastosowanie nie spowoduje zatrzymania biegu terminu czterech miesięcy, co może skutkować odrzuceniem skargi ze względu na przedawnienie (*Rezgui p. Francji* (dec.), *Prystavska p. Ukrainie* (dec.)).

f. Dostępność i skuteczność

99. To, że istnieją środki odwoławcze, musi być wystarczająco pewne nie tylko w teorii, ale i w praktyce. Przy ustalaniu, czy dany środek spełnia kryteria dostępności i skuteczności, należy uwzględnić szczególne okoliczności danej sprawy (patrz podpunkt 4 poniżej). Stanowisko przyjęte przez sądy krajowe musi być wystarczająco umocowane w krajowym porządku prawnym. W związku z tym Trybunał orzeka, że odwołanie się do sądu wyższej instancji przestaje być „skuteczne” ze względu na rozbieżności w orzecznictwie tego sądu, dopóki rozbieżności te istnieją (*Ferreira Alves p. Portugalii* (nr 6), §§ 27-29).

100. Przykładowo, Trybunał orzekał, że gdy skarżący skarży się na warunki pozbawienia wolności po wyjściu na wolność, dostępnym i wystarczającym środkiem odwoławczym – czyli takim, który daje zasadne szanse powodzenia – jest środek, który musi być zastosowany do celów art. 35 ust. 1 Konwencji (*Lienhardt p. Francji* (dec.); *Rhazali i Inni p. Francji* (dec.); *Ignats p. Łotwie* (dec.); *J.M.B. i Inni p. Francji*, § 163). Inaczej jest w przypadku, gdy w czasie wnoszenia skargi skarżący nadal był pozbawiony wolności: wówczas aby środek odwoławczy był skuteczny, musi umożliwiać zapobieżenie dalszemu utrzymywaniu się zarzucanego stanu rzeczy (*Torreggiani i Inni p. Włochom*, § 50; *Neshkov i Inni p. Bułgarii*, §§ 181 i 192-193; *Vasilescu p. Belgii*, §§ 70 i 128). Zwykle przed wniesieniem do Trybunału skargi na warunki pozbawienia wolności skarżący muszą odpowiednio wykorzystać dostępny i skuteczny środek zapobiegawczy, a następnie, w stosownych przypadkach, właściwy środek odszkodowawczy. Trybunał dopuszcza jednak sytuacje, w których wykorzystanie środka zapobiegawczego odznaczającego się skutecznością w innych okolicznościach byłoby bezcelowe ze względu na krótki okres, w jakim skarżący był pozbawiony wolności w niewłaściwych warunkach, w związku z czym jedynym wykonalnym rozwiązaniem byłoby sięgnięcie po środek odszkodowawczy

umożliwiający uzyskanie środka naprawczego z tytułu wcześniejszego umieszczenia w takich warunkach. Długość tego okresu może zależeć od wielu czynników związanych ze sposobem funkcjonowania krajowego systemu środków odwoławczych (*Ulemek p. Chorwacji*, §§ 84-88). W tym kontekście Trybunał badał różne środki odwoławcze: patrz np. *Petrescu p. Portugalii* (§§ 81-84), *J.M.B. i Inni p. Francji* (§§ 212-221) oraz *Shmelev i Inni p. Rosji* (dec.) (§§ 123-131)⁴.

101. Jeśli skarżący chce zapobiec wydaleniu go z układającego się państwa ze względu na zarzucane ryzyko naruszenia art. 2 lub 3 w państwie trzecim, skuteczny jest tylko taki środek odwoławczy, który ma skutek zawieszający (w odniesieniu do skarg na podstawie art. 3 i art. 4 Protokołu nr 4 patrz *M.K. i Inni p. Polsce*, §§ 142-148, i cytowane tam odniesienia). Z kolei gdy środek odwoławczy ma skutek zawieszający, skarżący zwykle musi go wykorzystać. Kontrolę sądową – o ile jest dostępna, a zawnioskowanie o nią wstrzymuje wydalenie – należy uznać za skuteczny środek odwoławczy, który skarżący co do zasady będą musieli wykorzystać przed wniesieniem skargi do Trybunału lub zwróceniem się o zastosowanie środków tymczasowych na podstawie Reguły 39 Regulaminu Trybunału, aby opóźnić wydalenie (*NA p. Wielkiej Brytanii*, § 90; *A.M. p. Francji*, §§ 64 i 79).

102. W świetle art. 5 Konwencji środki zapobiegawcze i odszkodowawcze wzajemnie się uzupełniają. Środek odwoławczy, który nie daje możliwości zwolnienia, nie może być uznany za skuteczny w sytuacji, gdy nadal trwa pozbawienie wolności. Jeśli jednak skarżący zarzuca, że został pozbawiony wolności wbrew prawu krajowemu, a okres pozbawienia wolności już upłynął, roszczenie odszkodowawcze mogące skutkować uznaniem zarzucanego naruszenia i przyznaniem odszkodowania stanowi co do zasady skuteczny środek odwoławczy, który należy wykorzystać, jeśli jego skuteczność została w przekonujący sposób utrwalona w praktyce (*Selahattin Demirtaş p. Turcji (nr 2)* [WI], §§ 205-214, gdzie roszczenia odszkodowawczego nie uznano za skuteczny środek odwoławczy wobec braku uprzedniego uznania przez sądy karne lub Trybunał Konstytucyjny, że tymczasowe aresztowanie skarżącego było bezprawne; patrz też *Dubovtsev i Inni p. Ukrainie*, §§ 67-71, gdzie roszczenia odszkodowawczego, o które wniesiono do sądów cywilnych, nie uznano za skuteczny środek odwoławczy mogący stanowić właściwą odpowiedź na konkretne skargi wniesione na podstawie art. 5).

103. Trybunał uznaje, że skuteczny środek odwoławczy musi działać bez zbędnej zwłoki (*Storoy i Inni p. Malcie*, § 80). Jeśli chodzi o sprawy dotyczące długości postępowania, najskuteczniejszym rozwiązaniem jest środek odwoławczy mający na celu takie przyspieszenie postępowania, aby nie dopuścić do jego przewlekłości. Państwa mogą też jednak zdecydować o wprowadzeniu tylko środka odszkodowawczego, który nie zostanie uznany za nieskuteczny (*Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], § 183 i nast.; *Marshall i Inni p. Malcie*, § 82). Aby zachować zgodność z zasadą rozsądnego terminu, środek odwoławczy dotyczący długości postępowania nie powinien, co do zasady i z wyłączeniem szczególnych okoliczności, przekraczać dwóch i pół roku w dwóch jurysdykcjach, łącznie z etapem wykonania (*ibid.*, § 88).

104. Odnośnie do niewykonania orzeczeń, Trybunał stwierdził w sprawie *Solonskiy i Petrova p. Rosji* (dec.), że możliwość wystąpienia z roszczeniem z tytułu odpowiedzialności za cudze czyny przeciwko organom, które nie wypłaciły skarżącym zasądzonych kwot, stanowiła skuteczny środek odwoławczy, ponieważ wiązała się z uzasadnioną perspektywą wygranej w sprawach skarżących (§§ 34-40).

105. W przypadku domniemania niewinności (art. 6 ust. 2) za skuteczny wobec zarzucanych naruszeń można co do zasady uznać środek odwoławczy na drodze cywilnej. W kilku sprawach Trybunał uznał za skuteczne w rozumieniu Konwencji środki odwoławcze w prawie cywilnym stwarzające możliwość uzyskania odszkodowania pieniężnego wraz z różnymi innymi procedurami uznania lub przerwania naruszenia prawa do domniemania niewinności (patrz *Januškevičienė p. Litwie*, §§ 58-62 i cytowane tam odniesienia, w której to sprawie skarżąca mogła wnieść pozew cywilny o odszkodowanie pieniężne za naruszenie jej honoru i godności).

106. W kontekście utrzymującego się niewykonywania prawa do pieczy lub kontaktu w świetle art. 8

4. Patrz [Przewodnik po orzecznictwie dotyczącym praw więźniów](#) (w wersji angielskiej).

nie można oczekiwać od skarżącego, że wnieśnie do Trybunału Konstytucyjnego lub do Trybunału w Strasburgu odrębną skargę na niewykonanie każdego zabezpieczenia w toku postępowania głównego, tym bardziej że takich zabezpieczeń może być wiele. W związku z tym Trybunał przyjmuje ogólne podejście w rozważaniach na temat postępowań krajowych i uwzględnia całość faktów, które mogą mieć znaczenie dla kontekstu i przedmiotu postępowania głównego (*Milovanović p. Serbii*, § 106).

107. W kontekście postępowań o zniesławienie Trybunał uznał, że środek odwoławczy, który nie dopuszczał wystąpienia z roszczeniem o zadośćuczynienie, jest nieskuteczny do celów spraw dotyczących prywatności w świetle art. 8 (*Lewit p. Austrii*, §§ 66-67). W sprawie dotyczącej zarzucanego naruszenia prawa do ochrony reputacji Trybunał uznał, że postępowania odszkodowawcze przed sądami cywilnymi (zapewniające pełnię gwarancji proceduralnych dla obu stron i pozwalające na odpowiednie wyważenie interesów będących przedmiotem sporu) są odpowiednim środkiem odwoławczym w odróżnieniu od przyspieszonego postępowania naprawczego; tym samym Trybunał przychylił się do wykładni zastosowanej przez Trybunał Konstytucyjny pozwanego państwa (*Gülen p. Turcji* (dec.), §§ 58-69).

108. To, czy podniesienie kwestii niejawnego nadzoru w postępowaniu karnym można uznać za skuteczny środek odwoławczy w przypadku skargi na podstawie art. 8, będzie zależało od okoliczności sprawy. Choć sądy karne mogły rozważyć, czy sprawiedliwe jest dopuszczenie określonych dowodów w postępowaniu karnym, Trybunał uznał, że nie miały zdolności, aby zapewnić skuteczny środek odwoławczy, jeśli nie mogły bez ograniczeń rozpatrywać istoty skargi opartej na art. 8 i zarzucającej, że taka ingerencja nie była „przewidziana przez ustawę” lub „konieczna w demokratycznym społeczeństwie”, lub jeśli nie mogły przyznać odpowiedniego środka naprawczego w związku z tą skargą (*Hambardzumyan p. Armenii*, §§ 40-44 i cytowane tam odniesienia; *Zubkov i Inni p. Rosji*, § 88).

109. W kontekście zarzucanego nadużycia władzy wbrew art. 1 Protokołu nr 1 (przymusowa rozbiorka budynku przez władze gminne) Trybunał orzekł, że postępowanie karne obejmujące roszczenie pieniężne stanowiło skuteczny środek odwoławczy, biorąc pod uwagę bezpośrednie znaczenie dla ustalenia, czy rzeczona rozbiorka była zgodna z prawem, oraz możliwość uzyskania przez skarżących rekompensaty finansowej za zarzucane naruszenie ich praw własności (*FINE DOO i Inni p. Macedonii Północnej* (dec.), § 35).

110. Trybunał powinien w realistyczny sposób uwzględnić nie tylko formalne środki dostępne w krajowym systemie prawnym, ale również ogólny kontekst prawny i polityczny, w którym środki te funkcjonują, a także osobistą sytuację skarżącego (*Akdivar i Inni p. Turcji*, §§ 68-69; *Khashiyev i Akayeva p. Rosji*, §§ 116-117; *Chiragov i Inni p. Armenii* [WI], § 119; *Sargsyan p. Azerbejdżanowi* [WI], §§ 117-119; *Communaute genevoise d'action syndicale (CGAS) p. Szwajcarii*, §§ 55-59). Trybunał musi zbadać, czy, mając na uwadze wszystkie okoliczności sprawy, skarżący podjął wszelkie działania, jakich można było od niego w sposób uzasadniony oczekiwać, w celu wyczerpania krajowych środków odwoławczych (*D.H. i Inni p. Czechom* [WI], §§ 116-122). Na przykład skarżący nie wyczerpał krajowych środków odwoławczych, jeśli nie wykorzystał środka, którego nie można było uznać za oczywiście bezcelowy, a który zasugerował mu sąd krajowy, wskazując przy tym konkretne dalsze działania, jakie skarżący powinien podjąć (*P. p. Ukrainie* (dec.), §§ 52-55). W sprawie, w której wykonanie wyroku nakazującego pilne przyznanie nowego lokalu mieszkalnego nastąpiło z opóźnieniem i po upływie wymaganego terminu, pozwanie państwa o odszkodowanie z tytułu przewlekłości w wykonaniu wyroku można uznać za skuteczny środek odwoławczy nawet wtedy, gdy po wniesieniu skargi do Trybunału wyrok wykonano (*Bouhamla p. Francji* (dec.), §§ 35-44).

111. Należy zauważyć, że granice, faktyczne lub prawne, nie są przeszkodą *per se* do wyczerpania krajowych środków odwoławczych; co do zasady skarżący żyjący poza jurysdykcją jednego z układających się państw nie są zwolnieni z konieczności wyczerpania krajowych środków odwoławczych dostępnych w danym państwie, niezależnie od praktycznych niedogodności lub zrozumiałej osobistej niechęci (*Demopoulos i Inni p. Turcji* (dec.) [WI], §§ 98 i 101, sprawa dotycząca skarżących, którzy nie poddali się dobrowolnie jurysdykcji pozwanego państwa).

3. Ograniczenia w zastosowaniu zasady

112. Zgodnie z „ogólnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego” mogą wystąpić szczególne okoliczności zwalniające skarżącego z obowiązku wykorzystania dostępnych krajowych środków odwoławczych (*Sejdovic p. Włochom* [WI], § 55) (patrz podpunkt 4 poniżej).

Zasada ta nie ma zastosowania w przypadku wykazania stosowania „praktyki administracyjnej” polegającej na powtarzaniu czynności będących w sprzeczności z Konwencją i oficjalnym tolerowaniu tego stanu rzeczy przez władze państwa, w wyniku czego postępowanie staje się bezcelowe lub nieskuteczne (*Aksoy p. Turcji*, § 52; *Gruzja p. Rosji (I)* [WI], §§ 125-159; *Ukraina p. Rosji (dot. Krymu)* (dec.) [WI], §§ 260-263, 363-368; *Gruzja p. Rosji (II)* [WI], §§ 98-99 i 220-221). Niemniej jednak zasada wyczerpania krajowych środków odwoławczych wynikająca z art. 35 ust. 1 nie ma zastosowania tylko wówczas, gdy oba elementy składowe zarzucanej „praktyki administracyjnej” (tj. „powtarzanie czynności” i „oficjalne tolerowanie tego stanu rzeczy”) znajdują wystarczające odzwierciedlenie w dowodach *prima facie* (*Ukraina p. Rosji (dot. Krymu)* (dec.) [WI], § 366).

W przypadkach gdy wymóg skorzystania przez skarżącego z danego środka byłby niemożliwy w praktyce i stanowiłby nieproporcjonalną przeszkodę dla skutecznego wykonywania prawa do skargi indywidualnej na podstawie art. 34 Konwencji, Trybunał uzna, że skarżący jest zwolniony z tego wymogu (*Veriter p. Francji*, § 27; *Gaglione i Inni p. Włochom*, § 22; *M.S. p. Chorwacji (nr 2)*, §§ 123-125).

Nałożenie grzywny w związku z wynikiem postępowania odwoławczego w przypadku braku stwierdzenia naruszenia wyklucza taki środek odwoławczy z grupy środków, które należy wykorzystać (*Prencipe p. Monako*, §§ 95-97).

W sytuacjach budzących uprawnione wątpliwości co do bezstronności sędziego w świetle art. 6 Konwencji może być tak, że to nie skarżący ma wystąpić o wyłączenie sędziego, lecz sędzia ma zostać odsunięty od sprawy, ponieważ wymagają tego przepisy krajowe (*Škrlj p. Chorwacji*, §§ 43-45 i cytowane tam odniesienia). Jeśli nie jest dostępny dalszy środek odwoławczy, ponieważ skarżący zarzuca naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji z powodu braku bezstronności organu sądowego ostatniej instancji w krajowym systemie prawnym, zgodnie z zasadą subsydiarności od skarżących może być wymagana szczególna staranność w spełnieniu wymogu wyczerpania krajowych środków odwoławczych (np. polegająca na wystąpieniu o wyłączenie danego sędziego). Oczywiście są to względy mające zastosowanie wyłącznie do sytuacji, w której skarżący znał albo mógł poznać dany skład orzekający (*Croatian Golf Federation p. Chorwacji*, §§ 110-120, i cytowane tam odniesienia).

Co do zasady wymóg wyczerpania krajowych środków odwoławczych, w tym możliwości wznowienia postępowania, nie ma zastosowania do roszczeń o słuszne zadośćuczynienie wniesionych w świetle art. 41 Konwencji (*Jalloh p. Niemcom* [WI], § 129; *S.L. i J.L. p. Chorwacji* (słuszne zadośćuczynienie), § 15).

4. Rozłożenie ciężaru dowodu

113. Jeżeli rząd podnosi zarzut niewyczerpania krajowych środków odwoławczych, ponosi on ciężar udowodnienia, że skarżący nie wykorzystał środka odwoławczego, który był jednocześnie skuteczny i dostępny (*Molla Sali p. Grecji* [WI], § 89; *Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], § 225; *Dalia p. Francji*, § 38; *McFarlane p. Irlandii* [WI], § 107; *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], § 77). Dostępność takiego środka musi być wystarczająco pewna w prawie i w praktyce (*Vernillo p. Francji*). Podstawa prawna środka odwoławczego określona w prawie krajowym musi być zatem wyraźna (*Scavuzzo-Hager i Inni p. Szwajcarii* (dec.); *Norbert Sikorski p. Polsce*, § 117; *Sürmeli p. Niemcom* [WI], §§ 110-112). Środek odwoławczy musi umożliwiać zapewnienie zadośćuczynienia w odniesieniu do zarzutów podniesionych przez skarżącego i dawać zasadne szanse powodzenia (*Scoppola p. Włochom (nr 2)* [WI], § 71; *Magyar Keresztény Mennonita Egyház i Inni p. Węgrom*, § 50; *Karácsony i Inni p. Węgrom* [WI], §§ 75-82; *Selahattin Demirtaş p. Turcji (nr 2)* [WI], § 205). Odnosząc się do przykładu bezprawnego użycia siły przez funkcjonariuszy państwowych, pozew prowadzący wyłącznie do przyznania

odszkodowania nie jest skutecznym środkiem odwoławczym w kontekście skarg opartych na aspekcie materialnym lub proceduralnym art. 2 i 3 Konwencji (*Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], §§ 227 i 234; *Jørgensen i Inni p. Danii* (dec.), §§ 52-53; patrz z kolei sprawy dotyczące błędu w sztuce medycznej, w których Trybunał dopuszcza albo wymaga, by skarżący wstąpili na drogę cywilną lub administracyjną w celu uzyskania rekompensaty, *Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii* [WI], §§ 137-138; *V.P. p. Estonii* (dec.), §§ 52-61; *Dumpe p. Łotwie* (dec.), §§ 55-76; patrz też z kolei sprawy dotyczące zarzucanego niezapewnienia ochrony własności przez państwo w kontekście niebezpiecznej działalności przemysłowej, np. sprawa dotycząca wybuchu w rafinerii ropy naftowej, który spowodował uszkodzenie mienia, *Kurşun p. Turcji*, §§ 118-132). Rozwój i dostępność przypuszczalnie istniejącego środka odwoławczego, w tym jego zakres i zastosowanie, muszą być jasno określone i potwierdzone lub uzupełnione przez praktykę lub orzecznictwo (*Mikolajová p. Słowacji*, § 34). Ma to też zastosowanie w kontekście systemu prawa ze spisaną konstytucją, z elementami inspirowanymi systemem prawa *commom law*, bezpośrednio zapewniającego prawo, na które powoływał się skarżący (*McFarlane p. Irlandii* [WI], § 117, odnośnie do środka odwoławczego, który był dostępny w teorii przez niemal dwadzieścia pięć lat, ale nigdy nie został wykorzystany).

Argumenty rządu będą z pewnością mieć większą wagę, jeśli zostaną przedstawione przykłady z krajowego orzecznictwa (*Andrášik i Inni p. Słowacji* (dec.); *Di Sante p. Włochom* (dec.); *Giummarra i Inni p. Francji* (dec.); *Paulino Tomás p. Portugalii* (dec.); *Johtti Sapmelacat Ry i Inni p. Finlandii* (dec); *Parrillo p. Włochom* [WI], §§ 87-105; *P. p. Ukrainie* (dec.), § 53). Mimo że rząd zwykle powinien móc zilustrować praktyczną skuteczność danego środka odwoławczego przykładami z krajowego orzecznictwa, Trybunał dopuszcza, że może to być trudniejsze w mniejszych jurysdykcjach, w których liczba spraw szczególnego rodzaju może być mniejsza niż w większych jurysdykcjach (*Aden Ahmed p. Malcie*, § 63; *M.N. i Inni p. San Marino*, § 81).

Cytowane orzeczenia powinny, co do zasady, zostać wydane przed wniesieniem skargi (*Norbert Sikorski p. Polsce*, § 115, *Dimitar Yanakiev p. Bułgarii (nr 2)*, §§ 53 i 61) i mieć związek z przedmiotową sprawą (*Sakhnovskiy p. Rosji* [WI], §§ 43-44); patrz jednak zasady (o których mowa poniżej) dotyczące utworzenia nowego środka odwoławczego w trakcie postępowania przez Trybunałem.

114. Jeżeli rząd twierdzi, że skarżący mógł powołać się przed sądami krajowymi bezpośrednio na postanowienia Konwencji, stopień pewności takiego środka odwoławczego musi być podparty konkretnymi przykładami (*Slavgorodski p. Estonii* (dec.)). Ta sama zasada odnosi się do rzekomego środka odwoławczego wynikającego bezpośrednio z określonych ogólnych postanowień krajowej konstytucji (*Kornakovs p. Łotwie*, § 84).

115. Trybunał jest bardziej skłonny przyjąć te argumenty w sytuacji, gdy krajowa władza ustawodawcza uchwaliła określony środek odwoławczy przeciwko przewlekłości postępowania sądowego (*Brusco p. Włochom* (dec.); *Slaviček p. Chorwacji* (dec.)). Patrz również *Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], §§ 136-148. Inaczej niż w sprawie *Merit p. Ukrainie*, § 65.

116. Po spełnieniu przez rząd obowiązku udowodnienia, że skarżącemu przysługiwał odpowiedni i skuteczny środek prawny, skarżący musi wykazać, że:

- dany środek odwoławczy został rzeczywiście wyczerpany (*Grässer p. Niemcom* (dec.)); lub
- ten środek był z jakiegoś powodu niewłaściwy i nieskuteczny w danych okolicznościach sprawy (*Selmouni p. Francji* [WI], § 76; *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], § 77; *Gherghina p. Rumunii* (dec.) [WI], § 89; *Joannou p. Turcji*, §§ 86-87 i §§ 94-106) – np. w sprawie dotyczącej nadmiernego opóźnienia w prowadzeniu śledztwa (*Radio France i Inni p. Francji* (dec.), § 34), lub środek, który jest zwykle dostępny, np. podniesienie zarzutu naruszenia przepisów, ale który, w świetle podejścia przyjętego w innych podobnych sprawach, byłby nieskuteczny w okolicznościach danej sprawy (*Scordino p. Włochom* (dec.); *Pressos Compania Naviera S.A. i Inni p. Belgii*, §§ 26-27), nawet jeśli przedmiotowe orzeczenia zostały wydane niedawno (*Gas i Dubois p. Francji* (dec.)). Dotyczy to również sytuacji, gdy skarżący nie mógł bezpośrednio zwrócić się do danego sądu (*Tānase p. Mołdawii* [WI], § 122).

W pewnych szczególnych okolicznościach może być wielu skarżących znajdujących się w podobnej sytuacji, w tym kilkoro takich, którzy nie złożyli odwołania do sądu, do którego odniósł się rząd, gdyż zostali z tego obowiązku zwolnieni z uwagi na fakt, iż zastosowany przez innych środek krajowy okazał się nieskuteczny w praktyce, co mogłoby mieć miejsce również w ich sprawie (*Vasilkoski i Inni p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, §§ 45-46; *Laska i Lika p. Albanii*, §§ 45-48). Dotyczy to jednak bardzo szczególnych spraw (por. *Saghinadze i Inni p. Gruzji*, §§ 81-83); lub

- istniały szczególne okoliczności zwalniające skarżącego z tego obowiązku (*Akdivar i Inni p. Turcji*, §§ 68-75; *Sejdovic p. Włochom* [WI], § 55; *Veriter p. Francji*, § 60).

117. Jednym z takich czynników może być całkowita bierność władz krajowych w obliczu poważnych zarzutów uchybienia lub wyrządzenia szkody przez funkcjonariuszy państwowych, np. gdy nie wszczęli dochodzenia lub nie zaoferowali pomocy. W takiej sytuacji można powiedzieć, że ciężar dowodu po raz kolejny ulega przesunięciu, tak więc to na pozwanym rządzie ciąży obowiązek wykazania, jakie działania przedsięwziął w odpowiedzi na skalę i powagę postawionych zarzutów (*Demopoulos i Inni p. Turcji* (dec.) [WI], § 70).

118. Sama wątpliwość ze strony skarżącego co do skuteczności danego środka odwoławczego nie zwalnia go z obowiązku jego wykorzystania (*Epözdemir p. Turcji* (dec.); *Milošević p. Holandii* (dec.); *Pellegriti p. Włochom* (dec.); *MPP Golub p. Ukrainie* (dec.); *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], §§ 74 i 84; *Zihni p. Turcji* (dec.), §§ 23 i 29-30, w odniesieniu do obaw skarżącego co do bezstronności sędziów Trybunału Konstytucyjnego). Wręcz przeciwnie, w interesie skarżącego leży zwrócenie się do właściwego sądu z wnioskiem umożliwiającym mu pogłębienie istniejących praw na drodze przysługującego mu prawa do wykładni (*Ciupercescu p. Rumunii*, § 169). W systemie prawnym zapewniającym konstytucyjną ochronę praw podstawowych to na osobie poszkodowanej spoczywa obowiązek sprawdzenia zakresu tej ochrony i umożliwienia sądom krajowym pogłębienia tych praw w drodze wykładni (*A, B i C p. Irlandii* [WI], § 142; *Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], § 84). Jednak jeśli sugerowany środek odwoławczy w rzeczywistości nie stwarzał uzasadnionych szans na powodzenie, np. w świetle utrwalonego orzecznictwa krajowego, fakt, że skarżący z niego nie skorzystał, nie stanowi przeszkody dla dopuszczalności (*Pressos Compania Naviera S.A. i Inni p. Belgii*, § 27; *Carson i Inni p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 58).

5. Aspekty proceduralne

119. Wymóg, aby skarżący wyczerpał krajowe środki odwoławcze, określany jest zwykle w odniesieniu do dnia, w którym skarga została wniesiona do Trybunału (*Baumann p. Francji*, § 47), z zastrzeżeniem wyjątków, które mogą być uzasadnione szczególnymi okolicznościami sprawy (patrz podpunkt 6 poniżej). Dotyczy to głównie wniosku o środki tymczasowe na podstawie Reguły 39 Regulaminu Trybunału, który można złożyć do Trybunału przed wniesieniem oficjalnej skargi (*A.M. p. Francji*, §§ 65 i 68). Trybunał dopuszcza, by ostatni etap takich działań naprawczych nastąpił tuż po wniesieniu skargi, jednak przed tym, jak ustali, czy skarga jest dopuszczalna (*Molla Sali p. Grecji* [WI], § 90; *Karoussiotis p. Portugalii*, § 57; *Cestaro p. Włochom*, §§ 147-148, w której to sprawie skarżący wniósł skargę do Trybunału w świetle art. 3 Konwencji, nie czekając na wyrok sądu kasacyjnego, który zapadł rok i osiem miesięcy później; *A.M. p. Francji*, §§ 66 i 80, gdzie jedyny etap, na którym można było uzyskać środek o skutku zawieszającym – wniosek o azyl – nastąpił po wniesieniu skargi do Trybunału; *Selahattin Demirtaş p. Turcji (nr 2)* [WI], §§ 193-194).

120. Jeżeli rząd zamierza podnieść zarzut niewyczerpania krajowych środków odwoławczych, musi to zrobić – o ile pozwalają na to charakter zarzutu i okoliczności – w swoich uwagach ustnych lub pisemnych dotyczących dopuszczalności, choć mogą istnieć wyjątkowe okoliczności zwalniające go z tego obowiązku (*López Ribalda p. Hiszpanii* [WI], § 83; *Mooren p. Niemcom* [WI], § 57-59 oraz cytowane tam odniesienia; *Svinarenko i Slydanev p. Rosji* [WI], §§ 79-83; *Blokhin p. Rosji* [WI], §§ 96-98; patrz Reguła 55 Regulaminu Trybunału). Na tym etapie, gdy skarga została zakomunikowana pozwanemu rządowi i ów rząd nie podniósł kwestii niewyczerpania krajowych środków odwoławczych,

Trybunał nie może przystąpić do zbadania tej kwestii z urzędu. Rząd musi wyraźnie podnieść zarzut niedopuszczalności skargi z powodu niewyczerpania krajowych środków odwoławczych (*Navalnyy p. Rosji* [WI], §§ 60-61, sprawa, w której pozwany rząd jedynie wspominał, odnosząc się do przedmiotu skargi, że skarżący nie podważył zarzucanych działań w postępowaniu krajowym; *Liblik i inni p. Estonii*, § 114, gdzie rząd przedstawił w zarysie inne środki odwoławcze dostępne skarżącym, lecz nie podniósł zastrzeżenia co do niewyczerpania krajowych środków odwoławczych). W sprawie *Strezovski i Inni p. Macedonii Północnej* Trybunał uznał, że rząd może podnieść zastrzeżenie co do niewyczerpania krajowych środków odwoławczych, mimo że zrobił to już wcześniej w uwagach dodatkowych, ponieważ pozwalają na to szczególne okoliczności sprawy (przyjęcie opinii prawnej wydanej przez Sąd Najwyższy po tym, jak rząd przedstawił uwagi dodatkowe dotyczące dopuszczalności i przedmiotu skargi, §§ 33, 35; patrz z kolei *Khlaifia i Inni p. Włochom* [WI], § 52). Trybunał może ponownie rozpatrzyć decyzję o uznaniu skargi za dopuszczalną, w tym nawet na etapie badania przedmiotu skargi i na podstawie Reguły 55 Regulaminu Trybunału (*O’Keeffe p. Irlandii* [WI], § 108; *Muršić p. Chorwacji* [WI], § 69; *Merabishvili p. Gruzji* [WI], § 214).

121. Często zdarza się, że zastrzeżenie oparte na niewyczerpaniu krajowych środków odwoławczych zostaje powiązane z przedmiotem skargi, w szczególności w sprawach dotyczących obowiązków lub gwarancji proceduralnych (*Nicolae Virgiliu Tănase p. Rumunii* [WI], § 103), np. w przypadku skarg dotyczących:

- aspektów proceduralnych na mocy art. 2 (*Dink p. Turcji*, §§ 56-58; *Oruk p. Turcji*, § 35; *Nicolae Virgiliu Tănase p. Rumunii* [WI], §§ 103-104; *Vovk i Bogdanov p. Rosji*, § 58);
- aspektów proceduralnych na mocy art. 3 (*Husayn (Abu Zubaydah) p. Polsce*, § 337; *Al Nashiri p. Polsce*, § 343);
- art. 5 (*Margaretić p. Chorwacji*, § 83);
- art. 6 (*Scoppola p. Włochom (nr 2)* [WI], § 126);
- art. 8 (*A, B i C p. Irlandii* [WI], § 155; *Konstantinidis p. Grecji*, § 31);
- art. 13 (*Sürmeli p. Niemcom* [WI], § 78; *M.S.S. p. Belgii i Grecji* [WI], § 336; *J.M.B. i Inni p. Francji*, § 176);
- art. 1 Protokołu nr 1 (*S.L. i J.L. p. Chorwacji*, § 53; *Joannou p. Turcji*, § 63).

6. Tworzenie nowych środków odwoławczych

122. Ocena tego, czy krajowe środki odwoławcze zostały wyczerpane, jest przeprowadzana zwykle w odniesieniu do stanu postępowania w dniu złożenia skargi do Trybunału. Od tej zasady istnieją jednak wyjątki po utworzeniu nowych środków odwoławczych (*Içyer p. Turcji* (dec.), §§ 72 i nast.). Trybunał odchodzi od tej zasady w szczególności w sprawach dotyczących przewlekłości postępowania (*Predil Anstalt p. Włochom* (dec.); *Bottaro p. Włochom* (dec.); *Andrášik i Inni p. Słowacji* (dec.); *Nogolica p. Chorwacji* (dec.); *Brusco p. Włochom* (dec.); *Korenjak p. Słowenii* (dec.), §§ 66-71; *Techniki Olimpiadi A.E. p. Grecji* (dec.)) czy też w sprawach dotyczących nowego środka odwoławczego stanowiącego odszkodowanie za ingerencję w prawo własności (*Charzyński p. Polsce* (dec.); *Michalak p. Polsce* (dec.); *Demopoulos i Inni p. Turcji* (dec.) [WI]; *Beshiri i Inni p. Albanii* (dec.), § 177 i §§ 216-218); *Olkhovik i Inni p. Rosji* (dec.), §§ 34-41); lub niewykonania wyroków sądów krajowych (*Nagovitsyn i Nalgiyev p. Rosji* (dec.), §§ 36-40; *Balan p. Mołdawii* (dec.)); lub przeludnienia w zakładach karnych (*Łatak p. Polsce* (dec.); *Stella i Inni p. Włochom* (dec.), §§ 42-45); lub niewłaściwych warunków pozbawienia wolności (*Shmelev i Inni p. Rosji* (dec.), §§ 123-131).

Trybunał bierze pod uwagę efektywność i dostępność nowowprowadzonych środków odwoławczych (*Demopoulos i Inni p. Turcji* (dec.) [WI], § 88). Odnośnie do sprawy, w której nowy środek odwoławczy nie jest skuteczny, patrz *Parizov p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, §§ 41-47; odnośnie do sprawy, w której nowy konstytucyjny środek odwoławczy jest skuteczny, patrz *Cvetković p. Serbii*, § 41.

Odnosnie do terminu, od którego można wymagać, by skarżący wykorzystał nowy środek odwoławczy wprowadzony do systemu prawnego kraju po zmianie orzecznictwa, Trybunał orzekł, że nie byłoby to sprawiedliwe, gdyby od skarżącego wymagano wykorzystania takiego środka odwoławczego, nie dając mu rozsądnego terminu na zapoznanie się z danym orzeczeniem sądu (*Broca i Texier-Micault p. Francji*, § 20). Zakres „rozsądnego terminu” zależy każdorazowo od okoliczności, ale Trybunał przyjął, że ogólnie jest to około sześciu miesięcy (*ibid.*; *Depauw p. Belgii* (dec.); *Yavuz Selim Güler p. Turcji*, § 26). Na przykład w sprawie *Leandro Da Silva p. Luksemburgowi*, § 50, okres ten wynosił osiem miesięcy od daty uchwalenia odnośnej decyzji krajowej oraz trzy i pół miesiąca od jej ogłoszenia. Patrz również *McFarlane p. Irlandii* [WI], § 117; odnośnie do nowego środka odwoławczego wprowadzonego po wyroku pilotażowym, patrz *Fakhretdinov i Inni p. Rosji* (dec.), §§ 36-44; odnośnie do odejścia od orzecznictwa krajowego, patrz *Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], § 147.

W sprawie *Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI] oraz *Cocchiarella p. Włochom* [WI] Trybunał przedstawił wskazówki dotyczące niezbędnych cech krajowych środków odwoławczych zapewniających im skuteczność w przypadku spraw dotyczących długości postępowania (patrz również *Vassilios Athanasiou i Inni p. Grecji*, §§ 54-56). Co do zasady, środek odwoławczy bez prewencyjnego lub wyrównawczego charakteru w odniesieniu do długości postępowania nie musi być stosowany (*Puchstein p. Austrii*, § 31). Środek odwoławczy w odniesieniu do długości postępowania musi w szczególności działać bez nadmiernych opóźnień i zapewniać odpowiedni poziom rekompensaty (*Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], §§ 195 i 204-207).

123. W przypadku gdy Trybunał stwierdził wady prawa krajowego lub praktyki krajowej o charakterze ogólnym lub systemowym, może zwrócić się do państwa o zbadanie sytuacji oraz, w razie potrzeby, o podjęcie skutecznych środków, aby zapobiec wnoszeniu tego rodzaju spraw do Trybunału (*Lukenda p. Słowenii*, § 98). Może uznać, że państwo powinno albo znowelizować istniejący katalog środków odwoławczych, albo dodać nowe środki, tak aby zapewnić prawdziwie skuteczne dochodzenie roszczeń w przypadku naruszenia praw zawartych w Konwencji (patrz np. wyroki pilotażowe w sprawach *Xenides-Arestis p. Turcji*, § 40; i *Burdov p. Rosji (nr 2)*, §§ 42, 129 i nast. oraz 140). Należy zwrócić szczególną uwagę na konieczność zapewnienia skutecznych krajowych środków odwoławczych (patrz wyrok pilotażowy w sprawie *Vassilios Athanasiou i Inni p. Grecji*, § 41).

W przypadku gdy pozwane państwo wprowadziło nowy środek odwoławczy, Trybunał bada jego skuteczność (patrz np. *Robert Lesjak p. Słowenii*, §§ 34-55; *Demopoulos i Inni p. Turcji* (dec.) [WI], § 87; *Xynos p. Grecji*, §§ 37 i 40-51; *Preda i Inni p. Rumunii*, §§ 118-133). Badanie to polega na analizie okoliczności danej sprawy; stwierdzenie skuteczności albo nieskuteczności nowych ram legislacyjnych przez Trybunał musi być oparte na ich zastosowaniu w praktyce (*Nogolica p. Chorwacji* (dec.); *Rutkowski i Inni p. Polsce*, §§ 176-186). Jednakże ani fakt, że nie powstała jeszcze praktyka sądowa lub administracyjna w zakresie stosowania tych ram, ani ryzyko, że postępowanie może potrwać dłuższy czas, nie mogą same w sobie sprawić, że nowy środek odwoławczy będzie nieskuteczny (*Nagovitsyn i Nalgiyev p. Rosji* (dec.), § 30).

124. Jeżeli Trybunał uzna nowy środek odwoławczy za skuteczny, inni skarżący w podobnych sprawach są zobowiązani do wyczerpania takiego nowego środka, o ile termin na skorzystanie z niego nie upłynął. Trybunał stwierdza niedopuszczalność takich skarg na podstawie art. 35 ust. 1, nawet w przypadku złożenia ich przed momentem ustanowienia nowego środka odwoławczego (*Grzinčič p. Słowenii*, §§ 102-110; *İçyer p. Turcji* (dec.), §§ 74 i nast.; *Stella i Inni p. Włochom* (dec.), §§ 65-68; *Preda i Inni p. Rumunii*, §§ 134-142; *Muratovic p. Serbii* (dec.), §§ 17-20; *Beshiri i Inni p. Albanii* (dec.), §§ 177 i 216-218).

Dotyczy to krajowych środków odwoławczych, które stały się dostępne po złożeniu skargi. Przy ocenie, czy zaistniały wyjątkowe okoliczności nakazujące skarżącym skorzystanie z takiego środka odwoławczego, weźmie się pod uwagę w szczególności charakter nowych regulacji krajowych i kontekst, w jakim zostały one wprowadzone (*Fakhretdinov i Inni p. Rosji* (dec.), § 30). W tej sprawie Trybunał orzekł, że skuteczny krajowy środek odwoławczy, wprowadzony po wydaniu wyroku pilotażowego, w którym nakazał on wprowadzenie takiego środka, należało wyczerpać zanim skarżący

mogli złożyć skargę do Trybunału.

Trybunał uwzględnił też fakt, że państwo mierzyło się z wyjątkowo trudną i złożoną sytuacją, wiążącą się z dokonaniem wyboru tych zobowiązań finansowych i moralnych, które mogły zostać spełnione, w związku z czym odniósł się do szerokiego marginesu oceny dostępnego dla władz w sytuacjach obejmujących dalekosiężne i kontrowersyjne rozwiązania prawne o znacznych skutkach gospodarczych dla całego kraju (*Beshiri i Inni p. Albanii* (dec.), § 194, sprawa dotycząca nowego środka odwoławczego w kwestii przewlekłego niewykonywania ostatecznych decyzji przyznających odszkodowanie za wyłączenia w czasach reżimu komunistycznego, który to środek został wprowadzony w odpowiedzi na wyrok pilotażowy).

Trybunał zwrócił uwagę, że jest gotów zmienić podejście w kwestii potencjalnej skuteczności środka odwoławczego wprowadzonego po wydaniu wyroku pilotażowego, jeśli praktyka władz krajowych pokaże na dłuższą metę, że nowe przepisy nie są stosowane w sposób zgodny z wyrokiem pilotażowym i ogólnie ze standardami konwencyjnymi (*Muratovic p. Serbii* (dec.), §§ 17-20; *Beshiri i Inni p. Albanii* (dec.), § 222).

Trybunał określił również warunki zastosowania art. 35 ust. 1 zgodnie z datą złożenia skargi (*Fakhretdinov i Inni p. Rosji* (dec.), §§ 31-33; *Nagovitsyn i Nalgiyev p. Rosji* (dec.), §§ 29 i nast. oraz 40-41).

B. Niezachowanie czteromiesięcznego terminu

Artykuł 35 ust. 1 Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„1. Trybunał może rozpatrywać sprawę dopiero (...) jeśli sprawa została wniesiona w ciągu czterech miesięcy od daty podjęcia ostatecznej decyzji”.

Słowa klucze w bazie HUDOC

Termin czterech miesięcy (35-1) – ostateczna decyzja krajowa (35-1) – sytuacja utrzymująca się (35-1)

1. Cel zasady

125. Podstawowym celem zasady czteromiesięcznego terminu jest zapewnienie pewności prawa poprzez zagwarantowanie, że sprawy rodzące problemy na tle Konwencji są badane w rozsądnym terminie, oraz niedopuszczenie do sytuacji, w której organy i inne zainteresowane osoby pozostają przez dłuższy czas w niepewności (*Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], § 258; *Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii* [WI], § 129). Ta zasada daje też potencjalnemu skarżącemu czas na podjęcie decyzji, czy wnieść skargę, a jeśli skarżący się na to zdecyduje – na rozważenie konkretnych zarzutów i argumentów, jakie chce przedstawić, a ponadto ułatwia ustalenie faktów sprawy, gdyż z upływem czasu sprawiedliwe badanie podnoszonych problemów staje się problematyczne (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá p. Portugalii* [WI], §§ 99-101; *Sabri Güneş p. Turcji* [WI], § 39).

126. Zasada ta określa granice czasowe nadzoru sprawowanego przez Trybunał i sygnalizuje, zarówno osobom, jak i władzom państwowym, okres, po upływie którego taki nadzór nie jest już możliwy (*Radomilja i Inni p. Chorwacji* [WI], § 138). Jest ona odzwierciedleniem życzenia wysokich układających się stron, by nie kwestionować nieustannie wcześniejszych orzeczeń, i wyraża uprawnioną troskę o porządek, stabilność i pokój (*Idalov p. Rosji* [WI], § 128; *Sabri Güneş p. Turcji* [WI], § 40; *Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii* [WI], § 129).

127. Zasada czteromiesięcznego terminu jest zasadą polityki publicznej, a Trybunał jest władny stosować ją z urzędu, nawet jeśli rząd nie podniósł tego zastrzeżenia (*Sabri Güneş p. Turcji* [WI], § 29; *Svinarenko i Slydanev p. Rosji* [WI], § 85; *Blokhin p. Rosji* [WI], § 102; *Merabishvili p. Gruzji* [WI], § 247;

Radomilja i Inni p. Chorwacji [WI], § 138).

128. Na podstawie zasady czterech miesięcy nie można wymagać od skarżącego złożenia skargi do Trybunału zanim jego sytuacja w związku ze sprawą nie zostanie ostatecznie rozstrzygnięta na poziomie krajowym (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 157; *Lekić p. Słowenii* [WI], § 65; *Chapman p. Belgii* (dec.), § 34). Podsumowanie odnośnych zasad przedstawiono w sprawie *Svinarenko i Slydanev p. Rosji* [WI], § 86.

129. Przed wejściem w życie [Protokołu nr 15](#) do Konwencji (1 sierpnia 2021 r.) w art. 35 ust. 1 Konwencji była mowa o terminie sześciu miesięcy. Artykułem 4 Protokołu nr 15 do Konwencji zmieniono art. 35 ust. 1, skracając ten termin z sześciu miesięcy do czterech⁵. Zgodnie z przepisami przejściowymi Protokołu (art. 8 ust. 3) zmiana dotycząca czteromiesięcznego terminu zaczęła obowiązywać dopiero po upływie sześciu miesięcy od wejścia Protokołu w życie (tj. od 1 lutego 2022 r.), aby nie ograniczać potencjalnym skarżącym możliwości dowiedzenia się o nowym terminie. Ponadto nowy termin nie ma mocy wstecznej, ponieważ nie znajduje zastosowania do skarg, w przypadku których ostateczna decyzja w rozumieniu art. 35 ust. 1 Konwencji została podjęta przed datą wejścia w życie tej nowej zasady (patrz [Raport wyjaśniający do Protokołu nr 15](#), § 22).

Wprawdzie przywołane w tej części wyroki i decyzje sprzed dnia wejścia w życie Protokołu nr 15 odnosiły się do „terminu sześciu miesięcy” lub „zasady sześciu miesięcy”, lecz w niniejszym przewodniku wyrażenia te zastąpiono wyrażeniami „termin czterech miesięcy” i „zasada czterech miesięcy”, aby uwzględnić nowy termin wprowadzony Konwencją. Ustanowione w orzecznictwie Trybunału ogólne reguły obowiązywania wcześniejszej zasady zachowują ważność w odniesieniu do stosowania nowego terminu (*Saakashvili p. Gruzji* (dec.), § 46).

2. Data rozpoczęcia biegu czteromiesięcznego terminu

a. Ostateczna decyzja

130. Bieg czteromiesięcznego terminu rozpoczyna się od wydania ostatecznej decyzji w ramach wyczerpania krajowych środków odwoławczych (*Paul i Audrey Edwards p. Wielkiej Brytanii* (dec.); *Lekić p. Słowenii* [WI], § 65). Skarżący musi wyczerpać środki krajowe, które mogą okazać się skuteczne i wystarczające (*Moreira Barbosa p. Portugalii* (dec.); *O’Keefe p. Irlandii* [WI], §§ 110-113; patrz też *Călin i Inni p. Rumunii*, §§ 59-60 i 62-69, jeśli chodzi o bardzo ograniczony w czasie skuteczny środek odwoławczy). Jeśli została wydana tylko jedna ostateczna decyzja, do celów czteromiesięcznego terminu ma zastosowanie tylko jeden tok postępowania, nawet jeśli sprawa była rozpatrywana dwukrotnie na poszczególnych szczeblach wymiaru sprawiedliwości (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy p. Finlandii* [WI], § 93). Jeżeli skarżący korzysta z pozornie istniejącego środka i dopiero później zyska wiedzę o okolicznościach powodujących jego nieskuteczność, do celów art. 35 ust. 1 za rozpoczęcie biegu czteromiesięcznego terminu można uznać moment, w którym skarżący uzyskał lub powinien był uzyskać wiedzę o istnieniu tych okoliczności (*Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], § 260).

131. Korzystanie ze środków odwoławczych, które nie spełniają wymogów art. 35 ust. 1, nie będzie brane pod uwagę przez Trybunał do celów ustalenia daty wydania „ostatecznej decyzji” lub obliczenia, kiedy rozpoczął się bieg przyjętego czteromiesięcznego terminu (*Jeronovičs p. Łotwie* [WI], § 75; *Alekseyev i Inni p. Rosji*, §§ 10-16). Pod uwagę mogą być brane wyłącznie środki zwyczajne i skuteczne, jako że skarżący nie może wydłużyć terminu zawitego nałożonego przez Konwencję przez składanie nieodpowiednich lub mylnych wniosków do organów lub instytucji, które nie mają mocy ani kompetencji do zapewnienia skutecznego zadośćuczynienia w przypadku skargi dotyczącej kwestii objętej Konwencją (*Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii* [WI], § 132; *Fernie p. Wielkiej Brytanii* (dec.)). Z kolei w sprawie *Červenka p. Czechom*, w której skarżący czekał na decyzję Trybunału

5. Artykuł 4 Protokołu nr 15: W art. 35 ust. 1 Konwencji wyrazy „w ciągu sześciu miesięcy” zastępuje się wyrazami „w ciągu czterech miesięcy”.

Konstytucyjnego, mimo że miał wątpliwości co do skuteczności tego środka odwoławczego, Trybunał w Strasburgu orzekł, że nie można mieć skarżącemu za złe, że próbował wykorzystać ten środek odwoławczy (§§ 90 i 113-121). Podobnie w sprawie *Polyakh i Inni p. Ukrainie* Trybunał uznał, że choć długość postępowania w sprawach skarżących nie była „rozsądna”, co stanowiło naruszenie art. 6 ust. 1, skarżący nie musieli zdawać sobie sprawy, że ten środek odwoławczy był nieskuteczny (ze względu na przewlekłość), co oznaczałoby rozpoczęcie biegu czteromiesięcznego terminu w dowolnym czasie przed wydaniem ostatecznego wyroku (§§ 213-216).

132. Ustalenie, czy procedura krajowa stanowi skuteczny środek odwoławczy, który skarżący musi wykorzystać i który należy zatem brać pod uwagę na potrzeby czteromiesięcznego terminu, jest zależne od wielu czynników, tj. skargi skarżącego, zakresu zobowiązań państwa w ramach tego konkretnego postanowienia Konwencji, dostępnych środków odwoławczych w pozwanym państwie oraz konkretnych okoliczności w danej sprawie. Inaczej będzie np. w sprawach dotyczących bezprawnego użycia siły przez funkcjonariuszy państwowych, a inaczej w tych dotyczących błędu w sztuce medycznej (*Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii* [WI], §§ 134-137). Jeśli chodzi o sprawę dotyczącą działań o charakterze niejawnego nadzoru, patrz *Hambardzumyan p. Armenii*, §§ 52-53.

133. Nie mogą być uwzględnione środki odwoławcze, których wykorzystanie jest uzależnione od uznaniowej decyzji urzędników i które w konsekwencji nie są bezpośrednio dostępne dla skarżącego. Podobnie środki, w odniesieniu do których nie ustalono dokładnych ram czasowych, powodują brak pewności i skuteczności zasady czterech miesięcy wyrażonej w art. 35 ust. 1 (*Williams p. Wielkiej Brytanii* (dec.); *Abramyan i Inni p. Rosji* (dec.), §§ 97-102 i 104; *Kashlan p. Rosji* (dec), §§ 23 i 26-30). W wyjątkowym przypadku Trybunał uznał jednak za zasadne, aby skarżąca poczekała na ostateczną decyzję wydaną w trybie uznaniowego środka odwoławczego. W rezultacie nie stwierdzono, by skarżąca celowo usiłowała wydłużyć termin, sięgając po nieodpowiednie procedury, które nie mogły przynieść jej skutecznej rekompensaty (*Petrović p. Serbii*, §§ 57-61).

134. Artykuł 35 ust. 1 co do zasady nie wymaga od skarżących złożenia wniosku o wznowienie postępowania lub wykorzystania podobnych nadzwyczajnych środków i nie umożliwia wydłużenia czteromiesięcznego terminu w oparciu o fakt skorzystania z takich środków (*Berdzenishvili p. Rosji* (dec.); *Tucka p. Wielkiej Brytanii (nr 1)* (dec.); *Haász i Szabó p. Węgrom*, §§ 36-37). Jeżeli jednak środek nadzwyczajny stanowi jedyny środek prawny o charakterze sądowym dostępny dla skarżącego, czteromiesięczny termin może być liczony od daty wydania decyzji odnośnie do tego środka (*Ahtinen p. Finlandii* (dec.); *Tomaszewscy p. Polsce*, §§ 117-119).

Skarga, w ramach której skarżący wnosi roszczenia w ciągu czterech miesięcy od momentu podjęcia decyzji oddalającej jego wniosek o wznowienie postępowania, jest niedopuszczalna, ponieważ decyzja ta nie stanowi „decyzji ostatecznej” (*Sapeyan p. Armenii*, § 23).

W przypadku wznowienia postępowania lub wzruszenia ostatecznej decyzji bieg czteromiesięcznego terminu zostanie przerwany tylko odnośnie do tych kwestii wynikających z Konwencji, które były przedmiotem takiej weryfikacji lub wznowienia i zostały zbadane przez nadzwyczajny organ odwoławczy (*ibid.*, § 24). Nawet gdy wniosek o nadzwyczajną kontrolę nie mógł doprowadzić do wznowienia pierwotnego postępowania, lecz sądy krajowe miały możliwość odniesienia się do istoty zagadnień z zakresu praw człowieka podniesionych następnie przez skarżącego przed Trybunałem, ale tego nie zrobiły, orzeczono o przywróceniu czteromiesięcznego terminu (*Schmidt p. Łotwie*, §§ 70-71).

b. Moment rozpoczęcia biegu terminu

135. Zasada czterech miesięcy jest autonomiczna i musi być interpretowana oraz stosowana do faktów każdej indywidualnej sprawy, by skutecznie umożliwić skorzystanie z prawa do skargi indywidualnej. Chociaż uwzględnienie krajowego prawa i krajowej praktyki stanowi ważny aspekt, nie jest decydujące w ustalaniu momentu rozpoczęcia biegu okresu czterech miesięcy (*Sabri Güneş p. Turcji* [WI], §§ 52 i 55). Trybunał uznał na przykład, że wymaganie od skarżącego występującego z dwoma powiązanymi zarzutami, aby wniósł dwie skargi w różnych terminach w celu uwzględnienia określonych przepisów

proceduralnych prawa krajowego, byłoby przejawem nadmiernego formalizmu w interpretowaniu zasady czteromiesięcznego terminu (*Sociedad Anónima del Ucieza p. Hiszpanii*, §§ 43-45).

i. Wiedza o decyzji

136. Termin czterech miesięcy zaczyna bieg od dnia, w którym skarżący lub jego przedstawiciel powziął wystarczającą wiedzę na temat ostatecznej decyzji podjętej na poziomie krajowym (*Koç i Tosun p. Turcji* (dec.)).

137. To do państwa powołującego się na niedotrzymanie czteromiesięcznego terminu należy ustalenie momentu, w którym skarżący powziął wiedzę na temat ostatecznej decyzji podjętej na poziomie krajowym (*Şahmo p. Turcji* (dec.); *Belozorov p. Rosji i Ukrainie*, §§ 93-97).

ii. Doręczenie decyzji

138. Doręczenie skarżącemu: Jeśli skarżący jest z urzędu uprawniony do otrzymania odpisu ostatecznej decyzji podjętej na poziomie krajowym, przedmiot i cel art. 35 ust. 1 Konwencji są najlepiej spełnione, jeżeli bieg czterech miesięcy jest liczony od daty doręczenia odpisu tej decyzji (*Worm p. Austrii*, § 33), bez względu na to, czy została ona wcześniej przekazana ustnie (*Akif Hasanov p. Azerbejdżanowi*, § 27).

139. Doręczenie adwokatowi: Termin czteromiesięczny zaczyna bieg od dnia, w którym adwokat skarżącego uzyskał wiedzę na temat decyzji stanowiącej wyczerpanie krajowych środków odwoławczych, bez względu na fakt, że skarżący zapoznał się z nią później (*Çelik p. Turcji* (dec.)).

iii. Brak doręczenia decyzji

140. W przypadku gdy prawo krajowe nie przewiduje doręczenia orzeczenia jako punkt wyjścia należy zastosować datę jego wydania, tj. moment, w którym strony z całą pewnością miały możliwość zapoznania się z jego treścią (*Papachelas p. Grecji* [WI], § 30). Skarżący lub jego pełnomocnik procesowy muszą wykazać się należyłą starannością w zakresie uzyskania z kancelarii sądu odpisu orzeczenia (*Ölmez p. Turcji* (dec.)). Jeśli orzeczenia nie doręczono, mimo że prawo krajowe określa trzydniowy termin na rozpatrzenie odwołania, skarżący nie może zaniechać wszelkiego działania. Cięży na nim obowiązek osobistego podjęcia podstawowych czynności i zwrócenia się do właściwych organów o informacje na temat rezultatu odwołania (*Akif Hasanov p. Azerbejdżanowi*, §§ 28-33).

iv. Brak dostępnych środków odwoławczych

141. Należy pamiętać, że wymogi art. 35 ust. 1 dotyczące wyczerpania krajowych środków odwoławczych i czteromiesięcznego terminu są ze sobą ściśle powiązane (*Jeronovičs p. Łotwie* [WI], § 75; *Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii* [WI], § 130). Jeżeli od samego początku jest oczywiste, że skarżący nie dysponuje skutecznym środkiem odwoławczym, termin czterech miesięcy biegnie od dnia, w którym miało miejsce zdarzenie będące przedmiotem skargi, lub od dnia, w którym skarżący został bezpośrednio przez takie zdarzenie dotknięty lub uzyskał wiedzę na temat tego zdarzenia bądź jego negatywnych skutków (*Dennis i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.); *Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 157; *Aydarov i Inni p. Bułgarii* (dec.), § 90).

142. Jeżeli skarżący korzysta z pozornie istniejącego środka odwoławczego i dopiero później zyska wiedzę o okolicznościach powodujących jego nieskuteczność, za rozpoczęcie biegu czteromiesięcznego terminu można uznać moment, w którym skarżący uzyskał lub powinien był uzyskać wiedzę o istnieniu tych okoliczności (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], §§ 157-158; *Jeronovičs p. Łotwie* [WI], § 75; *Zubkov i Inni p. Rosji*, §§ 105-109).

v. Sytuacja utrzymująca się

143. Pojęcie „sytuacji utrzymującej się” odnosi się do stanu rzeczy polegającego na ciągłym podejmowaniu przez państwo lub w jego imieniu działań, których ofiarami stają się skarżący. Sytuacja

utrzymująca się może być też bezpośrednim następstwem wprowadzenia przepisów, które godzą w życie prywatne skarżącego (*S.A.S. p. Francji* [WI], § 110; *Parrillo p. Włochom* [WI], §§ 109-114). Fakt, że zdarzenie z upływem czasu niesie ze sobą istotne konsekwencje, nie oznacza, że mamy do czynienia z „sytuacją utrzymującą się” (*Iordache p. Rumunii*, § 49; *Călin i Inni p. Rumunii*, §§ 58-60).

144. Powtarzanie się takich samych zdarzeń, przy braku wyraźnego zróżnicowania warunków, na jakie systematycznie narażano skarżącego, w opinii Trybunału stanowiło „sytuację utrzymującą się”, w związku z czym kompetencja Trybunału rozciągała się na cały okres objęty skargą (*Fetisov i Inni p. Rosji*, § 75 i cytowane tam odniesienia, sprawa dotycząca warunków transportu z zakładu karnego do sądu; *Svinarenko i Slydanev p. Rosji* [WI], §§ 86-87, sprawa dotycząca stosowania metalowej klatki, w której oskarżeni byli przetrzymywani podczas procesu karnego; *Chaldayev p. Rosji*, §§ 54-57, sprawa dotycząca warunków widzeń w zakładzie karnym; *Shlykov i Inni p. Rosji*, §§ 60-65, sprawa dotycząca zakładania kajdanek więźniom odbywającym karę dożywotniego pozbawienia wolności za każdym razem, gdy opuszczali celę).

145. Jeżeli zarzucane naruszenie stanowi sytuację powtarzającą się i nie istnieją w związku z nim krajowe środki odwoławcze, termin czterech miesięcy biegnie od jego zakończenia (*Sabri Güneş p. Turcji* [WI], § 54; *Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 159; *Ülke p. Turcji* (dec.)). Dopóki sytuacja się utrzymuje, zasada czterech miesięcy nie ma zastosowania (*Iordache p. Rumunii*, § 50; *Oliari i Inni p. Włochom*, §§ 96-97).

146. Sytuacja utrzymująca się nie może jednak odsuwać w nieskończoność zastosowania czteromiesięcznego terminu. Trybunał nakłada obowiązek dochowania staranności i występowania z inicjatywą na skarżących, którzy zamierzają zarzucić utrzymującą się nieprzebranie przez państwo niektórych ciężących na nim zobowiązań, takich jak trwające zaginięcia, prawo własności lub prawo do mieszkania, czy nieegzekwowanie zadłużenia pieniężnego od przedsiębiorstwa państwowego (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], §§ 159-172; *Sargsyan p. Azerbejdżanowi* (dec.) [WI], §§ 124-148; *Sokolov i Inni p. Serbii* (dec.), §§ 31-36; patrz też pkt 5.a poniżej).

3. Wygaśnięcie czteromiesięcznego terminu

147. Termin biegnie od dnia następującego po dniu, w którym ostateczną decyzję ogłoszono publicznie lub w którym skarżący lub jego pełnomocnik zostali o niej poinformowani, i wygasa cztery miesiące kalendarzowe później, bez względu na rzeczywistą długość tych miesięcy kalendarzowych (*Otto p. Niemcom* (dec.); *Ataykaya p. Turcji*, § 40).

148. Zgodność z terminem czterech miesięcy ustala się, stosując kryteria wynikające z Konwencji, a nie z ustawodawstwa krajowego każdego pozwanego państwa (*BENet Praha, spol. s r.o., p. Czechom* (dec.); *Poslu i Inni p. Turcji*, § 10). Stosowanie przez Trybunał własnych kryteriów do obliczania terminów, niezależnie od przepisów krajowych, zmierza do zapewnienia pewności prawa, prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, a tym samym praktycznego i skutecznego funkcjonowania mechanizmu Konwencji (*Sabri Güneş p. Turcji* [WI], § 56).

149. Fakt, że ostatni dzień czteromiesięcznego terminu wypada w sobotę, niedzielę lub w dzień ustawowo wolny od pracy oraz że w takiej sytuacji prawo krajowe przewiduje przedłużenie terminu do następnego dnia roboczego, nie ma wpływu na ustalenie *dies ad quem* (*ibid.*, §§ 43 i 61).

150. Trybunał może podjąć decyzję o dacie wygaśnięcia czteromiesięcznego terminu, która będzie inna niż data wskazana przez pozwane państwo (*Ipek p. Turcji* (dec.)).

151. Ponadto w szczególnie wyjątkowych okolicznościach Trybunał może powołać się na przysługującą mu na mocy art. 32 Konwencji właściwość do rozpoznawania zagadnień związanych z jej interpretacją, aby dostosować metodę obliczania biegu czteromiesięcznego terminu w celu zachowania istoty prawa do skargi indywidualnej. W związku z tym kiedy na świecie trwała pandemia COVID-19, a Światowa Organizacja Zdrowia ogłosiła stan zagrożenia zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym, w dniach 16 marca i 9 kwietnia 2020 r. przewodniczący Trybunału poinformował o wprowadzeniu

szczególnych środków, aby umożliwić skarżącym, wysokim układającym się stronom i Trybunałowi radzenie sobie z powstałymi trudnościami⁶. Jednym ze skutków tych działań (wynikających z decyzji przewodniczącego podjętych w ramach wykonywania uprawnień do kierowania pracami i administracją Trybunału na podstawie Reguły 9 Regulaminu Trybunału) było nałożenie na Kancelarię Trybunału wymogu, aby podczas przyjmowania wpływających skarg i bez względu na późniejsze decyzje Trybunału w danej sprawie obliczać termin, dodając do obowiązujących wówczas sześciu miesięcy dodatkowe trzy miesiące, jeśli termin sześciu miesięcy kalendarzowych rozpoczynał bieg albo miał upłynąć pomiędzy 16 marca a 15 czerwca 2020 r. Trybunał orzekł, że bieg obowiązującego wówczas sześciomiesięcznego terminu można było zasadnie uznać za zawieszony podczas najgorszego etapu ogólnoświatowej pandemii; poza tym takie rozwiązanie było zgodne z ogólną zasadą prawa międzynarodowego publicznego dotyczącą siły wyższej, a także z zasadą *contra non valentem agere nulla currit praescriptio*, zgodnie z którą nie można stosować przedawnienia wobec osób, które nie mogą podjąć działania. W rezultacie jeśli wspomniany wyżej termin rozpoczynał bieg albo miał upłynąć w przywołanym przedziale czasowym, należało wyjątkowo przyjąć, że obowiązujący wówczas sześciomiesięczny termin ulegał zawieszeniu na trzy miesiące kalendarzowe (*Saakashvili p. Gruzji* (dec.), §§ 49-59).

4. Data wniesienia skargi

a. Wypełniony formularz skargi

152. Zgodnie z [Regułą 47](#) Regulaminu Trybunału, który wszedł w życie 1 stycznia 2014 r., za datę wniesienia skargi, dla celów określonych w art. 35 ust. 1 Konwencji, uznaje się datę, w której formularz skargi spełniający wymogi tej Reguły został wysłany do Trybunału. Skarga musi zawierać wszystkie informacje wymagane we wszystkich odpowiednich częściach formularza skargi, do którego obowiązkowo należy załączyć kopie stosownych dokumentów pomocniczych. Decyzja w sprawie *Malyshev i Ivanin p. Ukrainie* pokazuje, jak zmieniona Reguła 47 działa w praktyce. O ile Reguła 47 nie stanowi inaczej, tylko wypełniony formularz skargi zatrzymuje bieg czteromiesięcznego terminu ([Instrukcja dotycząca praktyki wszczęcia postępowania](#), § 1).

Jeśli skarżący postanowi, by skargę złożył przedstawiciel, należy wypełnić część formularza skargi dotyczącą umocowania. Część formularza skargi dotyczącą umocowania muszą podpisać zarówno skarżący, jak i przedstawiciel (patrz [Reguła 47 § 1 lit. c](#) Regulaminu Trybunału). Odrębne pełnomocnictwo nie jest dopuszczalne na tym etapie, ponieważ Trybunał wymaga, aby wszystkie podstawowe informacje znalazły się na obowiązującym w Trybunale formularzu skargi. Twierdzenia o braku możliwości uzyskania podpisu skarżącego w części formularza skargi dotyczącej umocowania z powodu niemożliwych do pokonania trudności praktycznych wymagają przedstawienia Trybunałowi wyjaśnienia z uzasadnieniem. Wymóg szybkiego wypełnienia formularza skargi w terminie czterech miesięcy nie jest dopuszczalny jako odpowiednie wyjaśnienie ([Instrukcja dotycząca praktyki wszczęcia postępowania](#), § 9).

Zgodnie z [Regułą 47 § 5 pkt 1](#) niezastosowanie się do wymogów przewidzianych w ust. 1-3 tej reguły może w określonych sytuacjach spowodować, że skarga nie zostanie rozpatrzona przez Trybunał (*Radomilja i Inni* [WI], §§ 112).

b. Data wysłania

153. O dacie złożenia skargi decyduje data stempla pocztowego na wysłanym przez skarżącego do Trybunału należycie wypełnionym formularzu skargi ([Reguła 47 § 6 lit. a](#) Regulaminu Trybunału, patrz również *Abdurrahman p. Holandii* (dec.); *Brežec p. Chorwacji*, § 29; *Vasiliasukas p. Litwie* [WI], §§ 115-117; *J.L. p. Włochom*, §§ 73-74).

154. Tylko szczególne okoliczności, np. brak możliwości ustalenia miejsca nadania skargi, mogą

6. Patrz komunikaty prasowe wydane przez Kanclerza Trybunału 16 marca i 9 kwietnia 2020 r.

uzasadnić inne podejście, takie jak uznanie daty na formularzu skargi lub, w przypadku jej braku, daty wpływu do Kancelarii Trybunału za datę złożenia skargi (*Bulinwar OOD i Hrusanov p. Bułgarii*, §§ 30-32).

155. Skarżący nie ponoszą odpowiedzialności za opóźnienia podczas transportu mogące mieć wpływ na ich korespondencję z Trybunałem (*Anchugov i Gladkov p. Rosji*, § 70).

c. Nadanie faksem

156. Skargi wysłane faksem nie przerywają biegu czteromiesięcznego terminu. Skarżący muszą również wysłać podpisany oryginalny dokument pocztą w tym samym czteromiesięcznym terminie (*Instrukcja dotycząca praktyki wszczęcia postępowania*, § 3).

d. Charakterystyka skargi

157. Skargę charakteryzuje określony w niej stan faktyczny, a nie tylko podstawy prawne lub przytaczane argumenty (*Scoppola p. Włochom (nr 2)* [WI], § 54; *Radomilja i Inni p. Chorwacji* [WI], §§ 110-126). Zgodnie z zasadą *jura novit curia* Trybunał nie jest związany podstawą prawną przywołaną przez skarżącego na podstawie Konwencji i Protokołów do niej i jest uprawniony do tego, aby decydować o kwalifikacji prawnej zaskarżonych faktów w drodze badania skargi w świetle innych artykułów lub postanowień Konwencji niż te, na których oparł się skarżący (sprawa *Navalnyy p. Rosji* [WI], §§ 62-66, w której Trybunał zwrócił uwagę, że elementy faktyczne skarg wniesionych na podstawie art. 18 występowały we wszystkich wstępnych skargach, choć skarżący powołał się na to postanowienie tylko w dwóch z nich; tym samym Trybunał nie uznał zastrzeżenia rządu, że części tych skarg zostały wniesione po terminie, tj. w czasie toczącego się postępowania przed Wielką Izbą). Wskazanie podstawy faktycznej skargi i rodzaju domniemanego naruszenia Konwencji jest wymagane dla celów złożenia skargi i przerwania biegu czteromiesięcznego terminu. Skarżący muszą sformułować zarzuty i przedstawić informacje, które powinny wystarczyć Trybunałowi do ustalenia charakteru i zakresu skargi. Nieostre wyrażenia lub pojedyncze słowa nie wystarczą do przyjęcia, że dany zarzut został podniesiony (*Ilias i Ahmed p. Węgrom* [WI], §§ 82-85 i cytowane tam odniesienia).

W związku z tym Reguła 47 § 1 lit. e i f Regulaminu Trybunału stanowi, że wszystkie skargi muszą zawierać m.in. zwięzłe i czytelne przedstawienie stanu faktycznego i zarzucanego naruszenia lub zarzucanych naruszeń Konwencji oraz istotnych argumentów. Zgodnie z Regułą 47 § 1 lit. f i § 2 lit. a Regulaminu Trybunału nie można oczekiwać od Trybunału, że przy ustalaniu charakteru i zakresu wniesionych zarzutów uwzględni inny dokument niż zwięzłe i czytelne przedstawienie zarzucanego naruszenia lub zarzucanych naruszeń Konwencji opisanych przez skarżącego (*Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd i Inni p. Gruzji*, §§ 244-246).

e. Kolejne skargi

158. W odniesieniu do zarzutów nieujętych w pierwotnej skardze bieg czteromiesięcznego terminu nie zostanie przerwany do dnia pierwszego wniesienia skargi do Trybunału (*Allan p. Wielkiej Brytanii* (dec.)).

159. Skarżący może wyjaśnić lub rozwinąć przedstawiony wstępnie stan faktyczny, lecz jeśli takie dodatkowe informacje prowadzą w rezultacie do podniesienia nowych i odrębnych zarzutów, te zarzuty muszą spełniać wymogi dopuszczalności, w tym wymóg dochowania czteromiesięcznego terminu (*Radomilja i Inni p. Chorwacji* [WI], §§ 122 oraz 128-139). Zarzuty podnoszone po upływie czteromiesięcznego terminu mogą być rozpatrywane wyłącznie jeśli w istocie nie są odrębnymi zarzutami, a jedynie dotyczą konkretnych aspektów lub dodatkowych argumentów na poparcie pierwotnych zarzutów wniesionych w terminie (*Merabishvili p. Gruzji* [WI], § 250; *Sâmbata Bihor Greco-Catholic Parish p. Rumunii* (dec.)).

160. Sam fakt, że skarżący powołał się w skardze na art. 6, nie jest wystarczający do wniesienia

jakichkolwiek kolejnych zarzutów na podstawie tego postanowienia, gdy początkowo nie wskazano podstawy faktycznej skargi ani charakteru zarzucanego naruszenia (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá p. Portugalii* [WI], §§ 102-106; *Allan p. Wielkiej Brytanii* (dec.); *Adam i Inni p. Niemcom* (dec.)). Podobnie skarga wniesiona na podstawie art. 14 powinna zawierać przynajmniej wskazanie osoby lub grupy osób, w porównaniu z którą skarżący w jego mniemaniu został potraktowany inaczej, a także podstawę rozróżnienia, której zastosowanie zarzucono. Trybunał nie może przyjąć, że sam fakt ujęcia w formularzu skargi zarzutu na podstawie art. 14 Konwencji wystarczy do stwierdzenia, że wszystkie kolejne zarzuty wniesiono w świetle tego postanowienia (*Fábián p. Węgrom* [WI], § 96).

161. Udostępnienie dokumentów dotyczących postępowania krajowego nie jest wystarczające dla celów wniesienia dalszych skarg w odniesieniu to tego postępowania. Wskazanie rodzaju domniemanego naruszenia Konwencji, choćby w sposób ogólny, jest wymagane dla celów wniesienia zarzutu, a tym samym przerwania biegu czteromiesięcznego terminu (*Božinovski p. Byłej Jugosławańskiej Republice Macedonii* (dec.)).

5. Szczególne sytuacje

a. Zastosowanie ograniczeń czasowych do utrzymujących się sytuacji dotyczących prawa do życia, mieszkania i własności

162. Mimo że nie istnieje precyzyjnie określony moment rozpoczynający bieg czteromiesięcznego terminu, Trybunał nakłada obowiązek staranności i inicjatywy na skarżących, którzy chcą wnieść skargę na utrzymujący się brak postępowania przygotowawczego w sprawie zaginięć w sytuacjach zagrażających życiu. Ze względu na typową dla takich sytuacji niepewność i dezorientację może to być uzasadnione, że bliscy osoby zaginionej czekają długo, aż organy krajowe zakończą prowadzone postępowania, nawet jeśli te postępowania toczą się z przerwami i z wieloma problemami (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], §§ 162-163). Skarżący nie mogą jednak czekać w nieskończoność ze złożeniem skargi do Trybunału. Muszą przedstawić swoje zarzuty bez zbędnej zwłoki (*ibid.*, §§ 161-166). Trybunał zasadniczo nie uznaje, że wystąpiła zbędna zwłoka ze strony skarżących, dopóki bliscy i władze utrzymują konstruktywny kontakt, jeśli chodzi o zarzuty i wnioski o informację, albo istnieją oznaki lub zachodzą realne przesłanki, że czynności dochodzeniowo-śledcze postępują (*ibid.*, § 165; patrz też *Pitsayeva i Inni p. Rosji*, §§ 386-393; *Sultygov i Inni p. Rosji*, §§ 375-380; *Sagayeva i Inni p. Rosji*, §§ 58-62; *Doshuyeva i Yusupov p. Rosji* (dec.), §§ 41-47). Jeśli upłynęło więcej niż dziesięć lat, skarżący co do zasady muszą wykazać w przekonujący sposób, że na bieżąco są osiągane konkretne postępy, które uzasadniają dalszą zwłokę w zwróceniu się do Trybunału (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 166; patrz też *Açış p. Turcji*, §§ 41-42; *Er i Inni p. Turcji*, §§ 59-60 oraz *Trivkanović p. Chorwacji*, §§ 54-58).

163. Podobnie jest z zarzucanymi naruszeniami prawa do własności lub mieszkania w kontekście długotrwałego konfliktu. Może nadejść czas, kiedy skarżący powinien wnieść sprawę, gdyż dalsza bierna postawa w obliczu trwającej sytuacji nie miałaby dłużej uzasadnienia. Z chwilą gdy skarżący uświadomi sobie lub powinien być uświadomić sobie, że nie ma realnej nadziei na odzyskanie dostępu do własności i mieszkania w przewidywalnej przyszłości, niewytłumaczone lub nadmierne opóźnienie w złożeniu skargi może doprowadzić do odrzucenia skargi z powodu przekroczenia terminu na jej złożenie. W złożonej sytuacji będącej następstwem konfliktu ramy czasowe powinny być elastyczne, by pozwolić na unormowanie sytuacji i umożliwić skarżącym zebranie obszernych informacji o uzyskaniu rozwiązania na poziomie krajowym (w sprawie *Sargsyan p. Azerbejdżanowi* (dec.) [WI], §§ 140-141, blisko trzy lata od ratyfikacji Konwencji; w sprawie *Chiragov i Inni p. Armenii* (dec.) [WI], §§ 141-142, cztery lata i niemal cztery miesiące od ratyfikacji; por. z kolei sprawę *Samadov p. Armenii* (dec.), §§ 9-18, w której okres ten wyniósł ponad sześć lat od ratyfikacji).

164. Zasada należytej staranności znalazła też zastosowanie w kontekście nieegzekwowania długów pieniężnych przedsiębiorstwa państwowego (*Sokolov i Inni p. Serbii* (dec.), §§ 31-33).

b. Zastosowanie ograniczenia czasowego w związku z brakiem skutecznego postępowania przygotowawczego w sprawie śmierci i złego traktowania

165. Ustalając zakres należytej staranności skarżących, którzy zamierzają zarzucić brak skutecznego postępowania przygotowawczego w sprawie śmierci lub złego traktowania (art. 2 i 3 Konwencji), Trybunał kieruje się głównie orzecznictwem dotyczącym zaginięć osób w kontekście konfliktu międzynarodowego lub stanu nadzwyczajnego w kraju (*Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], § 267). Również w tych sprawach Trybunał rozważał, czy utrzymywano konstruktywny kontakt z władzami lub czy istniały oznaki lub zachodziły realne przesłanki, że postępują czynności dochodzeniowo-śledcze (*Şakir Kaçmaz p. Turcji*, §§ 72-75; *Vatandaş p. Turcji*, §§ 26-27). Trybunał rozpatrywał też zakres i złożoność krajowego postępowania przygotowawczego, aby ocenić, czy skarżący mógł zasadnie przypuszczać, że będzie ono skuteczne (*Melnichuk i Inni p. Rumunii*, §§ 87-89). Jeśli chodzi o ustalenie, kiedy skarżący musiał dowiedzieć się o nieskuteczności krajowych środków odwoławczych wobec bezczynności władz w związku z jego zarzutem, patrz *Mehmet Ali Eser p. Turcji*, §§ 30-31.

166. Obowiązek staranności obejmuje dwa odrębne choć ściśle powiązane aspekty: skarżący musi niezwłocznie skontaktować się z władzami krajowymi w sprawie postępów w postępowaniu przygotowawczym, a także musi niezwłocznie wnieść skargę do Trybunału, gdy tylko dowie się albo powinien się dowiedzieć, że to postępowanie jest nieskuteczne. Sama bezczynność skarżących na poziomie krajowym nie ma znaczenia dla oceny, czy dochowano czteromiesięcznego terminu. Gdyby jednak Trybunał stwierdził, że zanim skarżący zwrócili się do właściwych władz krajowych, wiedzieli już albo powinni byli wiedzieć, że nie toczy się skuteczne postępowanie przygotowawcze w sprawie karnej, nie ulegałoby wątpliwości, że skargi wniesione następnie do Trybunału byłyby *a fortiori* wniesione po terminie (*Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], §§ 256-257, 262-264 i 272). W sprawie *Sakvarelidze p. Gruzji* Trybunał uznał, że skarżący, który systematycznie pytał o postępy w śledztwie, poczynsz od wczesnego etapu postępowania, i podjął działania, aby przyspieszyć śledztwo, licząc na skuteczniejszy rezultat, wypełnił ciężący na nim obowiązek dochowania należytej staranności (§§ 41-46 i cytowane tam odniesienia).

167. Kwestię dochowania należytej staranności należy badać w kontekście okoliczności sprawy. To, czy skarżący z opóźnieniem wniósł zarzuty do władz krajowych, nie ma waloru rozstrzygającego, jeśli władze powinny były wiedzieć, że dana osoba mogła być źle traktowana, ponieważ obowiązek podjęcia czynności dochodzeniowo-śledczych ciąży na władzach bez względu na to, czy podniesiono wyraźny zarzut (*Velev p. Bułgarii*, §§ 40 i 59-60). Takie opóźnienie nie wpływa też na dopuszczalność skargi, jeśli skarżący znajdował się w szczególnie trudnym położeniu. Przykładowo, Trybunał uznał trudne położenie skarżącego i towarzyszące mu poczucie bezsilności jako dopuszczalne wyjaśnienie opóźnienia w podniesieniu zarzutu na poziomie krajowym (*Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], §§ 265 i 273-275).

Trudno o precyzję przy wskazaniu dokładnego momentu, w którym skarżący uświadomił sobie albo powinien był sobie uświadomić, że postępowanie przygotowawcze nie jest skuteczne. Trybunał odrzuca jako wniesione po terminie skargi, w przypadku których opóźnienie po stronie skarżących było nadmierne lub nie zostało wyjaśnione (*Melnichuk i Inni p. Rumunii*, §§ 82-83 i cytowane tam odniesienia; patrz też *Khadzhimuradov i Inni p. Rosji*, §§ 73-74).

168. W niektórych sprawach informacje rzekomo stawiające w nowym świetle okoliczności śmierci mogą zostać upublicznione na późniejszym etapie. W zależności od sytuacji można zatem skontrolować obowiązek procesowy podjęcia śledztwa i na tej podstawie wyznaczyć nowy początek biegu czteromiesięcznego terminu (*Khadzhimuradov i Inni p. Rosji*, §§ 67 i 75-77). Jeśli różne etapy śledztwa uznaje się za odrębne, skarżący może uchybić czteromiesięcznemu terminowi w odniesieniu do zarzutów dotyczących braków w pierwotnym postępowaniu przygotowawczym (*Tsalikidis i Inni p. Grecji*, § 52, gdzie między dwoma etapami postępowania przygotowawczego w sprawie karnej upłynęło ponad pięć lat).

c. Zastosowanie zasady czteromiesięcznego terminu w odniesieniu do warunków pozbawienia wolności

169. Pozbawienie wolności w przypadku skarżącego należy traktować jako „sytuację utrzymującą się”, o ile skarżący był przetrzymywany w takiego samego rodzaju zakładzie karnym w zasadniczo podobnych warunkach. Krótkie nieobecności (kiedy skarżący był wyprowadzany z zakładu na przesłuchania lub w celu przeprowadzenia innych czynności procesowych) nie mają wpływu na charakter pozbawienia wolności jako sytuacji utrzymującej się. Z kolei zwolnienie skarżącego albo przeniesienie go do miejsca pozbawienia wolności o innym rygorze, znajdującego się w tym samym albo w innym zakładzie karnym, przerywa bieg „sytuacji utrzymującej się”. Zarzuty dotyczące warunków pozbawienia wolności należy wnieść przed upływem czterech miesięcy od dnia, w którym zarzucana sytuacja dobiegła końca, albo – jeśli istniał skuteczny środek odwoławczy, który należało wykorzystać – od dnia wydania ostatecznej decyzji w ramach korzystania z tego środka odwoławczego (*Ananyev i Inni p. Rosji*, §§ 75-78 i cytowane tam odniesienia, a jako przykład pozbawienia wolności w dwóch zakładach karnych – *Petrescu p. Portugalii*, § 93). Jeśli między okresami pozbawienia wolności była przerwa trwająca dłużej niż trzy miesiące, Trybunał nie uznaje tych okresów jako „sytuacji utrzymującej się” (*Shishanov p. Republice Mołdawii*, §§ 68-69). Podobnie wiele następujących po sobie zatrzymań, po których następowało wniesienie aktu oskarżenia, skazanie i zasądzenie kary pozbawienia wolności, a które miały miejsce bezpośrednio po dokonaniu przestępstw przez skarżącego, nie stanowi „sytuacji utrzymującej się”, nawet jeśli skarżący w międzyczasie przebywał na wolności tylko przez kilka minut (*Gough p. Wielkiej Brytanii*, §§ 133-134).

W sprawie *Ulemek p. Chorwacji* krajowy sąd najwyższy zbadał przedmiot zarzutów skarżącego dotyczących nieodpowiednich warunków pozbawienia wolności w odniesieniu do całego okresu pozbawienia wolności w dwóch różnych zakładach karnych po tym, jak skarżący wyszedł na wolność, a zarzuty podniesione przez skarżącego przed Trybunałem nie zostały odrzucone z powodu niewyczerpania krajowych środków odwoławczych lub uchybienia czteromiesięcznemu terminowi (§§ 117-118).

d. Warunki zastosowania zasady czteromiesięcznego terminu w przypadku kilku okresów pozbawienia wolności zgodnie z art. 5 ust. 3 Konwencji

170. Kilka kolejnych okresów pozbawienia wolności należy traktować jako całość, a termin czterech miesięcy powinien rozpocząć swój bieg dopiero od zakończenia ostatniego okresu pozbawienia wolności (*Solmaz p. Turcji*, § 36).

171. W przypadku gdy aresztowanie tymczasowe oskarżonego jest podzielone na kilka nienastępujących po sobie okresów, nie powinny one być traktowane łącznie tylko rozłącznie. W związku z tym z chwilą wyjścia na wolność skarżący jest zobowiązany wnieść skargę na aresztowanie tymczasowe w ciągu czterech miesięcy od daty faktycznego zwolnienia. Jednak jeżeli te okresy są częścią tego samego postępowania karnego przeciwko skarżącemu, wówczas Trybunał, oceniając ogólną zasadność pozbawienia wolności na gruncie art. 5 ust. 3, może uwzględnić fakt, że skarżący wcześniej był aresztowany tymczasowo, oczekując na rozprawę sądową (*Idalov p. Rosji* [WI], §§ 129-130).

C. Skarga anonimowa

Artykuł 35 ust. 2 lit. a Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„1. Trybunał nie rozpatruje żadnej skargi wniesionej w trybie artykułu 34, która:
a) jest anonimowa;”⁷

Słowa kluczowe w bazie HUDOC

Skarga anonimowa (35-2-a)

172. Tożsamość skarżącego musi być należycie określona w formularzu skargi (Reguła 47 § 1 lit. a Regulaminu Trybunału). Trybunał może podjąć decyzję o nieujawnianiu publicznie tożsamości skarżącego (Reguła 47 § 4); w takiej sytuacji skarżący będzie oznaczony inicjałami lub po prostu literą.

173. Tylko Trybunał jest uprawniony do decydowania o tym, czy skarga jest anonimowa w rozumieniu art. 35 ust. 2 lit. a (*Sindicatul Păstorul cel Bun p. Rumunii* [WI], § 69). Jeżeli pozwany rząd ma wątpliwości, czy skarga jest autentyczna, powinien o tym poinformować Trybunał w odpowiednim czasie (*ibid.*).

1. Skarga anonimowa

174. Skarga wniesiona do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jest uznawana za anonimową, jeśli akta sprawy nie zawierają żadnego elementu umożliwiającego Trybunałowi identyfikację skarżącego („*Blondje*” p. *Holandii* (dec.)). Żaden ze złożonych formularzy lub dokumentów nie zawierał wzmianki o nazwisku, a jedynie odniesienie i pseudonimy, a pełnomocnictwo było podpisane znakiem „X”: tożsamość skarżącego nie została ujawniona.

175. Trybunał orzekł o niedopuszczalności ze względu na niezgodność co do *ratione personae* (a nie z powodu anonimowości) skarg wniesionych przez grupę osób, których imiona lub nazwiska, a w niektórych przypadkach również płeć, podane w formularzu skargi były inne niż w aktach postępowań krajowych, co powodowało nadmierne trudności w ustaleniu ich tożsamości (*Mastilovic i Inni p. Czarnogórze*, §§ 35-36).

176. Skarga wniesiona przez stowarzyszenie w imieniu niezidentyfikowanych osób, gdzie stowarzyszenie nie podaje się za ofiarę, lecz skarży się na naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego w imieniu niezidentyfikowanych osób, które w ten sposób stają się skarżącymi reprezentowanymi przez takie stowarzyszenie, została uznana za anonimową (*Federation of French Medical Trade Unions i National Federation of Nurses p. Francji*, decyzja Komisji).

2. Skarga nieanonimowa

177. Artykuł 35 ust. 2 lit. a Konwencji nie ma zastosowania, jeśli skarżący przedłożyli faktyczne i prawne informacje, na podstawie których Trybunał mógł ustalić ich tożsamość oraz związek z faktami oraz zarzutami podnoszonymi w skardze (*Sindicatul Păstorul cel Bun p. Rumunii* [WI], § 71).

178. Skargi wniesione pod fikcyjnym nazwiskiem: osoby używające pseudonimów, które wyjaśniły Trybunałowi, że w kontekście konfliktu zbrojnego są zobowiązane do nieujawniania swoich prawdziwych nazwisk w celu ochrony członków ich rodzin i przyjaciół. Stwierdzając, że „za taktyką

7. Skargi „anonimowe” w rozumieniu art. 35 ust. 2 lit. a Konwencji należy odróżnić od przypadków nieujawnienia publicznie tożsamości skarżącego w drodze odstępowania od standardowej zasady publicznego dostępu do informacji w postępowaniu przed Trybunałem oraz od kwestii zachowania poufności przed Trybunałem (patrz Reguła 33 i 47 § 4 *Regulaminu Trybunału* oraz załączona do niego Instrukcja dotycząca praktyki).

ukrywania ze zrozumiałych względów prawdziwej tożsamości kryją się prawdziwi ludzie, których można zidentyfikować na podstawie licznych wskazówek, innych niż ich nazwiska”, oraz że „istnieje wystarczająco bliski związek między skarżącymi a przedmiotowymi zdarzeniami”, Trybunał nie uznał skargi za anonimową (*Shamayev i Inni p. Gruzji i Rosji* (dec.)); patrz też wyrok w sprawie *Shamayev i Inni p. Gruzji i Rosji*, § 275.

179. Skargi wniesione przez organ kościelny lub stowarzyszenie o charakterze religijno-filozoficznym, w których nie ujawniono tożsamości członków takiej organizacji, nie zostały odrzucone jako anonimowe (art. 9, 10 i 11 Konwencji): patrz *Omkananda i Divine Light Zentrum p. Szwajcarii*, decyzja Komisji.

D. Skarga identyczna co do istoty

Artykuł 35 ust. 2 lit. b Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„2. Trybunał nie rozpatruje żadnej skargi wniesionej w trybie artykułu 34, która:

(...)

a) jest co do istoty identyczna ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał lub ze sprawą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia, i jeśli skarga nie zawiera nowych, istotnych informacji”.

Słowa kluczowe w bazie HUDOC

Sprawa już rozpatrzona przez Trybunał (35-2-b) – sprawa poddana innej międzynarodowej procedurze (35-2-b) – istotne nowe informacje (35-2-b)

180. Skarga będzie odrzucona na podstawie art. 35 ust. 2 lit. b Konwencji, jeżeli jest co do istoty identyczna ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał lub ze sprawą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia, i nie zawiera nowych, istotnych informacji.

1. Skarga co do istoty identyczna ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał

181. Celem pierwszego członu art. 35 ust. 2 lit. b jest zapewnienie niewzruszalności decyzji Trybunału oraz uniemożliwienie skarżącemu odwołania się od wcześniejszych wyroków lub decyzji Trybunału przez złożenie nowej skargi (*Harkins p. Wielkiej Brytanii* (dec.) [WI], § 51; *Kafkaris p. Cypru* (dec.), § 67; *Lowe p. Wielkiej Brytanii* (dec.)). Poza tym, że art. 35 ust. 2 lit. b działa na korzyść ostateczności decyzji i pewności prawa, wyznacza też granice jurysdykcji Trybunału. O ile określone zasady dotyczące dopuszczalności należy stosować z pewną elastycznością i bez nadmiernego formalizmu, o tyle w przypadku tych wymogów dopuszczalności, których przedmiotem i celem jest sprzyjanie pewności prawa i wyznaczanie granic kompetencji Trybunału, Trybunał przyjmuje bardziej rygorystyczne podejście (*Harkins p. Wielkiej Brytanii* (dec.) [WI], § 52-54).

182. Skargę (lub zarzut) uznaje się za niedopuszczalną, jeżeli „jest co do istoty identyczna ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał (...) i (...) nie zawiera nowych, istotnych informacji”. To postanowienie ma zastosowanie do spraw będących przedmiotem wcześniejszych skarg, które Trybunał wykreślił z listy spraw na podstawie postępowania polubownego zakończonego rozstrzygnięciem (*Kezer i Inni p. Turcji* (dec.)). Jeżeli jednak wcześniejsza skarga nigdy nie stanowiła przedmiotu formalnej decyzji, Trybunał może zbadać nową skargę (*Sürmeli p. Niemcom* (dec.)).

183. Trybunał bada, czy dwie skargi wniesione przez skarżących dotyczą zasadniczo tych samych osób, tych samych faktów i tych samych zarzutów (*Vojnović p. Chorwacji* (dec.), § 28; *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) p. Szwajcarii (nr 2)* [WI], § 63; *Amarandei i Inni p. Rumunii*, §§ 106-111; *Leon*

Madrid p. Hiszpanii, § 44). Do celów ustalenia, czy skarga lub zarzut są co do istoty identyczne w świetle art. 35 ust. 2 lit. b Konwencji, o zarzucie zawsze świadczą podniesione w nim fakty (*Radomilja i Inni p. Chorwacji* [WI], § 120).

184. Skarga międzypaństwowa nie pozbawia osób możliwości wniesienia skarg indywidualnych, czy dochodzenia roszczeń (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 118; *Shiohvili i Inni p. Rosji*, §§ 46-47).

185. Skarga wniesiona na podstawie tych samych faktów, co poprzednia skarga, nie spełni na ogół wymogów tego artykułu. Nie wystarczy powoływanie się przez skarżącego na rzekome nowe informacje, mające jedynie na celu poparcie jego wcześniejszych zarzutów nowymi argumentami natury prawnej (*I.J.L. p. Wielkiej Brytanii* (dec.); *Mann p. Wielkiej Brytanii i Portugalii* (dec.)) lub dostarczenie dodatkowych informacji na temat prawa krajowego, które nie są w stanie zmienić powodów decyzji o oddaleniu jego/jej wcześniejszej skargi (*X. p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji z dnia 10 lipca 1981 r.). Trybunał może rozpatrzyć skargę, która dotyczy tych samych faktów podnoszonych w poprzedniej skardze, jeżeli skarżący faktycznie przedstawi nowy zarzut lub informacje wcześniej niebędące przedmiotem rozpatrzenia przez Trybunał (*Kafkaris p. Cypru* (dec.), § 68). Istotne nowe informacje muszą być nowymi informacjami *co do faktów*, mogącymi obejmować znaczące zmiany mającego zastosowanie prawa krajowego (*Ekimdzhiev i Inni p. Bułgarii*, § 255). Zmiany w doktrynie Trybunału nie stanowią „nowych, istotnych informacji” do celów art. 35 ust. 2 lit. b (*Harkins p. Wielkiej Brytanii* (dec.) [WI], §§ 50 i 55-56).

186. Organy konwencyjne stwierdziły, że skarga lub zarzut nie są identyczne co do istoty z poprzednią skargą w sprawie *Nobili Massuero p. Włochom* (dec.); *Riener p. Bułgarii*, § 103; *Chappex p. Szwajcarii*, decyzja Komisji; *Yurttas p. Turcji*, §§ 36-37; *Sadak p. Turcji*, §§ 32-33; *Amarandei i Inni p. Rumunii*, §§ 106-112; *Tsalikidis i Inni p. Grecji*, §§ 56-58; *Volodina p. Rosji (nr 2)*, §§ 37-40; *Ekimdzhiev i Inni p. Bułgarii*, §§ 253-255). Z kolei w sprawach *Moldovan i Inni p. Rumunii* (dec.); *Hokkanen p. Finlandii*, decyzja Komisji; *Adesina p. Francji*, decyzja Komisji; *Bernardet p. Francji*, decyzja Komisji; *Gennari p. Włochom* (dec.); *Manuel p. Portugalii* (dec.) organy konwencyjne uznały, że skarga lub zarzut były identyczne co do istoty.

2. Skarga co do istoty identyczna ze sprawą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia

187. Celem drugiego członu art. 35 ust. 2 lit. b jest uniknięcie sytuacji, kiedy kilka międzynarodowych organów jednocześnie rozpatrywałoby skargi identyczne co do istoty. Taka sytuacja byłaby nie do pogodzenia z duchem i literą Konwencji, której celem jest uniknięcie wielości postępowań międzynarodowych dotyczących tych samych spraw (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos p. Rosji*, § 520; *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası p. Turcji*, § 37; *Selahattin Demirtaş p. Turcji (nr 2)* [WI], § 180). Z tego powodu konieczne jest, by Trybunał rozpatrzył sprawę z urzędu (*POA i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.), § 27).

188. Ustalając, czy jego właściwość jest wykluczona na mocy tego postanowienia Konwencji, Trybunał musi zdecydować, czy sprawa zawisła przed nim jest identyczna co do istoty ze sprawą wniesioną wcześniej w toczącym się równoległym postępowaniu, a jeżeli tak, to czy to jednoczesne postępowanie może być traktowane jako „inna międzynarodowa procedura dochodzenia lub rozstrzygnięcia” w znaczeniu art. 35 ust. 2 lit. b Konwencji (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos p. Rosji*, § 520; *Gürdeniz p. Turcji* (dec.), §§ 39-40; *Doğan i Çakmak p. Turcji* (dec.), § 20).

a. Ocena podobieństwa spraw

189. Ocena podobieństwa spraw polega zazwyczaj na porównaniu stron w odnośnych postępowaniach, odnośnych przepisów prawa, na które się powołują, zakresu stawianych zarzutów oraz rodzaju środka naprawczego, o jaki występują (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos p. Rosji*, § 521; *Greek Federation of Bank Employee Unions p. Grecji* (dec.), § 39).

190. Zatem Trybunał weryfikuje, podobnie jak w przypadku pierwszego członu art. 35 ust. 2 lit. b,

o którym mowa powyżej, czy skargi wniesione do poszczególnych instytucji międzynarodowych dotyczą zasadniczo tych samych osób, faktów i zarzutów (*Patera p. Czechom* (dec.); *Karoussiotis p. Portugalii*, § 63; *Gürdeniz p. Turcji* (dec.), §§ 41-45; *Pauger p. Austrii*, decyzja Komisji).

191. Przykładowo, jeżeli skarżący przed tymi dwiema instytucjami nie są tożsami, „skarga” do Trybunału nie może być uznana za sprawę „co do istoty identyczną ze sprawą, (...) która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia” (*Folgerø i Inni p. Norwegii* (dec.)). Zatem Trybunał stwierdził, że nie jest wyłączony z badania skargi zawisłej przed nim, gdy tę inną międzynarodową procedurę wszczęła organizacja pozarządowa (*Celniku p. Grecji*, §§ 39-41; *Illiu i Inni p. Belgii* (dec.)) lub Konfederacja Związków, do której ta organizacja należała (*Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası p. Turcji*, § 38), a nie przez samych skarżących. W sprawie *Kavala p. Turcji* specjaliści sprawozdawcy ONZ i wiceprzewodniczący Grupy Roboczej ds. Arbitralnych Zatrzymań (WGAD) skierowali do Turcji pismo z „pilnym apelem”, w kontekście postępowania szczególnego wprowadzonego przez Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, które mogło doprowadzić do zainicjowania procedury. Ponieważ jednak WGAD nie zainicjowała takiej procedury i ani skarżący, ani jego bliscy krewni nie wnieśli odwołania do organów ONZ, „skarga” nie była „co do istoty identyczna” (§§ 92-94; patrz też *Taner Kılıç p. Turcji (nr 2)*, § 62-63).

192. Jednak Trybunał niedawno potwierdził, że skarga wniesiona do Trybunału, będąc praktycznie identyczną ze skargą złożoną wcześniej do innego międzynarodowego organu (MOP) lecz wniesioną przez skarżących będących osobami, które nie były i nie mogły być stronami tej wcześniejszej skargi z uwagi na zbiorczy charakter procedury, w której prawo do występowania miały związki zawodowe i organizacje pracodawców, była identyczna co do istoty ze skargą złożoną do tego organu. Tak się dzieje, ponieważ ci indywidualni skarżący muszą być postrzegani jako blisko związani z postępowaniem i zarzutami rozpatrywanymi przez tamten organ z uwagi na status funkcjonariuszy związku zawodowego, o którym tu mowa. Zgoda na rozpatrzenie ich skargi przez Trybunał byłaby równoznaczna z obejściem art. 35 ust. 2 lit. b Konwencji (*POA i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.), §§ 30-32).

b. Pojęcie „innej międzynarodowej procedury dochodzenia lub rozstrzygnięcia”

193. W swojej ocenie opartej na art. 35 ust. 2 lit. b Trybunał musi ustalić, czy rzezone postępowanie równoległe stanowi inną międzynarodową procedurę dla celów tego kryterium dopuszczalności (*POA i Inni p. Wielkiej Brytanii*, § 28).

194. Badanie przez Trybunał tego aspektu nie jest ograniczone do formalnej weryfikacji, ale obejmowałoby, w miarę potrzeby, ustalenie, czy charakter organu nadzorczego, procedury, jakie stosuje, oraz skutek jego decyzji nie powodują wyłączenia jurysdykcji Trybunału na mocy art. 35 ust. 2 lit. b (*OAD Neftyanaya Kompaniya Yukos p. Rosji*, § 522; *De Pace p. Włochom*, §§ 25-28; *Karoussiotis p. Portugalii*, §§ 62 i 65-76; *Greek Federation of Bank Employee Unions p. Grecji* (dec.), § 33-38; *Doğan i Çakmak p. Turcji* (dec.), § 21; *Peraldi p. Francji* (dec.)). Trybunał opracował kryteria, które musi spełnić organ międzynarodowy, aby został uznany za „inną międzynarodową procedurę dochodzenia lub rozstrzygnięcia” w rozumieniu tego postanowienia. Wymóg postępowania sądowego lub quasi-sądowego zbliżonego do mechanizmu Konwencji oznacza, że badanie musi być jasno zdefiniowane co do zakresu i ograniczone do określonych praw w oparciu o instrument prawny, na podstawie którego właściwy organ jest uprawniony do ustalenia odpowiedzialności państwa i do przyznania uznanego prawem środka naprawczego, który pozwoli na położenie kresu zarzucanemu naruszeniu. Ów organ musi też udzielić gwarancji instytucjonalnych i proceduralnych, takich jak niezawisłość, bezstronność i kontradiktoryjność (*Selahattin Demirtaş p. Turcji (nr 2)* [WI], §§ 182-186; *Tung p. Turcji* (dec.), §§ 65-66).

E. Nadużycie prawa do skargi

Artykuł 35 ust. 3 lit. a Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„3. Trybunał uznaje za niedopuszczalną każdą skargę indywidualną wniesioną w trybie artykułu 34, jeśli uważa, że:

a) skarga (...) stanowi nadużycie prawa do skargi;”

Słowa kluczowe w bazie HUDOC

Nadużycie prawa do skargi (35-3-a)

1. Ogólna definicja

195. Pojęcie „nadużycia” w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a musi być rozumiane w swym znaczeniu podstawowym zgodnie z ogólną teorią prawa, a mianowicie jako przynoszące szkodę korzystanie z prawa w celach innych niż te, którym ma ono służyć. W związku z tym każde zachowanie skarżącego, które w sposób oczywisty stoi w sprzeczności z celem prawa do złożenia skargi indywidualnej przewidzianym w Konwencji i utrudnia prawidłowe funkcjonowanie Trybunału lub prawidłowe prowadzenie postępowań przed Trybunałem, stanowi nadużycie prawa do skargi (*Zhdanov i Inni p. Rosji*, §§ 79-81 cytowane tam odniesienia; *Mirojubovs i Inni p. Łotwie*, §§ 62 i 65; *S.A.S. p. Francji* [WI], § 66; *Bivolaru p. Rumunii*, §§ 78-82).

196. Trybunał podkreślił, że odrzucenie skargi ze względu na nadużycie prawa do skargi stanowi środek wyjątkowy (*Mirojubovs i Inni p. Łotwie*, § 62). Sprawy, odnośnie do których Trybunał stwierdził nadużycie prawa do skargi, można podzielić na pięć głównych kategorii: informacje wprowadzające w błąd, stosowanie obraźliwego języka, naruszenie obowiązku zachowania poufności w ramach polubownego rozstrzygania sporów, skarga w sposób oczywisty wniesiona w złej wierze lub pozbawiona rzeczywistego celu oraz wszelkie inne sprawy, które nie mogą być wymienione w sposób wyczerpujący (*S.A.S. p. Francji* [WI], § 67).

2. Wprowadzanie Trybunału w błąd

197. Skarga stanowi nadużycie prawa do skargi, jeśli została w sposób świadomy oparta na nieprawdziwych faktach w celu oszukania Trybunału (*Varbanov p. Bułgarii*, § 36; *Gogitidze i Inni p. Gruzji*, § 76). Najpoważniejszym i najbardziej rażącym przykładem takiego nadużycia prawa do skargi jest, po pierwsze, złożenie skargi z użyciem fałszywych dokumentów tożsamości (*Drijfhout p. Holandii* (dec.), §§ 27-29), a po drugie, fałszowanie dokumentów przestanych do Trybunału (*Jian p. Rumunii* (dec.); *Bagheri i Maliki p. Holandii* (dec.); *Poznanski i Inni p. Niemcom* (dec.); *Gogitidze i Inni p. Gruzji*, §§ 77-78). W sprawie dotyczącej pozbawienia wolności podczas oczekiwania na wydalenie Trybunał uznał, że doszło do nadużycia prawa do skargi, gdy skarżący wprowadził zarówno władze krajowe, jak i Trybunał w błąd co do swojej narodowości (patrz *Bencheref p. Szwecji* (dec.), § 39). Trybunał uznał też, że miało miejsce nadużycie prawa do skargi, gdy skarżący podniósł przed Trybunałem zarzut co do faktów stojący w sprzeczności z zeznaniem, jakie złożył w toku postępowania krajowego w odniesieniu do kwestii mającej znaczenie dla wyniku sprawy (*Povilonis p. Litwie* (dec.), §§ 92-101), albo gdy skarżący posłużyli się nieostrymi i niedookreślonymi pojęciami, aby upodobnić okoliczności sprawy do innej sprawy, w której Trybunał wcześniej orzekł o naruszeniu (*Kongresna Narodna Stranka i Inni p. Bośni i Hercegowinie* (dec.), §§ 13 i 15-19).

198. Ten rodzaj nadużycia może również wynikać z zaniechania, kiedy to skarżący na wstępie nie poinformuje Trybunału o czynniku istotnym dla rozpatrzenia sprawy (*Kerechashvili p. Gruzji* (dec.); *Martins Alves p. Portugalii* (dec.), §§ 12-15; *Gross p. Szwajcarii* [WI], §§ 35-36; *Gevorgyan i Inni p. Armenii* (dec.), §§ 31-37; *Safaryan p. Armenii* (dec.), §§ 24-30; dla porównania *Al-Nashif p. Bułgarii*,

§ 89; *G.I.E.M. S.R.L. i Inni p. Włochom* [WI], § 174; *S.L. i J.L. p. Chorwacji*, § 49; *Zličić p. Serbii*, §§ 55-56). Wprowadzające w błąd informacje powinny jednak dotyczyć samej istoty sprawy, aby Trybunał uznał, że zaniechanie stanowi nadużycie prawa do skargi indywidualnej (*Bestry p. Polsce*, § 44; *Mitrović p. Serbii*, §§ 33-34; *Shalyavski i Inni p. Bułgarii*, § 45; *Saakashvili p. Gruzji* (dec.), §§ 64-65). Gdy skarżący wbrew Regule 44C § 1 Regulaminu Trybunału zaniecha ujawnienia istotnych informacji, w zależności od okoliczności danej sprawy, Trybunał może wyciągnąć takie wnioski, jakie uzna za stosowne, łącznie ze skreśleniem skargi na podstawie jednego z trzech podpunktów art. 37 ust. 1 Konwencji (*Belosevic p. Chorwacji* (dec.), §§ 48-49 i §§ 51-54, oraz *Şeker p. Turcji* (dec.), §§ 19-23).

199. Podobnie jeśli nowe, istotne zdarzenia wystąpią w trakcie postępowania prowadzonego przez Trybunał i jeśli skarżący – mimo wyraźnego obowiązku ciężącego na nim na mocy Regulaminu – nie ujawni tych informacji Trybunałowi, tym samym uniemożliwiając mu wydanie wyroku na podstawie znajomości wszystkich faktów, skarga może zostać odrzucona jako stanowiąca nadużycie prawa do skargi (*Hadrabová i Inni p. Czechom* (dec.); *Predescu p. Rumunii*, §§ 25-27; *Gross p. Szwajcarii* [WI], §§ 28-37; *Dimo Dimov i Inni p. Bułgarii*, §§ 42-47).

200. Ponadto skarżący ponosi pełną odpowiedzialność za postępowanie swojego adwokata lub innej osoby reprezentującej go przed Trybunałem. Wszelkie zaniechania po stronie przedstawiciela, co do zasady, obciążają samego skarżącego i mogą prowadzić do odrzucenia skargi z powodu nadużycia prawa do skargi (*Bekauri p. Gruzji* (zastrzeżenia wstępne), §§ 22-25; *Migliore i Inni p. Włochom* (dec.); *Martins Alves p. Portugalii* (dec.), §§ 11-13 i 16-17; *Gross p. Szwajcarii* [WI], § 33).

201. Istnienie zamiaru wprowadzenia Trybunału w błąd musi być zawsze ustalone z dostateczną pewnością (*Melnik p. Ukrainie*, §§ 58-60; *Nold p. Niemcom*, § 87; *Miszczyński p. Polsce* (dec.); *Gross p. Szwajcarii* [WI], § 28; *S.L. i J.L. p. Chorwacji*, §§ 48-49; *Bagdonavicius i Inni p. Rosji*, §§ 64-65; *Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği p. Turcji* (dec.), §§ 29-30). Może zaistnieć sytuacja, że strony przedstawiają argumenty, które zostaną odrzucone przez Trybunał, choć takie dyskusyjne oświadczenia nie zostaną uznane za nadużycie prawa do skargi indywidualnej (*Hoti p. Chorwacji*), § 92.

202. Jeżeli nawet po wydaniu przez Trybunał ostatecznego wyroku co do przedmiotu skargi okaże się, że skarżący ukrył fakt, który mógłby mieć istotne znaczenie dla zbadania skargi, wówczas Trybunał może ponownie rozważyć swój wyrok, korzystając z procedury rewizji (określonej w Regule 80 Regulaminu Trybunału), i oddalić skargę z powodu nadużycia prawa do skargi (*Gardean i S.C. Grup 95 SA p. Rumunii* (rewizja), §§ 12-22; *Vidu i Inni p. Rumunii* (rewizja), §§ 17-30; *Petroiu p. Rumunii* (rewizja), §§ 16-30). Rewizja wyroku jest możliwa tylko wówczas, gdy pozwany rząd nie mógł w rozsądny sposób dowiedzieć się o danym fakcie w chwili wydawania wyroku i złoży wniosek o dokonanie przez Trybunał rewizji tego wyroku w terminie sześciu miesięcy od momentu uzyskania informacji o tym fakcie, zgodnie z Regulą 80 § 1 (*Grossi i Inni p. Włochom* (rewizja), §§ 17-24; *Vidu i Inni p. Rumunii* (rewizja), §§ 20-23; *Petroiu p. Rumunii* (rewizja), §§ 19 i 27-28).

3. Obrażliwy język

203. Nadużyciem prawa do skargi jest sytuacja, w której skarżący w korespondencji prowadzonej z Trybunałem stosuje szczególnie złośliwy, obraźliwy, pełen gróźb lub prowokujący język – zarówno przeciwko pozwanemu rządowi, jego pełnomocnikowi, władzom pozwanego państwa, jak i samemu Trybunałowi, jego sędziom, Kancelarii lub jej pracownikom (*Řehák p. Czechom* (dec.); *Duringer i Inni p. Francji* (dec.); *Stamoulakatos p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji). Podobnie jest w sytuacji, gdy skarżący upublicznia obraźliwe stwierdzenia dotyczące Trybunału i jego sędziów poza kontekstem zawistej sprawy i robi to nadal po otrzymaniu ostrzeżenia (*Zhdanov i Inni p. Rosji*, §§ 82-86).

204. Aby język stosowany przez skarżącego został uznany za obraźliwy, nie wystarczy, by miał jedynie uszczypliwy, polemiczny lub sarkastyczny charakter; musi wykraczać poza „granice zwykłej, uprzejmej i uprawnionej krytyki” (*Di Salvo p. Włochom* (dec.); *Apinis p. Łotwie* (dec.); przykład przeciwny – patrz *Aleksanyan p. Rosji*, §§ 116-118; *X i Inni p. Bułgarii* [WI], § 146). Jeżeli w toku postępowania skarżący

zaprzestanie stosowania obraźliwych uwag w wyniku wystosowania przez Trybunał formalnego ostrzeżenia, wyraźnie je wycofa lub, co korzystniejsze, przeprosi, skarga nie zostanie odrzucona ze względu na nadużycie prawa do skargi (*Chernitsyn p. Rosji*, §§ 25-28).

4. Naruszenie zasady poufności procedury polubownego rozstrzygnięcia sporów

205. Umyślne naruszenie przez skarżącego obowiązku zachowania poufności w ramach negocjacji prowadzących do polubownego rozstrzygnięcia, nałożonego na strony na mocy art. 39 ust. 2 Konwencji i Reguły 62 § 2 Regulaminu Trybunału, może zostać uznane za nadużycie prawa do skargi i skutkować jej odrzuceniem (*Hadrabová i Inni p. Czechom* (dec.); *Popov p. Mołdawii (nr 1)*, § 48; *Mirojubovs i Inni p. Łotwie*, § 66).

206. W celu ustalenia, czy skarżący naruszył obowiązek zachowania poufności, należy określić granice tego obowiązku. Musi on być zawsze interpretowany w świetle jego celów ogólnych, czyli usprawnienia procesu polubownego rozwiązania sporu poprzez ochronę stron i Trybunału przed ewentualnymi naciskami. W związku z powyższym o ile przekazanie osobom trzecim treści dokumentów odnoszących się do polubownego rozwiązania sporu może stanowić w teorii nadużycie prawa do skargi w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a Konwencji, nie oznacza to, że istnieje absolutny i bezwarunkowy zakaz ujawniania dokumentów i mówienia o nich osobom trzecim. Tak szeroka i rygorystyczna interpretacja mogłaby spowodować podważenie ochrony uprawnionych interesów skarżącego – na przykład gdy skarżący uzyskuje jednorazową poradę w sprawie, w której ma prawo do reprezentacji przed Trybunałem. Co więcej, monitorowanie przez Trybunał przestrzegania tego zakazu byłoby zbyt trudne albo wręcz niemożliwe. Art. 39 ust. 2 Konwencji oraz Reguła 62 § 2 Regulaminu Trybunału zakazują stronom upubliczniania przedmiotowych informacji, na przykład za pośrednictwem mediów, w korespondencji, która może zostać odczytana przez wiele osób lub w jakikolwiek inny sposób (*Mirojubovs i Inni p. Łotwie*, § 68; patrz też sprawa *Mătășaru p. Republice Mołdawii* (dec.), §§ 36-39, w której żona skarżącego ujawniła mediom propozycję polubownego rozstrzygnięcia wysuniętą przez Trybunał). Jest to zatem ten rodzaj działania o wysokim stopniu doniosłości, w którym uzasadnione jest stwierdzenie nadużycia prawa do skargi.

207. Aby ujawnienie poufnych informacji zostało uznane za nadużycie prawa do skargi, musi ono być zamierzone. Bezpośrednia odpowiedzialność skarżącego za ujawnienie musi zawsze zostać ustalona z dostateczną pewnością; samo podejrzenie nie wystarczy (*Mirojubovs i Inni p. Łotwie*, § 66 *in fine*). Konkretnie przykłady zastosowania tej zasady: przykład sprawy, w której odrzucono skargę, patrz *Hadrabová i Inni p. Czechom* (dec.), gdzie skarżący w sposób wyraźny cytowali propozycje przedstawione w ramach procedury polubownego rozstrzygnięcia sporu sformułowane przez Kancelarię Trybunału w korespondencji z Ministerstwem Sprawiedliwości ich kraju, co doprowadziło do odrzucenia ich skargi w związku z nadużyciem prawa do skargi; przykład uznania skargi za niedopuszczalną, patrz sprawa *Mirojubovs i Inni p. Łotwie*, w której nie stwierdzono ponad wątpliwość, że wszyscy trzej skarżący byli odpowiedzialni za ujawnianie poufnych informacji, w wyniku czego Trybunał oddalił zastrzeżenie wstępne rządu.

208. Należy odróżnić oświadczenia składane w kontekście ściśle tajnego postępowania polubownego od deklaracji jednostronnych pozwanego rządu składanych publicznie i postępowań kontradiktoryjnych przed Trybunałem, mimo że rzeczywisty rezultat tych procedur może być podobny. Ujawnienie warunków zawartych w deklaracji jednostronnej nie jest jednoznaczne z nadużyciem prawa do skargi indywidualnej (*Eskerchanov i Inni p. Rosji*, § 26-29).

209. Odnośnie do nieprzestrzegania zasady poufności po wydaniu wyroku co do istoty sprawy, lecz zanim Trybunał orzekł o słusznym zadośćuczynieniu, patrz sprawa *Žáková p. Czechom* (słuszne zadośćuczynienie), §§ 18-25, w której Trybunał, w świetle szczególnych okoliczności sprawy, uznał za stosowne dalsze badanie sprawy.

5. Skarga w sposób oczywisty wniesiona w złej wierze lub pozbawiona rzeczywistego celu

210. Skarżący nadużywa prawa do skargi, jeśli wielokrotnie składa do Trybunału będące wyrazem złej wiary i w sposób oczywisty nieuzasadnione skargi podobne do skarg złożonych przez niego w przeszłości, które już zostały uznane za niedopuszczalne (*M. p. Wielkiej Brytanii* oraz *Philis p. Grecji*, w obu sprawach decyzje Komisji). Trybunał nie może zajmować się kolejnymi nieuzasadnionymi i pełnymi żalu zarzutami ani innymi działaniami skarżących lub ich przedstawicieli, które w oczywisty sposób stanowią nadużycie, przysparzając Trybunałowi dodatkowej pracy, będącej nie do pogodzenia z jego rzeczywistymi funkcjami wynikającymi z Konwencji (*Bekauri p. Gruzji* (zastrzeżenia wstępne), § 21; patrz również *Migliore i Inni p. Włochom* (dec.) oraz *Simitzi-Papachristou i Inni p. Grecji* (dec.)).

211. Trybunał orzekł o nadużyciu prawa do skargi przez skarżącego, który na swojej stronie internetowej i w witrynie YouTube publikował apele do odwiedzających, aby wspólnie z nim złożyli zbiorową skargę do Trybunału, a także składali liczne skargi z wykorzystaniem generowanego automatycznie standardowego formularza skargi. W rezultacie tą metodą wniesiono do Trybunału niemal 18 000 skarg. Jednoznacznie wskazanym celem, jaki zamierzano w ten sposób osiągnąć, nie było wygranie poszczególnych spraw, ale wręcz przeciwnie, doprowadzenie do „zatoru, nadmiernego obciążenia pracą i zaległości” w Trybunale, „sparaliżowanie jego działalności”, „uzyskanie przewagi”, aby móc „negocjować” z Trybunałem, zagrażając jego pracy, oraz „wykolejenie systemu”, w którym Trybunał był „ogniwem w łańcuchu”. To podejście, zmierzające do podważenia systemu konwencyjnego i funkcjonowania Trybunału, stało w jawnej sprzeczności z celem prawa do skargi indywidualnej, duchem Konwencji oraz zamierzeniami, jakie jej przyświecają (*Zambrano p. Francji* (dec.), §§ 35-38).

212. Trybunał może również stwierdzić, że doszło do nadużycia prawa do skargi, gdy skarga jest w sposób oczywisty pozbawiona rzeczywistego celu, dotyczy drobnej sumy pieniędzy lub, ogólnie rzecz biorąc, nie ma związku z obiektywnymi uprawnionymi interesami skarżącego (*Simitzi-Papachristou i Inni p. Grecji* (dec.); *Bock p. Niemcom* (dec.), w porównaniu z *S.A.S. p. Francji* [WI], §§ 62 i 68). Od wejścia w życie w dniu 1 czerwca 2010 r. Protokołu nr 14 tego rodzaju skargi są rozpatrywane szybciej na podstawie art. 35 ust. 3 lit. b Konwencji (brak znaczącego uszczerbku).

6. Inne przypadki

213. Bywa, że orzeczenia Trybunału oraz toczące się przed nim sprawy są w układających się państwach wykorzystywane do celów politycznych na szczeblu krajowym. Skarga motywowana chęcią zyskania rozgłosu lub dla celów propagandowych nie stanowi nadużycia prawa do skargi wyłącznie z tego powodu (*McFeeley i Inni p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji, a także *Khadzhialiyev i Inni p. Rosji*, §§ 66-67). Jednak nadużycie może mieć miejsce, jeżeli skarżący, kierując się interesami politycznymi, udziela wywiadów w prasie i telewizji, w których wykazuje nieodpowiedzialne i niepoważne podejście do postępowania toczącego się przed Trybunałem (*Georgian Labour Party p. Gruzji*). Rozpowszechnianie fałszywych informacji w prasie w sposób mogący wynikać z błędu popełnionego w dobrej wierze nie zostało uznane za nadużycie prawa do skargi (*Podeschi p. San Marino*, § 88, w której to sprawie skarżący lub jego przedstawiciele błędnie przyjęli w publicznym oświadczeniu, że skarga została uznana przez Trybunał za dopuszczalną).

214. Trybunał uznał, że doszło do nadużycia prawa do skargi indywidualnej, gdy skarżący powołał się przed Trybunałem na art. 8 na podstawie dowodów uzyskanych z naruszeniem praw konwencyjnych innych osób. Dążąc do udowodnienia, że nie był ojcem dziecka, skarżący z użyciem przymusu, bez zgody, pozyskał próbki DNA i w rezultacie został skazany za naruszenie nietykalności cielesnej byłej żony (*Koch p. Polsce* (dec.), §§ 31-34).

7. Podejście, jakie powinien przyjąć pozwany rząd

215. Jeśli pozwany rząd uważa, że skarżący nadużył prawa do skargi, musi odpowiednio poinformować o tym Trybunał i zwrócić jego uwagę na istotne informacje, którymi dysponuje, tak aby umożliwić Trybunałowi wyciągnięcie odpowiednich wniosków. To do samego Trybunału, a nie do pozwanego rządu należy monitorowanie zgodności z proceduralnymi zobowiązaniami nałożonymi na skarżącego przez Konwencję i Regulamin Trybunału. Jednak groźby ze strony rządu i jego organów dotyczące wszczęcia postępowania karnego lub dyscyplinarnego przeciwko skarżącemu w związku z domniemanym naruszeniem jego obowiązków proceduralnych przed Trybunałem mogą stanowić problem w rozumieniu art. 34 *in fine* Konwencji, który zakazuje jakiegokolwiek ingerencji w skuteczne wykonanie prawa do wniesienia skargi indywidualnej (*MiroJubovs i Inni p. Łotwie*, § 70).

216. Nawet jeśli rząd nie twierdzi, że zachowanie skarżących stanowiło nadużycie prawa do skargi indywidualnej, kwestię ewentualnego nadużycia może podnieść Trybunał *proprio motu* (*Gevorgyan i Inni p. Armenii* (dec.), § 32; *Dimo Dimov i Inni p. Bułgarii*, § 41).

II. Podstawy niedopuszczalności odnoszące się do właściwości Trybunału

Artykuł 35 ust. 3 lit. a Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„3. Trybunał uznaje za niedopuszczalną każdą skargę indywidualną wniesioną w trybie artykułu 34, jeśli uważa, że:

a) skarga nie daje się pogodzić z postanowieniami niniejszej konwencji lub jej protokołów (...);”

Artykuł 32 Konwencji – Jurysdykcja Trybunału

„1. Trybunał jest właściwy do rozpoznania wszystkich spraw dotyczących interpretacji i stosowania niniejszej konwencji i jej protokołów, które zostaną mu przedłożone na podstawie artykułów 33, 34, 46 i 47.

2. Spór dotyczący właściwości Trybunału rozstrzyga sam Trybunał.”

Słowa kluczowe w bazie HUDOC

Ratione personae (35-3-a) – *ratione loci* (35-3-a) – *ratione temporis* (35-3-a) – sytuacja utrzymująca się (35-3-a) – *ratione materiae* (35-3-a)

A. Niezgodność *ratione personae*

1. Zasady

217. Zgodność *ratione personae* wymaga, by zarzucane naruszenie Konwencji zostało popełnione przez układające się państwo lub mogło mu zostać w jakiś inny sposób przypisane.

218. Nawet jeżeli pozwane państwo nie zgłosiło żadnych zastrzeżeń co do właściwości *ratione personae* Trybunału, kwestia ta wymaga rozpatrzenia przez Trybunał z urzędu (*Sejdić i Finci p. Bośni i Hercegowinie* [WI], § 27; *Mutu i Pechstein p. Szwajcarii*, § 63).

219. Prawa podstawowe chronione przez międzynarodowe traktaty dotyczące praw człowieka powinny być zagwarantowane osobom żyjącym na terytorium danego państwa strony bez względu na to, czy to państwo później ulegnie rozpadowi lub będzie przedmiotem sukcesji (*Bijelić p. Czarnogórze i Serbii*, § 69).

220. Państwo można pociągnąć do odpowiedzialności za długi przedsiębiorstwa państwowego nawet

wtedy, gdy to przedsiębiorstwo jest odrębną osobą prawną, pod warunkiem że nie jest ono na tyle niezależne od państwa pod względem instytucjonalnym i operacyjnym, aby zwolnić państwo z odpowiedzialności konwencyjnej (*Ališić i Inni p. Bośni i Hercegowinie, Chorwacji, Serbii, Słowenii i Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii* [WI], §§ 114-115; *Kuzhelev i Inni p. Rosji*, §§ 93-100, 117; *Mykhaylenky i Inni p. Ukrainie*, §§ 43-45). Ta zasada, wypracowana w odniesieniu do długów, ma też zastosowanie do innych działań i zaniechań tego typu przedsiębiorstw, np. korzystania z opatentowanych wynalazków (*Tokel p. Turcji*, §§ 58-62). Działania i zaniechania fundacji prawa prywatnego też mogą prowadzić do pociągnięcia pozwanego państwa do odpowiedzialności na podstawie Konwencji (*Mutu i Pechstein p. Szwajcarii*, §§ 65-67).

221. Skargi zostaną uznane za niezgodne *ratione personae* z Konwencją z następujących powodów:

- jeśli skarżący nie posiada odpowiedniej zdolności w rozumieniu art. 34 Konwencji (patrz np. *Municipal Section of Antilly p. Francji* (dec.); *Döşemealtı Belediyesi p. Turcji* (dec.); *Moretti i Benedetti p. Włochom*, §§ 32-35; *Bulgarian Helsinki Committee p. Bułgarii* (dec.); *V.D. i Inni p. Rosji*, §§ 72-76; *İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi p. Turcji* (dec.), §§ 34-47; *Demokratyczna Republika Konga p. Belgii* (dec.), §§ 13-21);
- jeśli skarżący nie jest w stanie wykazać, że padł ofiarą domniemanego naruszenia (*Kátai p. Węgrom* (dec.), §§ 25-26; *Trivkanović p. Chorwacji*, §§ 49-51; patrz Wprowadzenie, pkt A.3 „status ofiary”);
- jeśli skarga została wniesiona przeciwko osobie prywatnej (*X. p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji z dnia 10 grudnia 1976 r.; *Durini p. Włochom*, decyzja Komisji);
- jeśli skarga została wniesiona bezpośrednio przeciwko organizacji międzynarodowej, która nie przystąpiła do Konwencji (*Stephens p. Cyprówi, Turcji i ONZ* (dec.), ostatni ustęp);
- jeśli skarga dotyczy Protokołu do Konwencji, który nie został przez pozwaną państwo ratyfikowany (*Horsham p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji; *De Saedeleer p. Belgii*, § 68).

2. Jurysdykcja⁸

222. Stwierdzenie braku jurysdykcji *ratione loci* nie zwalnia Trybunału z obowiązku zbadania, czy skarżący podlegają „jurysdykcji” co najmniej jednego układającego się państwa w rozumieniu art. 1 Konwencji (*Drozd i Janousek p. Francji i Hiszpanii*, § 90). Dlatego też zastrzeżenia odnoszące się do faktu, że skarżący nie podlega „jurysdykcji” pozwanego państwa, będą częściej podnoszone niż zarzuty dotyczące tego, że skarga jest niezgodna co do *ratione personae* z Konwencją (patrz argumenty pozwanych rządów w sprawie *Banković i Inni p. Belgii i innym* (dec.) [WI], § 35; *Ilaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], § 300; *Weber i Saravia p. Niemcom* (dec.); patrz też sprawa *Mozer p. Republice Mołdawii i Rosji* [WI], § 79, w której rząd rosyjski wniósł zastrzeżenie co do *ratione personae* i *ratione loci*; patrz *M.A. i Inni p. Litwie*, § 67). „Jurysdykcja” w rozumieniu art. 1 Konwencji stanowi trzystopniowe kryterium. Wykonywanie jurysdykcji jest jednym z koniecznych warunków tego, aby układające się państwo mogło zostać pociągnięte do odpowiedzialności za przypisywane mu działania lub zaniechania mogące dać podstawy do zarzucenia naruszenia praw i wolności określonych w Konwencji (*Ilaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], § 311; *Al-Skeini p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 130).

223. Kompetencja jurysdykcyjna państwa na mocy art. 1 oznacza przede wszystkim właściwość miejscową (*Banković i Inni p. Belgii i innym* (dec.) [WI], §§ 61 i 67; *Catan i Inni p. Republice Mołdawii i Rosji* [WI], § 104). Uznaje się, że jurysdykcja zwykle obejmuje całe terytorium państwa (*N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], §§ 102-103, 105 i nast.; *Assanidze p. Gruzji* [WI], § 139; *Sargsyan p. Azerbejdżanowi* [WI], §§ 129, 139 i 150). Jurysdykcja może też być wykonywana na granicy (np. gdy funkcjonariusze graniczni odmówili przyjęcia wniosków o azyl i wpuszczenia wnioskodawców na terytorium państwa w sprawie *M.A. i Inni p. Litwie*, §§ 69-70; *M.K. i Inni p. Polsce*, §§ 126-132). Pojęcie „jurysdykcji” należy rozumieć w sposób odzwierciedlający jego znaczenie w prawie międzynarodowym publicznym, zgodnie

8. Patrz [Przewodnik na temat art. 1 Konwencji](#).

z którym to, że istnieje ogrodzenie zbudowane w pewnej odległości od granicy, nie upoważnia państwa do jednostronnego wyłączania, zmieniania lub ograniczania swojej właściwości miejscowej, która zaczyna obowiązywać na linii tworzącej granicę. Trybunał przyjął do wiadomości, że państwa, których granice są granicą zewnętrzną strefy Schengen, mierzą się ze znacznymi trudnościami w związku z rosnącym napływem migrantów i osób ubiegających się o azyl, lecz nie wyciągał żadnych wniosków odnośnie do jurysdykcji tych państw (*N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], §§ 104-111, gdzie państwo powołało się na wyjątek od reguły właściwości miejscowej w kontekście nielegalnej imigracji, §§ 107-108).

224. Państwa mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności za działania ich władz, które zostały podjęte lub wywołały skutki poza ich własnym terytorium (*Drozd i Janousek p. Francji i Hiszpanii*, § 91; *Soering p. Wielkiej Brytanii*, §§ 86 i 91; *Loizidou p. Turcji* (zastrzeżenia wstępne), § 62). Takie sytuacje stanowią jednak wyjątek (*Banković i Inni p. Belgii i innym* (dec.) [WI], § 71; *Ilaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], § 314), tj. kiedy układające się państwo sprawuje faktyczną kontrolę nad obszarem lub co najmniej wywiera decydujący wpływ na tym obszarze (*ibid.*, §§ 314-316 i 392; *Catan i Inni p. Republice Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 106-107; *Al-Skeini p. Wielkiej Brytanii* [WI], §§ 138-140; *Medvedyev i Inni p. Francji* [WI], §§ 63-64; *Gruzja p. Rosji (II)* [WI], §§ 161-175, sprawa dotycząca fazy okupacji po zakończeniu działań wojennych). Jeśli chodzi o pojęcia „skutecznej kontroli” nad danym obszarem oraz skutecznej kontroli z użyciem sił zbrojnych państwa, patrz *Ilaşcu i inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 314-316; patrz również *Banković i Inni p. Belgii i innym* [WI] (dec.), § 67 i nast. oraz §§ 74-82; *Cypr p. Turcji* [WI], §§ 75-81; *Loizidou p. Turcji* (przedmiot skargi), §§ 52-57; *Hassan p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 75; *Ukraina p. Rosji (dot. Krymu)* (dec.) [WI], §§ 315-335; *Gruzja p. Rosji (II)* [WI], §§ 126 i 165. Co do pojęcia skutecznej kontroli sprawowanej nie bezpośrednio lecz za pośrednictwem podległej administracji lokalnej, która istnieje tylko dzięki wsparciu tego państwa, patrz *Catan i Inni p. Republice Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 116-122; *Chiragov i Inni p. Armenii* [WI], §§ 169-186; *Gruzja p. Rosji (II)* [WI], §§ 166-174. Jako przykład skutecznej kontroli nad danym obszarem w kontekście rzekomej „aneksji” terytorium jednego układającego się państwa przez inne układające się państwo patrz *Ukraina p. Rosji (dot. Krymu)* (dec.) [WI], §§ 338-349.

225. Państwo może zostać pociągnięte do odpowiedzialności za naruszenie praw zawartych w Konwencji w stosunku do osób, które znajdują się na terytorium innego państwa, które z kolei znajduje się pod władzą i kontrolą tego państwa, sprawowaną za pośrednictwem jego przedstawicieli działających – prawnie bądź też bezprawnie – na obszarze tego drugiego państwa (*Issa i Inni p. Turcji*, § 71; *Sánchez Ramirez p. Francji*, decyzja Komisji; *Öcalan p. Turcji* [WI], § 91; *Veronica Ciobanu p. Republice Mołdawii*, §§ 25-26; operacje wojskowe za granicą, patrz *Al-Skeini p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 149; *Hassan p. Wielkiej Brytanii* [WI], §§ 76-80; *Jaloud p. Holandii* [WI], §§ 140-152).

Odnosnie do czynów popełnionych przez żołnierzy sił wielonarodowych działających z upoważnienia ONZ oraz przypisania odpowiedzialności za te czyny państwu w sytuacji, gdy ta międzynarodowa organizacja nie sprawuje faktycznej kontroli ani nie ma ostatecznej władzy nad tym postępowaniem, patrz *Al-Jedda p. Wielkiej Brytanii* [WI], §§ 84-86. Jeśli chodzi o działania podejmowane w ramach strefy buforowej ONZ, patrz *Isaak i Inni p. Turcji* (dec.). Co do aktywnej fazy działań wojennych (bombardowanie i ostrzał artyleryjski) w kontekście międzynarodowego konfliktu zbrojnego między dwoma układającymi się państwami, patrz *Gruzja p. Rosji (II)* [WI], §§ 125-144.

226. W przypadku terytoriów, które zgodnie z prawem podlegają jurysdykcji układającego się państwa, a mimo to nie znajdują się pod skuteczną władzą/kontrolą tego państwa, skargi mogą zostać uznane za niezgodne z postanowieniami Konwencji (*An i Inni p. Cyprówi*, decyzja Komisji), jednakże należy uwzględnić zobowiązania pozytywne państwa na mocy Konwencji (*Ilaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 312-313 oraz 333 i nast.; patrz też *Stephens p. Cyprówi, Turcji i ONZ* (dec.); *Azemi p. Serbii* (dec.); *Ivančoc i Inni p. Mołdawii i Rosji*, §§ 105-106; *Catan i Inni p. Republice Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 109-110; *Mozer p. Republice Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 99-100). Odnosnie do obszarów spornych na uznanym międzynarodowo terytorium układającego się państwa, nad którymi żadne inne państwo nie sprawuje skutecznej kontroli, patrz *Sargsyan p. Azerbejdżanowi* [WI], §§ 139-151. Odnosnie do zakładu karnego kontrolowanego w pełni przez układające się państwo, który jednak został odcięty od energii

elektrycznej i wody przez władze gminne podmiotu znajdującego się *de facto* poza kontrolą tego państwa, patrz *Pocasovschi i Mihaila p. Republice Mołdawii i Rosji*, §§ 43-46. Nie dopuszczono roszczenia o wyjątek od zasad jurysdykcji ze strony państwa, które wybudowało trzy ogrodzenia na swoim terytorium, aby zapobiec nieuprawnionemu napływowi cudzoziemców, i twierdziło, że jego jurysdykcja rozciągała się tylko na osoby, które przekroczyły wszystkie trzy ogrodzenia: Trybunał uznał, że to państwo mimo wszystko sprawowało skuteczną władzę nad swoim terytorium przy granicy (*N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], §§ 104-111).

227. Istnieją wyjątki od zasady, zgodnie z którą fizyczna obecność osoby na terytorium jednego z układających się państw powoduje objęcie jej jurysdykcją tego państwa, np. jeśli w państwie tym mieści się siedziba organizacji międzynarodowej, przeciw której skierowane są zarzuty skarżącego. Sam fakt, że międzynarodowy trybunał karny ma swoją siedzibę i mieści się w Holandii, nie jest wystarczającym powodem do przypisania temu państwu domniemanego działania lub zaniechania ze strony tego organu w związku ze skazaniem skarżącego (*Galić p. Holandii* (dec.); *Blagojević p. Holandii* (dec.); *Djokaba Lambi Longa p. Holandii* (dec.)). Jeśli chodzi o skargę przeciwko pozwanemu państwu, na terenie którego mieści się stała siedziba organizacji międzynarodowej, patrz *Lopez Cifuentes p. Hiszpanii* (dec.), §§ 25-26; *Klausecker p. Niemcom* (dec.), §§ 80-81. Odnośnie do akceptacji międzynarodowej administracji cywilnej na terytorium pozwanego państwa patrz *Berić i Inni p. Bośni i Hercegowinie* (dec.), § 30.

228. Sam udział państwa w postępowaniu wniesionym przeciwko innemu państwu nie stanowi jeszcze eksterytorialnego wykonywania jurysdykcji (*McElhinney p. Irlandii i Wielkiej Brytanii* (dec.) [WI]; *Treska p. Albanii i Włochom* (dec.); *Manoilescu i Dobrescu p. Rumunii i Rosji* (dec.), §§ 99-111). Jeśli jednak osoba występuje do sądów lub trybunałów danego państwa z pozwem cywilnym, bez wątplenia tworzy się „więź jurysdykcyjna” między tą osobą a tym państwem, bez względu na eksterytorialny charakter zdarzeń rzekomo leżących u podstaw pozwu (*Markovic i Inni p. Włochom* [WI], §§ 49-55, sprawa dotycząca art. 6 Konwencji; patrz też podobna sprawa *Arlewin p. Szwecji*, §§ 65-74, dotycząca jurysdykcji układającego się państwa w przypadku pozwu o zniesławienie dotyczącego programu telewizyjnego nadawanego z zagranicy; patrz z kolei *M. N. i Inni p. Belgii* (dec.) [WI], §§ 121-125, odnośnie do postępowania zainicjowanego w Belgii w celu uzyskania zgody na wjazd do tego kraju umożliwiającej wystąpienie o azyl i uniknięcie traktowania stanowiącego naruszenie art. 3 Konwencji). Podobnie jeśli organy dochodzeniowo-śledcze lub sądowe układającego się państwa wszczynają postępowanie przygotowawcze lub sądowe w sprawie karnej dotyczącej śmierci, nawet jeśli ta śmierć nastąpiła w miejscu znajdującym się poza jurysdykcją tego państwa, wszczęcie takiego postępowania przygotowawczego lub sądowego wystarczy, aby powstała „więź jurysdykcyjna” do celów art. 1 Konwencji między tym państwem a bliskimi ofiary, którzy następnie podnoszą zarzuty przed Trybunałem na podstawie aspektu proceduralnego art. 2 (*Güzelyurtlu i Inni p. Cypru i Turcji* [WI], §§ 188-189 i 191; *Aliyeva i Aliyev p. Azerbejdżanowi*, § 57; patrz dla porównania *Hanan p. Niemcom* [WI], §§ 134-135, sprawa dotycząca zgonów, do których doszło w kontekście eksterytorialnej operacji wojskowej poza terytorium układających się stron Konwencji). Wobec braku postępowania przygotowawczego lub sądowego w układającym się państwie o istnieniu „więzi jurysdykcyjnej” w odniesieniu do obowiązku proceduralnego na podstawie art. 2 mogą decydować „cechy szczególne” danej sprawy, z których wynika taki obowiązek zbadania sprawy śmierci zaistniałej na obszarze objętym inną jurysdykcją lub takim, który niekoniecznie znajdował się pod jurysdykcją tego państwa (*Güzelyurtlu i Inni p. Cypru i Turcji* [WI], §§ 190 i 192-196, w której to sprawie osoby podejrzane o popełnienie morderstwa zbiegły na część terytorium Cypru skutecznie kontrolowaną przez Turcję, uniemożliwiając Cypru kontynuowanie własnego śledztwa w sprawie karnej wobec tych podejrzanych; *Gruzja p. Rosji (II)* [WI], §§ 331-332, sprawa dotycząca zarzucanych zbrodni wojennych popełnionych podczas aktywnej fazy działań wojennych, które miały zostać objęte śledztwem przez Federację Rosyjską na podstawie ciążących na tym kraju obowiązków wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego i prawa krajowego; *Hanan p. Niemcom* [WI], §§ 136-142, w której to sprawie Niemcy zachowały wyłączną jurysdykcję nad swoimi żołnierzami w odniesieniu do poważnych przestępstw, które miały zostać objęte śledztwem przez ten kraj na podstawie prawa

międzynarodowego i krajowego). Trybunał zastosował też podejście oparte na „cechach szczególnych” i uznał, że istnieje „więź jurysdykcyjna”, także w odniesieniu do obowiązku proceduralnego, aby kontynuować wykonywanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w innym układającym się państwie (*Makuchyan i Minasyan p. Azerbejdżanowi i Węgrom*, §§ 49-51, sprawa dotycząca morderstwa popełnionego na Węgrzech przez azerskiego oficera, który został skazany, a następnie przewieziony do ojczyzny).

229. Trybunał określił również zasady regulujące eksterytorialną odpowiedzialność za aresztowanie i pozbawienie wolności w państwie trzecim w ramach procedury ekstradycyjnej wszczętej przez pozwane państwo (*Stephens p. Malcie (nr 1)*, § 52; *Vasiliciuc p. Mołdawii*, §§ 22-25).

230. Inne uznawane przykłady eksterytorialnego wykonywania jurysdykcji przez państwo obejmują sprawy związane z działaniami podejmowanymi za granicą przez przedstawicieli dyplomatycznych lub konsularnych (*M. p. Danii*, decyzja Komisji; patrz z kolei *M. N. i Inni p. Belgii* (dec.) [WI], §§ 106 i 117-119) oraz takie, które wiążą się z działaniami na pokładzie statku powietrznego lub morskiego zarejestrowanego w tym państwie albo pływającego pod jego banderą (*Hirsi Jamaa i Inni p. Włochom* [WI], §§ 70-75 i 79-81; *Medvedyev i Inni p. Francji* [WI], § 65; *Bakanova p. Litwie*, § 63).

3. Odpowiedzialność i przyczynowość

231. Zgodność *ratione personae* z Konwencją wymaga dodatkowo możliwości przypisania naruszenia układającemu się państwu (*Gentilhomme, Schaff-Benhadi i Zerouki p. Francji*, § 20; *M.A. i Inni p. Litwie*, § 70). Jednak sprawy rozpatrywane w ostatnim czasie dotyczyły kwestii przyczynowości/odpowiedzialności/przypisania bez odnoszenia się wprost do zgodności *ratione personae* (*Assanidze p. Gruzji* [WI], §§ 144 i nast.; *Hussein p. Albanii oraz 20 innym układającym się państwom* (dec.); *Isaak i Inni p. Turcji* (dec.); *Stephens p. Malcie (nr 1)*, § 45; *Jaloud p. Holandii* [WI], §§ 154-155). W sprawie *Gruzja p. Rosji (II)* [WI], § 162, Trybunał zwrócił uwagę, że to, czy zarzucane fakty podlegają jurysdykcji pozwanego państwa oraz czy mogą być przypisane temu państwu i powodują pociągnięcie go do odpowiedzialności, jest odrębną kwestią, przy czym rozstrzygnięcie ostatnich dwóch zagadnień musi nastąpić poprzez badanie przedmiotu skargi.

232. Odpowiedzialność układających się państw za czyny osób prywatnych, choć tradycyjnie rozpatrywana w aspekcie zgodności *ratione personae*, może również zależeć od uwarunkowań poszczególnych praw zawartych w Konwencji oraz zakresu pozytywnych obowiązków z nimi związanych (patrz na przykład *Söderman p. Szwecji* [WI], § 78; *Aksu p. Turcji* [WI], § 59; *Siliadin p. Francji*, §§ 77-81; *Beganović p. Chorwacji*, §§ 69-71). Odpowiedzialność państwa w ramach Konwencji może zaistnieć w wyniku przyzwolenia ze strony jego organów lub ich współdziałania w czynach osób prywatnych naruszających określone w Konwencji prawa innych osób podlegających jego jurysdykcji (*Ilaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], § 318; patrz z kolei *Makuchyan i Minasyan p. Azerbejdżanowi i Węgrom*, §§ 111-120, sprawa dotycząca przestępstw popełnionych przez oficera jako osobę prywatną, bez wyraźnego i jednoznacznego „uznania” lub „przyjęcia” przez państwo), lub nawet wtedy gdy czyny te są popełniane przez funkcjonariuszy obcego państwa na jego terytorium (*El-Masri p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii* [WI], § 206; *Al Nashiri p. Polsce*, § 452; *Nasr i Ghali p. Włochom*, § 241; *Al Nashiri p. Rumunii*, §§ 594 i 600-602).

233. Odpowiedzialność państw za orzeczenia sądowe dotyczące sporów między osobami prywatnymi może zaistnieć na podstawie wystąpienia ingerencji w prawo przewidziane w Konwencji (*Zhidov p. Rosji*, §§ 71 i 95, sprawa dotycząca sądowych nakazów rozbiórki nielegalnie wzniesionych budynków wydanych na podstawie wniosków przedsiębiorstw prywatnych zajmujących się eksploatacją gazociągów i ropociągów, w której Trybunał uznał, że te nakazy stanowiły ingerencję władz w prawo skarżących do poszanowania ich mienia, tym samym oddalając zastrzeżenie wstępne rządu dotyczące niezgodności *ratione personae*).

4. Kwestie dotyczące możliwej odpowiedzialności państw-stron Konwencji z tytułu działań lub zaniechań związanych z ich członkostwem w organizacji międzynarodowej

234. Konwencja nie może być interpretowana w sposób, który poddawałby kontroli Trybunału działania i zaniechania ukladających się stron objęte rezolucjami Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych i które zaistniały przed lub w trakcie misji ONZ mających na celu zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Takie postępowanie stanowiłoby ingerencję w realizację kluczowej misji ONZ (*Behrami p. Francji oraz Saramati p. Francji, Niemcom i Norwegii* (dec.) [WI], §§ 146-152; por. z kolei *Al-Jedda p. Wielkiej Brytanii* [WI], §§ 74-85, sprawa dotycząca czynów żołnierzy krajowych w siłach wielonarodowych, nad którymi Rada Bezpieczeństwa nie miała władzy ani kontroli i które mogły zostać przypisane ukladającemu się państwu). Jednak Trybunał przyjął inne podejście w odniesieniu do aktów prawa krajowego wdrażających rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ, których nie można bezpośrednio przypisać ONZ-owi i które mogą zatem pociągać za sobą odpowiedzialność państwa (*Nada p. Szwajcarii* [WI], §§ 120-122; *Al-Dulimi i Montana Management Inc. p. Szwajcarii* [WI], §§ 93-96).

235. W odniesieniu do orzeczeń trybunałów międzynarodowych Trybunał orzekł, że nie ma jurysdykcji *ratione personae* w zakresie rozpatrywania skarg dotyczących faktycznego postępowania prowadzonego przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla Byłej Jugosławii, który został utworzony na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (*Galić p. Holandii* (dec.); *Blagojević p. Holandii* (dec.)). Co do odwołania urzędników na mocy decyzji Wysokiego Przedstawiciela dla Bośni i Hercegowiny, którego kompetencje zostały nadane na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, patrz *Berić i Inni p. Bośni i Hercegowinie* (dec.), §§ 26 i nast.

236. Domniemanego naruszenia Konwencji nie można przypisać ukladającemu się państwu w związku z decyzją lub środkiem podjętym przez organ organizacji międzynarodowej, której to państwo jest członkiem, jeśli nie ustalono, a nawet nie uprawdopodobniono, że ochrona podstawowych praw powszechnie przyznanych przez daną organizację międzynarodową nie jest „równoważna” z ochroną gwarantowaną przez Konwencję i jeżeli zainteresowane państwo nie było bezpośrednio albo pośrednio zaangażowane w dokonanie zarzucanego czynu (*Gasparini p. Włochom i Belgii* (dec.); *Klausecker p. Niemcom* (dec.), § 97).

237. W związku z tym Trybunał orzekł, że nie ma jurysdykcji *ratione personae* w zakresie rozpatrywania skarg skierowanych przeciwko indywidualnym decyzjom wydanym przez właściwy organ organizacji międzynarodowej w kontekście sporu pracowniczego podlegającego całkowicie wewnętrznemu porządkowi prawnemu tej organizacji o osobowości prawnej, odrębnemu od porządku jej państw członkowskich, jeśli państwa te w żadnym momencie nie interweniowały bezpośrednio albo pośrednio w spór oraz żadne ich działania lub zaniechania nie skutkują odpowiedzialnością na gruncie Konwencji (indywidualny spór pracowniczy z Eurocontrol: *Boivin p. 34 państwom członkowskim Rady Europy* (dec.); postępowanie dyscyplinarne w ramach Międzynarodowej Rady ds. Oliwek: *Lopez Cifuentes p. Hiszpanii* (dec.), §§ 28-29; postępowanie dyscyplinarne w ramach Rady Europy: *Beygo p. 46 państwom członkowskim Rady Europy* (dec.)). W odniesieniu do domniemanych naruszeń Konwencji wynikających z odwołania urzędnika Komisji Europejskiej oraz postępowania odwoławczego przed sądami UE, patrz *Connolly p. 15 państwom członkowskim Unii Europejskiej* (dec.); *Andreasen p. Wielkiej Brytanii i 26 pozostałym państwom członkowskim Unii Europejskiej* (dec.), §§ 71-72.

Warto porównać te ustalenia z wynikami badania przez Trybunał zarzutów dotyczących wady strukturalnej wewnętrznego mechanizmu organizacji międzynarodowej, której zainteresowane państwa-strony przekazały część swoich suwerennych uprawnień, jeśli stwierdzono, że ochrona praw podstawowych przez organizację nie jest „równoważna” z ochroną zagwarantowaną przez Konwencję (*Gasparini p. Włochom i Belgii* (dec.); *Klausecker p. Niemcom* (dec.), §§ 98-107).

238. Trybunał przyjmuje inne podejście w przypadku spraw obejmujących bezpośrednią albo

pośrednią ingerencję w toczący się spór podjętą przez pozwane państwo, które tym samym też zaczyna podlegać odpowiedzialności międzynarodowej: *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi p. Irlandii* [WI], § 153; *Michaud p. Francji*, §§ 102-104; *Nada p. Szwajcarii* [WI], §§ 120-122; *Al-Dulimi i Montana Management Inc.*

p. Szwajcarii [WI], §§ 93-96; por. *Behrami p. Francji i Saramati p. Francji, Niemcom i Norwegii* (dec.) [WI], § 151. Patrz też następujące przykłady:

- decyzja o niezarejestrowaniu skarżącego jako wyborcy na podstawie traktatu zawartego w ramach Unii Europejskiej (*Matthews p. Wielkiej Brytanii* [WI]);
- wyegzekwowanie wobec skarżącego prawa francuskiego wdrażającego dyrektywę Unii Europejskiej (*Cantoni p. Francji*);
- odmowa dostępu do sądów niemieckich na podstawie immunitetów jurysdykcyjnych przyznanych organizacjom międzynarodowym (*Beer i Regan p. Niemcom* [WI]; *Waite i Kennedy p. Niemcom* [WI]; *Klausecker p. Niemcom* (dec.), § 45);
- konfiskata na terytorium pozwanego państwa dokonana przez jego władze na mocy nakazu ministra zgodnie z jego zobowiązaniami prawnymi wynikającymi z prawa europejskiego (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi p. Irlandii* [WI] – rozporządzenie unijne, które zostało wydane w ślad za rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ – patrz §§ 153-154);
- wniosek sądu krajowego do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym (*Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. p. Holandii* (dec.));
- decyzja władz szwajcarskich o zawróceniu skarżących do Włoch na podstawie rozporządzenia Dublin II ustanawiającego kryteria i mechanizmy określania państwa członkowskiego właściwego dla rozpatrywania wniosku o azyl, wniesionego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego, które ma zastosowanie do Szwajcarii na mocy umowy stowarzyszeniowej z UE (*Tarakhel p. Szwajcarii* [WI], §§ 88-91).

239. W odniesieniu do Unii Europejskiej skargi przeciwko poszczególnym państwom członkowskim dotyczące stosowania przez nie prawa Unii nie muszą zostać na tej podstawie uznane za niedopuszczalne (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi p. Irlandii* [WI], § 137; *Matthews p. Wielkiej Brytanii* [WI], §§ 26-35).

240. Jeśli chodzi o skargi wniesione bezpośrednio przeciwko instytucjom Unii Europejskiej, która nie jest stroną Konwencji, istnieje wcześniej ustanowione uprawnienie umożliwiające uznanie ich za niedopuszczalne w związku z niespełnieniem przesłanki *ratione personae* (*Confédération française démocratique du travail p. Wspólnotom Europejskim*, decyzja Komisji; *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi p. Irlandii* [WI], § 152 i cytowane tam odniesienia; *Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. p. Holandii* (dec.)).

Stanowisko to zostało również przyjęte w odniesieniu do Europejskiego Urzędu Patentowego (*Lenzing AG p. Niemcom*, decyzja Komisji) oraz innych organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ (*Stephens p. Cypru, Turcji i ONZ* (dec.)).

241. Co do możliwości pociągnięcia państwa do odpowiedzialności ze względu na jego Konstytucję, która stanowi załącznik do traktatu międzynarodowego, patrz *Sejdić i Finci p. Bośni i Hercegowinie* [WI], § 30.

B. Niezgodność *ratione loci*⁹

1. Zasady

242. Zgodność *ratione loci* wymaga, by zarzucane naruszenie Konwencji miało miejsce w ramach jurysdykcji pozwanego państwa lub na terytorium skutecznie przez nie kontrolowanym (*Cypr p. Turcji* [WI], §§ 75-81; *Drozd i Janousek p. Francji i Hiszpanii*, §§ 84-90).

243. Skargi wniesione w oparciu o wydarzenia mające miejsce poza terytorium układającego się państwa i w przypadku braku związku między tymi zdarzeniami a jakimkolwiek organem podlegającym jurysdykcji układającego się państwa zostaną odrzucone jako niezgodne *ratione loci* z Konwencją.

244. Jeśli zarzuty dotyczą działań, które miały miejsce poza terytorium układającego się państwa, rząd może wnieść zastrzeżenie wstępne mówiące, że skarga jest niezgodna *ratione loci* z postanowieniami Konwencji (*Loizidou p. Turcji* (zastrzeżenia wstępne), § 55; *Rantsev p. Cyprów i Rosji*, § 203; *Mozer p. Republiki Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 79 i 111; *Güzelyurtlu i Inni p. Cyprów i Turcji*, §§ 170-174; *Hanan p. Niemcom* [WI], §§ 104-113). Takie zastrzeżenie zostanie zbadane na podstawie art. 1 Konwencji¹⁰ (zakres pojęcia „jurysdykcji” zgodnie z tym artykułem, patrz np. *N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], §§ 102-103; *Banković i Inni p. Belgii i innym* (dec.) [WI], § 75; *Güzelyurtlu i Inni p. Cyprów i Turcji*, §§ 178-197; *Hanan p. Niemcom* [WI], §§ 132-142; patrz też pkt II.A.2 powyżej). Nawet jeśli rząd nie zgłosi zastrzeżeń, Trybunał może z urzędu zbadać to zagadnienie (*Vasiliciuc p. Republiki Mołdawii*, § 22; *Stephens p. Malcie* (nr 1), § 45).

245. Pozwany Rząd podnosi czasami zastrzeżenia, że skarga jest niedopuszczalna jako niezgodna *ratione loci* z przepisami Konwencji na tej podstawie, iż w trakcie postępowania skarżący przebywał na terytorium innego układającego się państwa, ale wszczął postępowanie na terytorium pozwanego państwa, gdyż przepisy w danym państwie były bardziej korzystne. Trybunał zbada również taką skargę z punktu widzenia art. 1 (*Haas p. Szwajcarii* (dec.)).

246. Oczywiście jest jednak, że państwo będzie ponosić odpowiedzialność za działania jego przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych poza jego granicami, oraz to, że niezgodność *ratione loci* nie może zaistnieć w odniesieniu do misji dyplomatycznych (*X p. Niemcom*, decyzja Komisji z dnia 25 września 1965 r.; *Al-Skeini p. Wielkiej Brytanii* [WI], § 134; *M. p. Danii*, decyzja Komisji, § 1 i odniesienia cytowane tamże; patrz z kolei *M. N. i Inni p. Belgii* (dec.) [WI], §§ 106 i 117-119) lub działań wykonywanych na pokładzie samolotu zarejestrowanego w tym państwie lub statku pływającego pod jego banderą (*Banković i Inni p. Belgii i innym* (dec.) [WI], § 73; *Hirsi Jamaa i Inni p. Włochom* [WI], §§ 77 i 81; *Bakanova p. Litwie*, § 63).

247. Ponadto stwierdzenie braku jurysdykcji *ratione loci* nie zwalnia Trybunału z obowiązku zbadania, czy skarżący podlegają jurysdykcji jednego lub większej liczby układających się państw do celów art. 1 Konwencji (*Drozd i Janousek p. Francji i Hiszpanii*, § 90).

Dlatego też zastrzeżenia odnoszące się do faktu, że skarżący nie podlega jurysdykcji pozwanego państwa, będą częściej podnoszone niż zarzuty dotyczące tego, że skarga jest niezgodna *ratione personae* z Konwencją (patrz argumenty pozwanych rządów w sprawie *Banković i Inni p. Belgii i innym* (dec.) [WI], § 35; *Ilaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], § 300; *Weber i Saravia p. Niemcom* (dec.)).

2. Szczególne przypadki

248. Co do skarg dotyczących terytoriów zależnych, jeśli układające się państwo nie złożyło deklaracji na mocy art. 56 rozszerzającej zastosowanie Konwencji na dane terytorium, skarga zostanie uznana za niezgodną *ratione loci* (*Gillow p. Wielkiej Brytanii*, §§ 60-62; *Bui Van Thanh i Inni p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji; *Yonghong p. Portugalii* (dec.); *Chagos Islanders p. Wielkiej Brytanii* (dec.), §§ 60-76).

9. Patrz dział Jurysdykcja.

10. Patrz Przewodnik na temat art. 1 Konwencji.

A zatem ma to również zastosowanie do Protokołów do Konwencji (*Quark Fishing Limited p. Wielkiej Brytanii* (dec.)).

Jeśli układające się państwo złożyło taką deklarację na mocy art. 56, kwestia niezgodności nie zostanie podniesiona (*Tyrrer p. Wielkiej Brytanii*, § 23).

249. Jeśli terytorium zależne uzyska niezależność, deklaracja ta wygaśnie automatycznie. Kolejne skargi wniesione przeciwko państwu metropolitalnemu zostaną uznane za niezgodne *ratione personae* (*Church of X p. Wielkiej Brytanii*, decyzja Komisji).

250. Jeśli terytorium zależne zostanie włączone do terytorium metropolitalnego układającego się państwa, Konwencja będzie miała automatycznie zastosowanie do tego byłego terytorium zależnego (*Hingitaq 53 i Inni p. Danii* (dec.)).

C. Niezgodność *ratione temporis*

1. Zasady ogólne

251. Zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego (zasada nieretroaktywności traktatów), postanowienia Konwencji nie są wiążące dla układającej się strony w odniesieniu do jakichkolwiek działań lub faktów, które miały miejsce, lub do jakichkolwiek sytuacji, które ustały przed datą wejścia w życie Konwencji w odniesieniu do tej strony (*Blečić p. Chorwacji* [WI], § 70; *Šilih p. Słowenii* [WI], § 140; *Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 130).

252. Jurysdykcja *ratione temporis* obejmuje tylko okres po ratyfikacji Konwencji lub Protokołów do niej przez pozwane państwo. Niemniej Konwencja nie nakłada na układające się państwa szczególnego obowiązku rekompensaty za krzywdy lub szkody spowodowane przed tą datą (*Kopecký p. Słowacji* [WI], § 38).

253. Począwszy od daty ratyfikacji, wszystkie domniemane działania i zaniechania państwa muszą być zgodne z Konwencją i Protokołami do niej, a późniejsze fakty wchodzą w zakres jurysdykcji Trybunału, nawet jeśli stanowią jedynie przedłużenie już istniejącej sytuacji (*Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão i Inni p. Portugalii*, § 43). Trybunał może jednak mieć na uwadze fakty sprzed ratyfikacji, ponieważ mogą one zostać uznane za przyczyny sytuacji rozciągającej się poza tę datę lub mogą być istotne dla zrozumienia faktów występujących po tej dacie (*Hutten-Czapska p. Polsce* [WI], §§ 147-153; *Kurić i Inni p. Słowenii* [WI], §§ 240-241).

254. Trybunał jest zobowiązany do zbadania swej kompetencji *ratione temporis* z urzędu oraz na każdym etapie postępowania, ponieważ jest to kwestia leżąca w jego jurysdykcji, a nie kwestia dopuszczalności w wąskim tego słowa znaczeniu (*Blečić p. Chorwacji* [WI], § 67; *Petrović p. Serbii*, § 66; *Hoti p. Chorwacji*, § 84 – por. *Agrotexim i Inni p. Grecji*, § 58).

2. Zastosowanie tych zasad

a. Data początkowa w odniesieniu do ratyfikacji Konwencji lub uznania właściwości instytucji Konwencji

255. Co do zasady data początkowa dla celów określenia jurysdykcji czasowej Trybunału to data wejścia w życie Konwencji i Protokołów do niej w stosunku do danej strony (jako przykład patrz *Šilih p. Słowenii* [WI], § 164).

256. Jednak Konwencja z 1950 r. uzależniła kompetencje Komisji do badania skarg indywidualnych (art. 25) i jurysdykcję Trybunału (art. 46) od konkretnych deklaracji złożonych przez układające się państwa w tym zakresie. Deklaracje te mogą podlegać ograniczeniom, w szczególności czasowym. W odniesieniu do państw, które sporządziły takie deklaracje po dacie ratyfikacji przez nie Konwencji, Komisja i Trybunał przyjęły ograniczenie czasowe ich jurysdykcji w stosunku do faktów przypadających

na okres między wejściem w życie Konwencji a datą stosownej deklaracji (*X p. Włochom*, decyzja Komisji; *Stamoulakatos p. Grecji (nr 1)*, § 32; patrz też sprawa *Chong i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.), §§ 84-90, w której Trybunał wyjaśnił, że „datą początkową” była data, w której Wielka Brytania uznała prawo do skargi indywidualnej, tj. 1966 r., a nie data wejścia w życie Konwencji w odniesieniu do tego państwa, tj. 1953 r.).

257. W przypadku braku takiego ograniczenia czasowego w deklaracji rządu (patrz deklaracja Francji z 2 października 1981 r.), instytucje Konwencji uznały moc wsteczną przyjęcia ich jurysdykcji (*X p. Francji*, decyzja Komisji).

Ograniczenia czasowe zawarte w tych deklaracjach pozostają w mocy w odniesieniu do orzekania co do właściwości Trybunału w zakresie przyjmowania skarg indywidualnych zgodnie z obecnym brzmieniem art. 34 Konwencji na mocy art. 6 *Protokołu nr 11 (Blečić p. Chorwacji* [WI], § 72). Trybunał, biorąc pod uwagę poprzedni system jako całość, uznał, że jego jurysdykcja ma zastosowanie od momentu złożenia pierwszej deklaracji uznającej prawo do składania do Komisji skarg indywidualnych, bez względu na upływ czasu między taką deklaracją a uznaniem jurysdykcji Trybunału (*Cankoçak p. Turcji*, § 26; *Yorgiyadis p. Turcji*, § 24; *Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 133).

b. Fakty jednorazowe przed lub po wejściu w życie lub deklaracji

258. Jurysdykcja czasowa Trybunału musi zostać określona w odniesieniu do faktów stanowiących zarzucaną ingerencję. W tym celu konieczne jest określenie w każdym konkretnym przypadku dokładnego czasu trwania zarzucanej ingerencji. Wówczas Trybunał musi brać pod uwagę zarówno okoliczności, na które powołuje się skarżący, jak i zakres rzekomo naruszonego prawa wynikającego z Konwencji (*Blečić p. Chorwacji* [WI], § 82; *Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 131; *Nešić p. Czarnogórze*, §§ 36-38).

259. Stosując ten test do różnych orzeczeń sądowych wydanych przed datą początkową i po tej dacie, Trybunał uwzględnia ostateczne orzeczenie, które samo w sobie mogło spowodować naruszenie praw skarżącego (wyrok Sądu Najwyższego przerywający najem przez skarżącą w sprawie *Blečić p. Chorwacji* [WI], § 85; lub wyrok Sądu Okręgowego w sprawie *Mrkić p. Chorwacji* (dec.)), mimo istnienia kolejnych środków, które jedynie umożliwiły utrzymanie się przedmiotowej ingerencji (późniejszy wyrok Trybunału Konstytucyjnego podtrzymujący wyrok Sądu Najwyższego w sprawie *Blečić p. Chorwacji* [WI], § 85; lub oba wyroki Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego w sprawie *Mrkić p. Chorwacji* (dec.)).

Późniejsza bezskuteczność środków mających na celu naprawienie ingerencji nie może zostać objęta jurysdykcją czasową Trybunału (*Blečić p. Chorwacji* [WI], §§ 77-79). Trybunał powtarza, że sądy krajowe nie są zmuszone do stosowania Konwencji z mocą wsteczną w odniesieniu do ingerencji, które wystąpiły przed datą początkową (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], § 130).

260. Przykładowe sprawy:

- ingerencje mające miejsce przed datą początkową i ostatecznymi orzeczeniami wydanymi po tej dacie (*Meltex Ltd p. Armenii* (dec.));
- ingerencje mające miejsce po dacie początkowej (*Lepojić p. Serbii*, § 45; *Filipović p. Serbii*, § 33);
- wykorzystanie dowodów uzyskanych w wyniku złego traktowania mającego miejsce przed datą początkową do wydawania orzeczeń po tej dacie (*Harutyunyan p. Armenii*, § 50);
- postępowanie w sprawie stwierdzenia nieważności tytułu własności wszczęte przed datą początkową, lecz zakończone później (*Turgut i Inni p. Turcji*, § 73);
- data ostatecznego wygaśnięcia tytułu własności (*Fener Rum Patrikliği (Patriarchat Ekumeniczny) p. Turcji* (dec.)).

261. Patrz też:

- skazanie skarżącego *in absentia* przez greckie sądy przed złożeniem przez Grecję deklaracji na

mocy art. 25 Konwencji, mimo ostatecznie nieskutecznych odwołań od wyroku skazującego złożonych po tej dacie (*Stamoulakatos p. Grecji (nr 1)*, § 33);

- dorozumiana decyzja Centralnej Komisji Wyborczej podjęta przed ratyfikacją, odrzucająca prośbę skarżącego o podpisanie wniosku bez umieszczania stempla w paszporcie, podczas gdy postępowanie wszczęte z tego tytułu było prowadzone po tej dacie (*Kadiķis p. Łotwie (dec.)*);
- zwolnienie skarżącego z pracy i wszczęcie przez niego postępowania cywilnego przed ratyfikacją, a następnie wydanie wyroku przez Trybunał Konstytucyjny po tej dacie (*Jovanović p. Chorwacji (dec.)*);
- rozporządzenie ministra nakazujące przekazanie kontroli nad spółką skarżących komisji wyznaczonej przez Ministra Gospodarki, co pozbawiło ich prawa dostępu do sądu, podczas gdy wyrok Sądu Najwyższego oddalający apelację skarżących został wydany po dacie początkowej (*Kefalas i Inni p. Grecji*, § 45);
- skazanie skarżącego po złożeniu stosownej deklaracji na mocy art. 46 Konwencji w związku z oświadczeniami przedstawionymi prasie przed tą datą (*Zana p. Turcji*, § 42);
- przeszukanie terenu firmy skarżących i zajęcie dokumentów, chociaż dalsze postępowanie miało miejsce po ratyfikacji (*Veeber p. Estonii (nr 1)*, § 55); patrz również *Kikots i Kikota p. Łotwie (dec.)*.

262. Jeśli jednak skarżący złoży odrębną skargę co do zgodności późniejszego postępowania z postanowieniami Konwencji, Trybunał może uznać, że posiada jurysdykcję *ratione temporis* w odniesieniu do przedmiotowych środków (kasacja apelacji do Sądu Najwyższego przeciwko wyrokowi sądu pierwszej instancji nakazującemu przerwaniu produkcji i dystrybucji gazety w sprawie *Kerimov p. Azerbejdżanowi (dec.)*; nielegalny podział aktywów banku nastąpił przed datą początkową, a roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym zostało wniesione po tej dacie w sprawie *Kotov p. Rosji [WI]*, §§ 68-69).

263. Test i kryteria określone w sprawie *Blečić p. Chorwacji [WI]* mają charakter ogólny; szczególny charakter określonych praw, takich jak te wskazane w art. 2 i 3 Konwencji, musi zostać uwzględniony przy stosowaniu tych kryteriów (*Šilih p. Słowenii [WI]*, § 147).

3. Sytuacje szczególne

a. Utrzymujące się naruszenia

264. Instytucje Konwencji dopuszczają rozszerzenie ich jurysdykcji *ratione temporis* o sytuacje związane z utrzymującym się naruszeniem, które zaistniało przed wejściem w życie Konwencji, ale utrzymuje się po tej dacie (*De Becker p. Belgii*, decyzja Komisji).

265. Trybunał zastosował to podejście w kilku sprawach dotyczących prawa własności:

- utrzymujące się bezprawne zajmowanie przez Marynarkę Wojenną gruntów należących do skarżących bez odszkodowania (*Papamichalopoulos i Inni p. Grecji*, § 40);
- odmowa dostępu do nieruchomości skarżącego położonej w północnej części Cypru (*Loizidou p. Turcji (przedmiot skargi)*, §§ 46-47);
- niezapłacenie ostatecznego odszkodowania z tytułu znacjonalizowania nieruchomości (*Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão i Inni p. Portugalii*, § 43);
- utrzymujący się brak możliwości odzyskania przez skarżącą posiadania nieruchomości i otrzymywania odpowiedniego poziomu czynszu z tytułu wynajmu jej domu, wynikający z przepisów, które obowiązywały przed i po ratyfikacji przez Polskę Protokołu nr 1 (*Hutten-Czapska p. Polsce [WI]*, §§ 152-153);
- utrzymujące się niewykonanie wyroku sądu krajowego, który był korzystny dla skarżącego w sporze z państwem (*Krstić p. Serbii*, §§ 63-69).

266. Ograniczenia: Samo pozbawienie osoby domu lub nieruchomości stanowi zasadniczo „czyn jednorazowy”, a nie utrzymującą się sytuację „pobawienia” przedmiotowych praw (*Blečić p. Chorwacji* [WI], § 86 i cytowane tam odniesienia). W szczególnym przypadku pozbawienia mienia po roku 1945 w ramach minionego reżimu patrz odniesienia w sprawie *Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. p. Polsce* (dec.), §§ 55-62.

267. Utrzymujący się charakter naruszenia może zostać również ustalony w odniesieniu do każdego innego artykułu Konwencji (art. 2 a wyrok śmierci nałożony na skarżących przed datą początkową, patrz *Ilaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji* [WI], §§ 406-408; art. 8 a brak regulacji dotyczącej stałego miejsca zamieszkania osób, które zostały „wymazane” z Rejestru Stałych Mieszkańców przed datą początkową, zob. *Kurić i Inni p. Słowenii* [WI], §§ 240-241; zob. też art. 8 a brak możliwości uregulowania kwestii miejsca zamieszkania skarżącego, *Hoti p. Chorwacji*, § 84).

b. „Trwający” obowiązek proceduralny dotyczący badania zaginięć, które miały miejsce przed datą początkową

268. Zaginięcie nie jest aktem lub zdarzeniem „chwilowym”. Wręcz przeciwnie, Trybunał uważa zaginięcie za odrębne zjawisko, charakteryzujące się trwającym stanem niepewności i niejasności, w którym brak jest informacji, a nawet pojawia się celowe zatajanie i ukrywanie tego, co się wydarzyło. Ponadto dalszy brak ustalenia miejsca pobytu i losu zaginionego prowadzi do utrzymującej się sytuacji. Zatem proceduralny obowiązek dochodzenia potencjalnie trwać będzie tak długo, jak los osoby nie zostanie wyjaśniony; utrzymujący się brak przeprowadzenia wymaganego dochodzenia będzie traktowany jako trwające naruszenie, nawet gdy można domniemywać śmierć (*Varnava i Inni p. Turcji* [WI], §§ 148-149). Odnośnie do powołania się na orzecznictwo w sprawie *Varnava* patrz *Palić p. Bośni i Hercegowinie*, § 46.

c. Obowiązek proceduralny wynikający z art. 2 Konwencji dotyczący zbadania przyczyn śmierci: postępowanie odnoszące się do stanu faktycznego poza jurysdykcją czasową Trybunału

269. Trybunał rozróżnia obowiązek wszczęcia dochodzenia w przypadku budzących podejrzenia okoliczności śmierci lub zabójstwa od obowiązku wszczęcia dochodzenia w sprawie budzących podejrzenia okoliczności zaginięcia.

Dlatego uważa się, że zobowiązanie pozytywne dotyczące przeprowadzenia skutecznego dochodzenia wynikające z art. 2 Konwencji tworzy odrębny obowiązek, który może być przypisany państwu, nawet jeśli śmierć nastąpiła przed datą początkową (*Silih p. Słowenii* [WI], § 159 – sprawa dotyczy śmierci przed datą początkową, podczas gdy braki lub nieściśłości w prowadzeniu dochodzenia nastąpiły po tej dacie). Jego jurysdykcja czasowa do stwierdzenia zgodności z takimi obowiązkami jest wykonywana w ramach pewnych ograniczeń, związanych z zasadą pewności prawa (*ibid.*, §§ 161-163). Po pierwsze, jedynie działania lub zaniechania proceduralne zaistniałe po dacie początkowej mogą należeć do jurysdykcji czasowej Trybunału (*ibid.*, § 162). Po drugie, Trybunał podkreśla, że aby obowiązki proceduralne weszły w życie, musi zaistnieć prawdziwy związek między śmiercią a wejściem w życie Konwencji w stosunku do pozwanego państwa. Zatem aby stwierdzić, że taki związek istnieje, muszą być spełnione dwa kryteria: po pierwsze, upływ czasu od śmierci do wejścia w życie Konwencji musiał być rozsądnie krótki (nieprzekraczający dziesięciu lat), a po drugie, należy stwierdzić, że znaczna część kroków proceduralnych – w tym nie tylko przeprowadzenie skutecznego śledztwa w sprawie śmierci danej osoby, ale także wszczęcie postępowań w celu stwierdzenia przyczyny śmierci oraz pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności – były lub powinny być zostać przeprowadzone po ratyfikacji Konwencji przez zainteresowane państwo (*Janowiec i Inni p. Rosji* [WI], §§ 145-148; *Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], §§ 205-206). Odnośnie do późniejszego zastosowania testu „prawdziwego związku” patrz np. *Şandru i Inni p. Rumunii*, § 57; *Çakir i Inni p. Cypru* (dec.); *Jelić p. Chorwacji*, §§ 55-58; *Melnichuk i Inni p. Rumunii*, §§ 72-75; *Ranđelović i Inni p. Czarnogórze*, §§ 92-94; *Chong i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.), §§ 84-90; *Jurica p. Chorwacji*, §§ 67-72 (zastosowanie testu do wymogów

proceduralnych w świetle art. 8 w sprawie dotyczącej błędu w sztuce medycznej).

270. W sprawie *Tuna p. Turcji*, dotyczącej śmierci będącej następstwem tortur, Trybunał po raz pierwszy zastosował zasady ustalone w wyroku w sprawie *Šilih* poprzez analizę skargi proceduralnej skarżącego zgodnie z art. 2 i 3 rozpatrywanymi łącznie. Trybunał przypomniał zasady dotyczące rozdzielności zobowiązań proceduralnych, w szczególności dwa kryteria stosowane przy ustalaniu jego jurysdykcji *ratione temporis*, gdzie fakty dotyczące aspektu materialnego art. 2 i 3, jak w przedmiotowej sprawie, miały miejsce poza okresem objętym jego jurysdykcją, podczas gdy fakty dotyczące proceduralnego aspektu, tj. dalszy tok postępowania, wystąpiły, przynajmniej częściowo, w tym okresie.

Przykładem późniejszego zastosowania do zarzutów proceduralnych sformułowanych na podstawie art. 3 są sprawy *Yatsenko p. Ukrainie* i *Mocanu i Inni p. Rumunii* [WI], §§ 207-211.

271. Jednak Trybunał nie wykluczał, że w niektórych wyjątkowych sytuacjach, które nie spełniają kryterium „rzeczywistego związku”, związek ów mógł również powstać, jeżeli zaistniała potrzeba zapewnienia realnej i skutecznej ochrony gwarancji i podstawowych wartości konwencyjnych (*Šilih p. Słowenii* [WI], § 163). Ten test „wartości konwencyjnych”, który funkcjonuje jako wyjątek od ogólnej zasady i przez to pozwala dodatkowo rozszerzyć jurysdykcję Trybunału o przeszłość, może być zastosowany tylko wówczas, gdy wydarzenie uruchamiające ten proces ma większy wymiar, który polega na zanegowaniu samych podstaw Konwencji (np. sprawy dotyczące ciężkich przestępstw w świetle prawa międzynarodowego), ale wydarzenia te musiały nastąpić po przyjęciu Konwencji w dniu 4 listopada 1950 r. Zatem układająca się strona nie może być pociągnięta do odpowiedzialności na podstawie Konwencji z powodu nieprzeprowadzenia dochodzenia w sprawie nawet najcięższych przestępstw w świetle prawa międzynarodowego, jeżeli miały one miejsce przed datą przyjęcia Konwencji (*Janowiec i Inni p. Rosji* [WI], §§ 149-151, sprawa dotycząca śledztwa w sprawie zbrodni katyńskiej w 1940 r., która w świetle powyższych argumentów nie mieściła się w ramach jurysdykcji *ratione temporis* Trybunału; *Chong i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.), § 91, sprawa dotycząca zabójstwa dwadzieściorga czworga nieuzbrojonych cywilów przez żołnierzy brytyjskich na Malajach w 1948 r.).

d. Wzięcie pod uwagę wcześniejszych faktów

272. Trybunał stoi na stanowisku, że może „mieć na uwadze fakty sprzed ratyfikacji, ponieważ mogą one zostać uznane za przyczyny sytuacji rozciągającej się poza tę datę lub mogą być istotne dla zrozumienia faktów występujących po tej dacie” (*Broniowski p. Polsce* (dec.) [WI], § 74; *Hoti p. Chorwacji*, § 85).

e. Trwające postępowanie lub tymczasowe aresztowanie

273. Szczególna sytuacja związana jest ze skargami dotyczącymi długości postępowań sądowych (art. 6 ust. 1 Konwencji) wszczętych przed ratyfikacją, ale trwających po tej dacie. Mimo że jurysdykcja Trybunału jest ograniczona do okresu następującego po dacie początkowej, często bierze on pod uwagę status postępowania do tej daty w celu uzyskania wskazówek (np. *Humen p. Polsce* [WI], §§ 58-59; *Foti i Inni p. Włochom*, § 53).

Ta sama zasada ma zastosowanie do spraw dotyczących tymczasowego aresztowania rozpatrywanych w świetle art. 5 ust. 3 Konwencji (*Klyakhin p. Rosji*, §§ 58-59) lub warunków pozbawienia wolności rozpatrywanych w świetle art. 3 (*Kalashnikov p. Rosji*, § 36).

274. Jeśli chodzi o rzetelność postępowania, Trybunał może zbadać, czy błędy na etapie procesu mogą być naprawione za pomocą gwarancji procesowych w ramach dochodzenia prowadzonego przed datą początkową (*Barberà, Messegué i Jabardo p. Hiszpanii*, §§ 61 i 84). W tym zakresie sędziowie w Strasburgu traktują postępowanie jako całość (patrz też *Kerojärvi p. Finlandii*, § 41).

275. Skarga proceduralna na mocy art. 5 ust. 5 nie może wchodzić w zakres czasowej jurysdykcji Trybunału, jeśli pozbawienie wolności nastąpiło przed wejściem w życie Konwencji (*Korizno p. Łotwie* (dec.)).

f. Prawo do odszkodowania za niesłuszne skazanie

276. Trybunał uznał, że posiada właściwość w zakresie badania skarg wynikających z art. 3 Protokołu nr 7, gdzie osoba została skazana przed datą początkową, ale wyrok skazujący został uchylony po tej dacie (*Matveyev p. Rosji*, § 38).

g. Prawo do niepodlegania ponownemu sądzeniu lub karaniu

277. Trybunał uznał, że posiada właściwość czasową w zakresie badania skarg wynikających z art. 4 Protokołu nr 7, jeśli dana osoba została osądzona lub ukarana w drugiej turze postępowania po dacie początkowej, nawet jeśli pierwsza tura postępowania zakończyła się przed tą datą. Prawo do tego, aby nie być dwukrotnie osądzonym lub ukaranym, nie może zostać wyłączone w odniesieniu do postępowania przeprowadzonego przed ratyfikacją, jeśli dana osoba została po ratyfikacji Konwencji skazana za ten sam czyn zabroniony (*Marguš p. Chorwacji* [WI], §§ 93-98).

D. Niezgodność *ratione materiae*

278. Zgodność *ratione materiae* z Konwencją skargi lub zarzutu wynika z właściwości rzeczowej Trybunału. Jako że kwestia możliwości zastosowania wiąże się z jurysdykcją *ratione materiae* Trybunału, odnośną analizę należy co do zasady przeprowadzić na etapie badania dopuszczalności, o ile nie występują szczególne przesłanki włączenia tego zagadnienia do przedmiotu skargi (patrz zasady wyłożone w sprawie *Denisov p. Ukrainie* [WI], § 93, a jako przykład patrz sprawa *Studio Monitori i Inni p. Gruzji*, § 32).

279. Aby skarga była zgodna *ratione materiae* z Konwencją, prawo, na które powołuje się skarżący, musi być chronione na mocy Konwencji i Protokołów do niej, które weszły w życie. Na przykład skargi są uznawane za niedopuszczalne, jeśli dotyczą prawa do otrzymania prawa jazdy (*X p. Niemcom*, decyzja Komisji z 7 marca 1977 r.), prawa do samostanowienia (*X p. Holandii*, decyzja Komisji), prawa cudzoziemców do wjazdu i pobytu na terytorium układającego się państwa (*Peñafiel Salgado p. Hiszpanii* (dec.)), lub domniemanego uniwersalnego prawa indywidualnego do ochrony określonego dziedzictwa kulturowego (*Ahunbay i Inni p. Turcji* (dec.)), §§ 21-26), ponieważ prawa te nie wchodzą w zakres praw i wolności gwarantowanych przez Konwencję.

280. „Prawo do obywatelstwa” podobne do prawa określonego w art. 15 Powszechnej deklaracji praw człowieka, tudzież prawo do nabycia lub zachowania określonego obywatelstwa, również nie jest gwarantowane (*Petropavlovskis p. Łotwie*, §§ 73-74). Mimo to Trybunał nie wyklucza, by arbitralna odmowa obywatelstwa mogła w określonych okolicznościach rodzić zagadnienie w świetle art. 8 Konwencji ze względu na wpływ takiej odmowy na życie prywatne danej osoby (*Slivenko i Inni p. Łotwie* (dec.) [WI], § 77; *Genovese p. Malcie*, § 30). Te same zasady muszą mieć zastosowanie do odebrania udzielonego wcześniej obywatelstwa, ponieważ może to prowadzić do podobnej albo wręcz większej ingerencji w prawo danej osoby do poszanowania jej życia rodzinnego i prywatnego (*Ramadan p. Malcie*, §§ 84-85; *K2 p. Wielkiej Brytanii* (dec.)), §§ 49-50; *Ghouthid i Inni p. Francji*, §§ 41-44). Trybunał orzekł ponadto, że prawo do zrzeczenia się obywatelstwa jest gwarantowane Konwencją i Protokołami do niej; nie może to jednak wykluczać możliwości, by arbitralna odmowa w odpowiedzi na wniosek o zrzeczenie się obywatelstwa rodziła w określonych okolicznościach zagadnienie w świetle art. 8 Konwencji, jeśli taka odmowa ma wpływ na życie prywatne danej osoby (*Riener p. Bułgarii*, §§ 153-154).

281. Chociaż Trybunał nie jest właściwy do badania zarzucanych naruszeń praw chronionych na mocy innych dokumentów międzynarodowych, przy określaniu znaczenia terminów i pojęć w tekście Konwencji może i musi brać pod uwagę elementy prawa międzynarodowego inne niż Konwencja (patrz np. *N.D. i N.T. p. Hiszpanii* [WI], §§ 172, 174-183 i cytowane tam odniesienia; *Demir i Baykara p. Turcji* [WI], § 85; *Hassan p. Wielkiej Brytanii* [WI], §§ 99 i nast.; *Blokhin p. Rosji* [WI], § 203).

282. Zgodnie z orzeczeniem w sprawie *Blečić p. Chorwacji* [WI], § 67, każde zagadnienie mające wpływ na jurysdykcję Trybunału wymaga wyjaśnienia na podstawie Konwencji, w szczególności art. 32

(*Slivenko i Inni p. Łotwie* (dec.) [WI], § 56 i nast.), a nie oświadczeń stron w danej sprawie, a sam brak zarzutu niezgodności nie może rozszerzać tej jurysdykcji. W rezultacie Trybunał jest zobowiązany do badania, czy posiada jurysdykcję *ratione materiae* na każdym etapie postępowania, niezależnie od tego, czy rząd podniósł taki zarzut (*Tănase p. Mołdawii* [WI], § 131). Trybunał może zatem zająć się tą kwestią z urzędu (*Studio Monitori i Inni p. Gruzji*, § 32).

283. Skargi dotyczące postanowienia Konwencji, w odniesieniu do którego pozwane państwo wniosło zastrzeżenie, są uznawane za niezgodne *ratione materiae* z Konwencją (*Benavent Díaz p. Hiszpanii* (dec.), § 53; *Kozlova i Smirnova p. Łotwie* (dec.)), pod warunkiem że taka kwestia mieści się w zakresie wniesionego zastrzeżenia (*Göktan p. Francji*, § 51), a zastrzeżenie takie zostało uznane przez Trybunał dla celów art. 57 Konwencji (*Grande Stevens i Inni p. Włochom*, §§ 206 i nast.). W odniesieniu do nieuznania oświadczenia interpretacyjnego patrz *Belilos p. Szwajcarii*. Odnośnie do zastrzeżenia dotyczącego wcześniejszych zobowiązań w ramach umowy międzynarodowej patrz *Slivenko i Inni p. Łotwie* (dec.) [WI], §§ 60-61.

284. Ponadto Trybunał nie posiada jurysdykcji *ratione materiae* w zakresie badania, czy układające się państwo wywiązało się z obowiązków nałożonych na nie na mocy jednego z wyroków Trybunału. Skargi na niewykonanie wyroku Trybunału lub nienaprawienie naruszenia uznanego już przez Trybunał nie mieszczą się w jego kompetencji *ratione materiae* (*Bochan p. Ukrainie (nr 2)* [WI], § 34 (z cytowaniem *Egmez p. Cyprówi* (dec.)) i 35). Trybunał nie może zajmować się skargami tego typu bez naruszania kompetencji Komitetu Ministrów Rady Europy, który nadzoruje wykonywanie wyroków na podstawie art. 46 ust. 2 Konwencji. Jednakże rola Komitetu Ministrów w tej sferze nie oznacza, że środki podjęte przez pozwane państwo w celu usunięcia naruszenia stwierdzonego przez Trybunał nie mogą spowodować wystąpienia nowego problemu nieobjętego wyrokiem i stanowić jako takie przedmiot nowej skargi podlegającej rozpatrzeniu przez Trybunał (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) p. Szwajcarii (nr 2)* [WI], § 62). Innymi słowy, Trybunał może rozpoznać skargę dotyczącą tego, że wznowienie postępowania na poziomie krajowym w drodze realizacji jednego z jego orzeczeń dało początek nowemu naruszeniu Konwencji (*ibid.*; *Lyons i Inni p. Wielkiej Brytanii* (dec.)). Trybunał może być właściwy do zbadania zarzutu dotyczącego odmowy przez sąd krajowy wznowienia postępowania cywilnego lub karnego po wcześniejszym stwierdzeniu przez Trybunał naruszenia art. 6, o ile ten zarzut dotyczy „nowej kwestii” nierozstrzygniętej pierwszym wyrokiem, np. zarzucanej niesprawiedliwości dalszego postępowania przed tym sądem krajowym (*Bochan p. Ukrainie (nr 2)* [WI], §§ 35-39, w kontekście cywilnym; *Moreira Ferreira p. Portugalii (nr 2)* [WI], §§ 52-58, w kontekście karnym). Trybunał może też być właściwy do zbadania zarzucanego braku skuteczności nowego postępowania przygotowawczego podjętego po wyroku stwierdzającym naruszenie art. 3 w aspekcie proceduralnym (*V.D. p. Chorwacji (nr 2)*, §§ 46-54).

285. Należy zwrócić uwagę, że zdecydowana większość decyzji stwierdzających, że skargi są niedopuszczalne z uwagi niezgodność *ratione materiae*, odnosi się do zakresu postanowień Konwencji lub Protokołów do niej, w szczególności art. 2 Konwencji (prawo do życia), art. 3 (zakaz tortur), art. 4 Konwencji (zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej), art. 5 Konwencji (prawo do wolności i bezpieczeństwa), art. 6 Konwencji (prawo do rzetelnego rozpatrzenia sprawy), art. 7 (zakaz karania bez podstawy prawnej), art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego; patrz np. *Denisov p. Ukrainie* [WI], § 134), art. 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania), art. 10 (wolność wyrażania opinii), art. 11 (wolność zgromadzeń i stowarzyszania się), a także art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji (ochrona własności) i innych artykułów. Zakres stosowania tych artykułów został przeanalizowany w poszczególnych przewodnikach po orzecznictwie (dostępnych na stronie Trybunału: www.echr.coe.int – Case-law – Case-law analysis):

- Przewodnik na temat [art. 2 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 4 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 5 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 6 \(aspekt cywilny\) Konwencji](#);

- Przewodnik na temat [art. 6 \(aspekt karny\) Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 7 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 8 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 9 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 10 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 11 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 13 Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 14 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji](#);
- Przewodnik na temat [art. 1 Protokołu nr 1](#);
- Przewodnik na temat [art. 2 Protokołu nr 1](#);
- Przewodnik na temat [art. 3 Protokołu nr 1](#);
- Przewodnik na temat [art. 4 Protokołu nr 4](#);
- Przewodnik na temat [art. 4 Protokołu nr 7](#).

III. Niedopuszczalność na podstawie przedmiotu skargi

A. Skarga w sposób oczywisty nieuzasadniona

Artykuł 35 ust. 3 lit. a Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„3. Trybunał uznaje za niedopuszczalną każdą skargę indywidualną wniesioną w trybie artykułu 34, jeśli uważa, że:

a) skarga (...) jest w sposób oczywisty nieuzasadniona (...);”

Słowa kluczowe w bazie HUDOC

Skarga w sposób oczywisty nieuzasadniona (35-3-a)

1. Ogólne wprowadzenie

286. Nawet w przypadku, gdy skarga jest zgodna z Konwencją oraz wszystkie formalne warunki dopuszczalności zostały spełnione, Trybunał może uznać ją za niedopuszczalną z przyczyn związanych z jej przedmiotem. Zdecydowanie najczęstszą przyczynę stanowi uznanie skargi za w sposób oczywisty nieuzasadnioną. Prawdą jest, że użycie pojęcia „w sposób oczywisty” w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a może powodować zamieszanie: traktując je dosłownie, można rozumieć, że skarga zostanie uznana za niedopuszczalną na tej podstawie tylko wtedy, gdy dla przeciętnego czytelnika oczywiste jest, że jest ona zbyt daleko idąca i bezpodstawną. Jak jednak wyraźnie wynika z utrwalonego i bogatego orzecznictwa instytucji konwencyjnych (czyli Trybunału i, przed dniem 1 listopada 1998 r., Europejskiej Komisji Praw Człowieka), wyrażenie to należy rozumieć szerzej, w odniesieniu do ostatecznego wyniku sprawy. W rzeczywistości każda skarga zostanie uznana za „w sposób oczywisty nieuzasadnioną”, jeśli wstępne zbadanie jej treści nie ujawni żadnych oznak naruszenia praw gwarantowanych przez Konwencję, w wyniku czego może ona zostać już na samym początku uznana za niedopuszczalną bez przystąpienia do formalnego badania jej co do przedmiotu (które zazwyczaj kończy się wydaniem wyroku).

287. Trybunał, w celu stwierdzenia, czy skarga jest w sposób oczywisty nieuzasadniona, czasami musi wysłuchać uwag stron oraz przedstawić obszernie i szczegółowo uzasadnienie swojej decyzji. Nie zmienia to jednak nic w odniesieniu do „w sposób oczywisty” nieuzasadnionego charakteru skargi (*Mentzen p. Łotwie* (dec.)).

288. Skargi w sposób oczywisty nieuzasadnione są w większości automatycznie (*de plano*) uznawane za niedopuszczalne przez skład jednego sędziego lub komitet trzech sędziów (art. 27 i 28 Konwencji). Jednak niektóre skargi tego typu są badane przez Izbę, a w wyjątkowych przypadkach nawet przez Wielką Izbę (*Gratzinger i Gratzingerova p. Czechom* (dec.) [WI], §§ 78-86, w odniesieniu do art. 6 ust. 1; *Demopoulos i Inni p. Turcji* (dec.) [WI], §§ 130-138, w odniesieniu do art. 8; *Hanan p. Niemcom* [WI], § 152, w odniesieniu do zarzucanego braku niezależności postępowania przygotowawczego wszczętego w Niemczech).

289. Pojęcie „w sposób oczywisty nieuzasadniona” może odnosić się do skargi jako całości albo do konkretnego zarzutu w szerszym kontekście sprawy. W niektórych przypadkach część skargi może zostać bowiem odrzucona ze względu na jej charakter „czwartej instancji”, natomiast pozostała część zostaje uznana za dopuszczalną, co może nawet skutkować stwierdzeniem naruszenia Konwencji. W związku z powyższym bardziej precyzyjne jest stosowanie określenia „w sposób oczywisty nieuzasadnione zarzuty”.

290. Aby zrozumieć znaczenie i zakres pojęcia „w sposób oczywisty nieuzasadniona”, należy pamiętać, że jedną z podstawowych zasad leżących u podstaw całego systemu Konwencji jest zasada subsydiarności. W kontekście Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oznacza to, że zadanie

zapewnienia poszanowania, wdrażania i egzekwowania praw zawartych w Konwencji spada w pierwszej kolejności na władze układających się państw, a nie na Trybunał. Trybunał może interweniować jedynie w przypadku, gdy organy krajowe nie wypełnią swoich obowiązków (*Scordino p. Włochom (nr 1)* [WI], § 140). Najwłaściwszym byłoby zatem zbadanie okoliczności sprawy w miarę możliwości na poziomie krajowym, tak, aby umożliwić władzom krajowym – które ze względu na bezpośredni i stały kontakt z ośrodkami decyzyjnymi w swoich państwach mają ku temu najlepsze możliwości – podjęcie działań w celu wyeliminowania zarzucanego naruszenia Konwencji (*Dubská i Krejzová p. Czechom* [WI], § 175).

291. W sposób oczywisty nieuzasadnione zarzuty można podzielić na cztery kategorie: zarzuty „czwartej instancji”, zarzuty, gdzie w sposób wyraźny lub widoczny naruszenie nie miało miejsca, zarzuty bezpodstawne oraz zarzuty nieprawdziwe lub nieokreślone.

2. „Czwarta instancja”¹¹

292. Szczególna kategoria skarg wnoszonych do Trybunału obejmuje skargi powszechnie określane jako skargi „czwartej instancji”. To pojęcie – które nie występuje w samym tekście Konwencji, a zostało ustalone w orzecznictwie instytucji konwencyjnych (*Kemmache p. Francji (nr 3)*, § 44) – nosi znamiona paradoksu, ponieważ kładzie nacisk na to, czym Trybunał nie jest: nie jest bowiem ani sądem apelacyjnym, ani sądem który może uchylić orzeczenie wydane przez sądy państw-stron Konwencji, ani sądem mającym prawo do ponownego rozpatrywania spraw już rozpatrzonych przez te sądy, ani też nie może rozpatrzyć spraw w sposób, w jaki to czyni Sąd Najwyższy. Skargi czwartej instancji wynikają więc z błędnego rozumienia przez skarżących roli Trybunału i charakteru mechanizmu sądowego ustanowionego przez Konwencję.

293. Konwencja, pomimo jej szczególnych cech, pozostaje traktatem międzynarodowym, który podlega takim samym zasadom, jak inne umowy międzypaństwowe, w szczególności tym określonym w Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów (*Demir i Baykara p. Turcji* [WI], § 65). Trybunał nie może więc przekraczać granic ogólnych uprawnień powierzonych mu przez układające się państwa z ich suwerennej woli. Ograniczenia te zostały określone w art. 19 Konwencji, który stanowi:

„W celu zapewnienia przestrzegania zobowiązań wynikających dla Wysokich Układających się Stron z Konwencji i jej Protokołów tworzy się Europejski Trybunał Praw Człowieka (...)”.

294. W związku z tym władza Trybunału ogranicza się do weryfikacji, czy układające się państwa wywiązują się z obowiązków dotyczących praw człowieka, do których przestrzegania zobowiązały się, przystępując do Konwencji (i Protokołów do niej). Ponadto, w związku z brakiem uprawnień do podjęcia bezpośredniej interwencji w ramach systemów prawnych układających się państw, Trybunał musi szanować autonomię tych systemów. Oznacza to, że do jego zadań nie należy zajmowanie się błędami co do faktów lub prawa rzekomo popełnionymi przez sąd krajowy, chyba że – i tylko – w zakresie, w jakim mogą one powodować naruszenie praw i wolności chronionych przez Konwencję. Nie może on sam oceniać faktów, które doprowadziły sąd do podjęcia takiej a nie innej decyzji. Gdyby było inaczej, Trybunał działałby jako sąd trzeciej lub czwartej instancji, co stanowiłoby przekroczenie granic jego działania (*García Ruiz p. Hiszpanii* [WI], § 28; *De Tommaso p. Włochom* [WI], § 170).

295. W świetle powyższych rozważań Trybunał co do zasady nie może kwestionować ustaleń i wniosków sądów krajowych w zakresie:

- ustalenia stanu faktycznego sprawy;
- interpretacji i stosowania prawa krajowego;
- dopuszczalności i oceny dowodów w ramach rozprawy;

11. Więcej informacji można znaleźć w przewodnikach po orzecznictwie na temat [cywilnego](#) i [karnego](#) aspektu art. 6 Konwencji.

- słuszności merytorycznego rozstrzygnięcia sporu cywilnego;
- przypisania winy lub uniewinnienia oskarżonego w postępowaniu karnym.

296. Trybunał może, jako wyjątek od tej reguły, zakwestionować tego rodzaju ustalenia i wnioski jedynie wówczas, gdy mają one charakter rażąco i oczywiście arbitralny, stoją w sprzeczności ze sprawiedliwością i zdrowym rozsądkiem oraz powodują naruszenie Konwencji (*De Tommaso p. Włochom* [WI], § 170; *Kononov p. Łotwie* [WI], § 189).

297. Skargi czwartej instancji mogą być wnoszone w oparciu o każde postanowienie materialne Konwencji i niezależnie od sfery prawnej, do której należą postępowania na poziomie krajowym. Doktryna czwartej instancji została zastosowana np. w następujących sprawach:

- sprawy dotyczące pozbawienia wolności (*Thimothawes p. Belgii*, § 71);
- sprawy cywilne (*García Ruiz p. Hiszpanii* [WI], § 28; *Hasan Tunç i Inni p. Turcji*, §§ 54-56);
- sprawy karne (*Perlala p. Grecji*, § 25; *Khan p. Wielkiej Brytanii*, § 34);
- sprawy dotyczące środków prewencyjnych *praeter delictum* (*De Tommaso p. Włochom* [WI], §§ 156-173);
- sprawy podatkowe (*Dukmedjian p. Francji*, §§ 71-75; *Segame SA p. Francji*, §§ 61-65);
- sprawy dotyczące kwestii społecznych (*Marion p. Francji*, § 22; *Spycher p. Szwajcarii* (dec.), §§ 27-32);
- sprawy administracyjne (*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano p. Włochom* [WI], §§ 196-199);
- sprawy dotyczące odpowiedzialności państwa (*Schipani i Inni p. Włochom*, §§ 59-61);
- sprawy dyscyplinarne (*Pentagiotis p. Grecji* (dec.));
- sprawy dotyczące prawa głosu (*Ādamsons p. Łotwie*, § 118);
- sprawy dotyczące wjazdu, pobytu i wydalenia cudzoziemców (*Sisojeva i Inni p. Łotwie* (skreślenie) [WI], § 89; *Ilias i Ahmed p. Węgrom* [WI], §§ 147, 150);
- sprawy dotyczące zgromadzeń (*Mushegh Saghatelyan p. Armenii*, § 241);
- sprawy dotyczące art. 1 Protokołu nr 1 (*Anheuser-Busch Inc. p. Portugalii* [WI], §§ 83-86).

298. Jednakże większość skarg czwartej instancji składanych jest na podstawie art. 6 ust. 1 Konwencji dotyczącego prawa do „sprawiedliwego procesu” w postępowaniach cywilnych i karnych. Należy pamiętać – ponieważ bardzo często jest to źródłem niezrozumienia ze strony skarżących – że „sprawiedliwość” w rozumieniu art. 6 ust. 1 nie stanowi sprawiedliwości „materialnej” (koncepcja, która ma częściowo wymiar prawny, a częściowo etyczny i może być stosowana jedynie przez sędziego orzekającego w sprawie), ale sprawiedliwość „proceduralną”. To przekłada się w praktyce na postępowania kontradyktoryjne, w ramach których rozpatrywane są wnioski składane przez strony i wnoszone do sądu na równych zasadach (*Star Cate – Epilekta Gevmata i Inni p. Grecji* (dec.)).

299. W związku z powyższym zarzuty czwartej instancji wniesione w oparciu o art. 6 ust. 1 Konwencji zostaną oddalone przez Trybunał ze względu na fakt, iż skarżący miał możliwość skorzystania z postępowania kontradyktoryjnego, tj. na poszczególnych etapach tego postępowania skarżący miał możliwość przedstawienia argumentów i dowodów, które uważał za istotne w swojej sprawie; miał możliwość skutecznego zakwestionowania argumentów i dowodów przedstawionych przez stronę przeciwną; wszystkie jego argumenty, które, patrząc obiektywnie, były istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, zostały należycie wysłuchane i zbadane przez sądy; faktyczne i prawne podstawy zaskarżonego orzeczenia zostały szczegółowo określone; a w związku z powyższym postępowanie jako całość było rzetelne (*García Ruiz p. Hiszpanii* [WI]; *De Tommaso p. Włochom* [WI], § 172).

3. Wyraźny lub widoczny brak naruszenia

300. Zarzut skarżącego zostanie również uznany za w sposób oczywisty nieuzasadniony, jeżeli pomimo spełnienia wszystkich formalnych przesłanek dopuszczalności, zgodności z Konwencją i faktu, że nie stanowi on zarzutu czwartej instancji, nie wynika z niego jakiegokolwiek naruszenie praw

gwarantowanych przez Konwencję. W takich przypadkach rola Trybunału będzie polegać na zbadaniu przedmiotu skargi i stwierdzeniu, iż nie uwidacznia on naruszenia, oraz uznaniu tej skargi za niedopuszczalną bez konieczności prowadzenia dalszego postępowania. Można wyróżnić trzy rodzaje zarzutów, kiedy przyjmuje się takie podejście.

a. Brak widocznej arbitralności lub niesprawiedliwości

301. Zgodnie z zasadą subsydiarności to do władz krajowych w pierwszej kolejności należy zapewnienie przestrzegania praw podstawowych zawartych w Konwencji. W związku z tym ustalenie stanu faktycznego sprawy i wykładnia prawa krajowego co do zasady należą wyłącznie do sądów krajowych i innych organów, których ustalenia i wnioski w tym zakresie są dla Trybunału wiążące. Jednakże wpisana w system Konwencji zasada skuteczności praw oznacza, że Trybunał może i powinien upewnić się, że proces orzekania, stanowiący podstawę do wniesienia skargi, był sprawiedliwy i nie miał charakteru arbitralnego (w zależności od sprawy, proces ten może mieć charakter administracyjny lub sądowy, albo odnosić się do obu aspektów jednocześnie).

302. W związku z powyższym Trybunał może uznać za w sposób oczywisty nieuzasadniony zarzut rozpatrzony co do istoty przez właściwe sądy krajowe w toku postępowania, który spełnia *a priori* następujące warunki (przy braku dowodów świadczących, że jest inaczej):

- postępowanie było prowadzone przed organami powołanymi do tego celu na mocy przepisów prawa krajowego;
- postępowanie było prowadzone zgodnie z wymogami proceduralnymi prawa krajowego;
- zainteresowana strona miała możliwość przytoczenia argumentów i dowodów, które zostały odpowiednio rozpatrzone przez dany organ;
- właściwe organy zbadały i uwzględniły wszystkie okoliczności faktyczne i prawne, które z obiektywnego punktu widzenia były istotne dla sprawiedliwego rozstrzygnięcia sprawy;
- postępowanie zakończyło się wydaniem uzasadnionego orzeczenia.

b. Brak widocznej nieproporcjonalności pomiędzy celami i środkami

303. W przypadku gdy prawo określone w Konwencji, na które powołuje się skarżący, nie ma charakteru absolutnego i podlega ograniczeniom, które są albo wyraźne (w sposób wyraźny wymienione w Konwencji) albo dorozumiane (określone w orzecznictwie Trybunału), Trybunał często jest zmuszony do dokonania oceny, czy zarzucana ingerencja była proporcjonalna.

304. W grupie przepisów wyraźnie określających dopuszczalne ograniczenia można wymienić podgrupę czterech artykułów: art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego), art. 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania), art. 10 (wolność słowa) i art. 11 (wolność zgromadzeń i stowarzyszania się). Wszystkie te artykuły mają taką samą strukturę: pierwszy ustęp zawiera opis przedmiotowego prawa podstawowego, a drugi ustęp określa okoliczności, w których państwo może ograniczyć możliwość korzystania z tego prawa. Treść drugiego ustępu nie jest identyczna w każdym przypadku, jednak jego struktura jest taka sama. Na przykład w odniesieniu do prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego art. 8 ust. 2 stanowi:

„Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”.

Artykuł 2 Protokołu nr 4 (swobodny przepływ osób) również należy do tej kategorii przepisów, jako że trzeci ustęp tego przepisu jest uregulowany w taki sam sposób.

305. Trybunał, rozpatrując ingerencję władz publicznych w którekolwiek z wymienionych powyżej

praw, zawsze analizuje tę kwestię w trzech etapach. Jeżeli rzeczywiście doszło do „ingerencji” ze strony państwa (i jest to odrębna kwestia, którą należy zająć się w pierwszej kolejności, jako że odpowiedź nie zawsze jest oczywista), Trybunał stara się odpowiedzieć na trzy kolejne pytania:

- Czy ingerencja była zgodna z „prawem”, które było wystarczająco dostępne i przewidywalne?
- Jeśli tak, to czy miała ona na celu realizację co najmniej jednego z enumeratywnie wymienionych „uprawnionych celów” (których lista zmienia się w zależności od artykułu)?
- Jeśli tak, to czy ingerencja była „konieczna w demokratycznym społeczeństwie” dla osiągnięcia tego celu? Innymi słowy, czy istniał stosunek proporcjonalności pomiędzy celem a przedmiotowymi ograniczeniami?

306. Ingerencję uznaje się za zgodną z Konwencją jedynie w przypadku, gdy odpowiedź na każde z powyższych trzech pytań jest twierdząca. Jeśli tak nie jest, zostanie stwierdzone naruszenie. Odnośnie do trzeciego pytania, Trybunał musi wziąć pod uwagę margines oceny po stronie państwa, którego zakres różni się w zależności od okoliczności, charakteru chronionego prawa i charakteru ingerencji (*Paradiso i Campanelli p. Włochom* [WI], §§ 179-182; *Mouvement raëlien suisse p. Szwajcarii* [WI], §§ 59-61).

307. Ta sama zasada ma zastosowanie nie tylko do wyżej wymienionych artykułów, ale także do większości pozostałych przepisów Konwencji oraz do dorozumianych ograniczeń, które nie zostały wskazane w omawianym przepisie. Na przykład prawo dostępu do sądu zapewnione przez art. 6 ust. 1 Konwencji nie ma charakteru absolutnego i może podlegać ograniczeniom. Ograniczenia takie są bowiem dozwolone, gdyż prawo dostępu do sądu ze swej natury musi być regulowane przez państwo. W związku z tym układające się państwa mają pewien margines oceny, choć ostateczna decyzja co do przestrzegania wymogów Konwencji pozostaje w gestii Trybunału. Trybunał musi mieć bowiem pewność, że stosowane ograniczenia nie limitują lub nie zmniejszają osobom dostępu do skorzystania z prawa w sposób, który powoduje osłabienie istoty tego prawa. Ponadto ograniczenie dostępu do sądu nie będzie zgodne z art. 6 ust. 1, jeśli cel takiego ograniczenia nie jest uprawniony oraz nie istnieje rozsądny stosunek proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a celem, który ma być osiągnięty (*Cudak p. Litwie* [WI], § 55; *Al-Dulimi i Montana Management Inc. p. Szwajcarii* [WI], § 129).

308. Jeżeli w wyniku wstępnego badania skargi Trybunał uzyska pewność, że warunki, o których mowa powyżej, zostały spełnione oraz że w świetle wszystkich istotnych okoliczności sprawy nie istnieje wyraźny brak proporcji między celami realizowanymi przez ingerencję państwa a zastosowanymi środkami, Trybunał uzna skargę za niedopuszczalną jako w sposób oczywisty nieuzasadnioną. Uzasadnienie decyzji o niedopuszczalności będzie w takim przypadku identyczne lub podobne do tego, które Trybunał przyjąłby w ramach wyroku co do przedmiotu skargi, stwierdzając, że nie doszło do naruszenia (*Mentzen p. Łotwie* (dec.)).

c. Inne względnie proste zagadnienia materialne

309. Oprócz sytuacji opisanych powyżej Trybunał uzna skargę za w sposób oczywisty nieuzasadnioną, jeżeli stwierdzi, że z przyczyn związanych z przedmiotem skargi nie wynika widoczne naruszenie przepisu Konwencji, co zarzucał skarżący. Istnieją w szczególności dwa rodzaje okoliczności, w których taka sytuacja ma miejsce:

- jeżeli istnieje ustalone i bogate orzecznictwo Trybunału w sprawach identycznych lub podobnych, na podstawie którego można stwierdzić, że nie doszło do naruszenia Konwencji w danej sprawie przed nim (*Galev i Inni p. Bułgarii* (dec.));
- jeżeli nawet istnieją wcześniejsze orzeczenia bezpośrednio dotyczące danego zagadnienia, Trybunał może stwierdzić na podstawie istniejącego orzecznictwa, że widoczne naruszenie Konwencji nie miało miejsca (*Hartung p. Francji* (dec.)).

310. W obu powyższych sytuacjach Trybunał może być zmuszony do obszernego i szczegółowego zbadania okoliczności sprawy i wszystkich innych istotnych elementów stanu faktycznego (*Collins*

i Akaziebie p. Szwecji (dec.)).

4. Skargi bezpodstawne: brak dowodów

311. Postępowania przed Trybunałem mają charakter kontrydiktoryjny. Dlatego to strony – czyli skarżący i pozwany rząd – muszą uzasadnić swoje argumenty faktyczne (poprzez dostarczenie Trybunałowi niezbędnych dowodów rzeczowych), a także argumenty prawne (wyjaśniając przyczynę, dla której ich zdaniem przedmiotowy przepis Konwencji został albo nie został naruszony).

312. Odpowiednie części Reguły 47 Regulaminu Trybunału, która reguluje treść skarg indywidualnych, stanowią, że:

„1. Skargę na podstawie art. 34 Konwencji wnosi się na formularzu skargowym udostępnionym przez Kancelarię, o ile Trybunał nie postanowi inaczej. Skarga zawiera wszelkie dane wymagane w poszczególnych częściach formularza skargi i wskazuje:

(...)

d) zwięzłe i czytelne przedstawienie stanu faktycznego;

e) zwięzłe i czytelne przedstawienie zarzucanego naruszenia (naruszeń) Konwencji oraz istotnych argumentów; oraz

(...)

2. a) Wszelkie informacje, o których mowa w ustępie 1 lit. d–f powyżej, podane w poszczególnych częściach formularza skargi, powinny być wystarczające dla ustalenia przez Trybunał charakteru i zakresu skargi bez konieczności odwoływania się do jakiegokolwiek innego dokumentu.

(...)

3.1. Formularz skargi podpisuje skarżący lub przedstawiciel skarżącego; do formularza skargi należy załączyć:

a) kopie dokumentów dotyczących zaskarżonych orzeczeń lub środków, sądowych lub o innym charakterze;

b) kopie dokumentów i orzeczeń wykazujących, że skarżący spełnił warunek wyczerpania krajowych środków odwoławczych oraz dochował terminu przewidzianego w art. 35 ust. 1 Konwencji; (...).

5.1. Niezastosowanie się do wymogów wskazanych w ustępach 1-3 niniejszej Reguły powoduje, że skarga nie będzie rozpatrywana przez Trybunał, chyba że:

a) skarżący przedstawi wystarczające usprawiedliwienie braku przestrzegania tych wymogów;

(...)

c) Trybunał inaczej postanowi z urzędu lub na wniosek skarżącego.

(...)”.

313. Ponadto zgodnie z Regułą 44C § 1 Regulaminu Trybunału:

„W przypadku niepowołania przez stronę dowodów lub niedostarczenia informacji żądanych przez Trybunał albo w razie nieujawnienia przez nią istotnych informacji z własnej inicjatywy lub braku efektywnego uczestnictwa w postępowaniu przejawiającego się w inny sposób Trybunał może wyciągnąć z tego takie wnioski, jakie uzna za stosowne.”

314. Jeżeli powyższe warunki nie zostaną spełnione, Trybunał może uznać skargę za niedopuszczalną, ponieważ jest w sposób oczywisty nieuzasadniona. Istnieją w szczególności dwa rodzaje okoliczności, w których taka sytuacja może wystąpić:

- jeśli skarżący po prostu cytuje jedno lub więcej postanowień Konwencji, nie wyjaśniając, w jaki sposób zostały one naruszone, chyba że w sposób oczywisty wynika to z okoliczności

sprawy (*Trofimchuk p. Ukrainie* (dec.); *Baillard p. Francji* (dec.));

- jeśli skarżący pomija lub odmawia okazania dowodów na poparcie swoich twierdzeń (w szczególności odmawia przekazania orzeczeń sądów lub innych organów krajowych), chyba że istnieją wyjątkowe okoliczności od niego niezależne, które mu to uniemożliwiają (np. jeśli władze więzienne odmawiają przekazania do Trybunału dokumentów z akt sprawy więźnia) lub jeżeli Trybunał sam postanowi inaczej.

5. Zarzuty niezrozumiałe lub mało prawdopodobne

315. Trybunał odrzuca jako w sposób oczywisty nieuzasadnione takie zarzuty, które są na tyle niezrozumiałe, że obiektywnie nie jest możliwe określenie sensu faktów przytaczanych przez skarżącego oraz krzywd, jakie skarżący chce przedstawić Trybunałowi. To samo odnosi się do mało prawdopodobnych zarzutów, tj. dotyczących faktów, które są obiektywnie niemożliwe, wyraźnie zostały zmyślane lub w oczywisty sposób są sprzeczne ze zdrowym rozsądkiem. W takich przypadkach fakt braku przesłanek do stwierdzenia naruszenia Konwencji powinien być oczywisty dla przeciętnego obserwatora, nawet takiego, który nie ma wykształcenia prawniczego.

B. Brak znaczącego uszczerbku

Artykuł 35 ust. 3 lit. b Konwencji – Wymogi dopuszczalności

„3. Trybunał uznaje za niedopuszczalną każdą skargę indywidualną wniesioną w trybie artykułu 34, jeśli uważa, że: (...)

b) skarżący nie doznał znaczącego uszczerbku, chyba że poszanowanie praw człowieka w rozumieniu niniejszej konwencji i jej protokołów wymaga rozpatrzenia przedmiotu skargi.”

Słowa klucze w bazie HUDOC

Brak znaczącego uszczerbku (35-3-b) – brak uzasadnienia dla dalszego rozpatrywania (35-3-b) – sprawa należycie rozpatrzona przez sąd krajowy (35-3-b)

1. Kontekst nowego kryterium

316. Nowe kryterium dopuszczalności zostało dodane do kryteriów określonych w art. 35 wraz z wejściem w życie w dniu 1 czerwca 2010 r. Protokołu nr 14. Zgodnie z art. 20 Protokołu nowe postanowienie ma zastosowanie do wszystkich skarg zawisłych przed Trybunałem oprócz tych uznanych za dopuszczalne. Z tego powodu w sprawie *Vistiņš i Perepjolkins p. Łotwie* [WI], § 66, zastrzeżenie wstępne rządu podnoszące argument braku znaczącego uszczerbku zostało oddalone, ponieważ skarga została uznana za dopuszczalną w 2006 r., przed wejściem w życie Protokołu nr 14.

Wprowadzenie tego kryterium uznano za konieczne ze względu na zwiększającą się liczbę spraw wnoszonych do Trybunału. Gwarantuje to Trybunałowi dodatkowe narzędzie, które powinno mu pomóc w skoncentrowaniu się na sprawach wymagających zbadania co do przedmiotu. Innymi słowy, umożliwia ono Trybunałowi odrzucenie spraw uznawanych za „drobne” według zasady, zgodnie z którą sędziowie nie powinni zajmować się takimi sprawami (*de minimis non curat praetor*).

317. Pojęcie „*de minimis*”, mimo że do dnia 1 czerwca 2010 r. formalnie nie stanowiło części Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, zostało jednak przywołane w kilku zdaniach odrębnych członków Komisji (patrz sprawozdania Komisji w sprawach *Eyoum-Priso p. Francji*; *H.F. K-F p. Niemcom*; *Lechesne p. Francji*) i sędziów Trybunału (patrz np. *Dudgeon p. Wielkiej Brytanii*; *O’Halloran i Francis p. Wielkiej Brytanii* [WI]; *Micallef p. Malcie* [WI]), a także przez rządy w ich uwagach do Trybunału (zob. na przykład *Koumoutsea i Inni p. Grecji* (dec.)).

318. Protokołem nr 15 do Konwencji, który wszedł w życie 1 sierpnia 2021 r., zmieniono art. 35 ust. 3

lit. b Konwencji, skreślając wymóg należytego rozpatrzenia sprawy przez sąd krajowy. Celem tej zmiany było wzmocnienie zasady *de minimis non curat praetor* (patrz [Sprawozdanie wyjaśniające do Protokołu nr 15](#), § 23). Zmiana obowiązuje od dnia wejścia w życie Protokołu. Znajduje zastosowanie również do skarg, w przypadku których w dniu wejścia Protokołu w życie trwało podejmowanie decyzji o dopuszczalności.

2. Zakres

319. Artykuł 35 ust. 3 lit. b składa się z dwóch odrębnych elementów. Pierwszym z nich jest samo kryterium dopuszczalności: Trybunał może uznać za niedopuszczalną każdą skargę indywidualną, jeżeli skarżący nie poniósł znaczącego uszczerbku. Po nim następuje klauzula ochronna: Trybunał nie może uznać takiej skargi za niedopuszczalną, jeżeli poszanowanie praw człowieka wymaga jej rozpatrzenia co do przedmiotu. Gdy te dwa warunki niedopuszczalności zostaną spełnione, Trybunał uznaje skargę za niedopuszczalną na podstawie art. 35 ust. 3 lit. b i ust. 4 Konwencji.

320. Przed wejściem w życie Protokołu nr 15 nie można było na podstawie tego nowego kryterium odrzucić żadnej sprawy, która nie została wcześniej należyście rozpatrzona przez sąd krajowy (patrz np. [Varadinov p. Bułgarii](#), § 25; por. z kolei [Çelik p. Holandii](#) (dec.)). Po wejściu w życie Protokołu nr 15 zmieniającego Konwencję ta druga klauzula ochronna została zniesiona¹². Nowe brzmienie art. 35 ust. 3 lit. b zastosowano po raz pierwszy w sprawie [Bartolo p. Malcie](#) (dec.).

321. W sprawie [Shefer p. Rosji](#) (dec.) Trybunał stwierdził, że choć między poszczególnymi elementami art. 35 ust. 3 lit. b nie zachodzi formalny związek hierarchiczny, istotą nowego kryterium jest kwestia „znaczącego uszczerbku”. W większości spraw stosuje się więc podejście hierarchiczne, polegające na tym, że wszystkie elementy nowego kryterium są rozpatrywane po kolei ([Kiril Zlatkov Nikolov p. Francji](#); [C.P. p. Wielkiej Brytanii](#) (dec.); [Borg i Vella p. Malcie](#) (dec.)). W niektórych sprawach Trybunał uznał jednak, że nie jest konieczne ustalanie, czy występuje pierwszy element tego kryterium dopuszczalności ([Finger p. Bułgarii](#); [Daniel Faulkner p. Wielkiej Brytanii](#); [Turturica i Casian p. Republice Mołdawii i Rosji](#); [Varadinov p. Bułgarii](#), § 25).

322. Wyłącznie Trybunał jest właściwy do dokonywania wykładni tego wymogu dopuszczalności i podjęcia decyzji o jego zastosowaniu. W ciągu pierwszych dwóch lat od wejścia w życie stosowanie tego kryterium było zastrzeżone dla Izb oraz Wielkiej Izby (art. 20 ust. 2 Protokołu nr 14). Od 1 czerwca 2012 r. kryterium to jest stosowane przez wszystkie składy Trybunału.

323. Trybunał może podnieść ów nowy wymóg dopuszczalności z własnej inicjatywy (jak np. w sprawach [Vasyanovich p. Rosji](#) (dec.); [Ionescu p. Rumunii](#) (dec.); [Magomedov i Inni p. Rosji](#), § 49) lub w odpowiedzi na zastrzeżenie podniesione przez rząd ([Gaglione i Inni p. Włochom](#)). W niektórych sprawach Trybunał rozpatruje to nowe kryterium przez innymi wymogami dopuszczalności ([Korolev p. Rosji](#) (dec.); [Rinck p. Francji](#) (dec.); [Gaftoniuc p. Rumunii](#) (dec.); [Burov p. Mołdawii](#) (dec.); [Shefer p. Rosji](#) (dec.)). W innych sprawach przechodzi do rozpatrzenia tego kryterium dopiero gdy wykluczy pozostałe ([Ionescu p. Rumunii](#) (dec.); [Holub p. Czechom](#) (dec.)).

324. Zastosowanie kryterium braku znaczącego uszczerbku nie ogranicza się do żadnego konkretnego prawa chronionego Konwencją. Trybunał uznał jednak, że trudno wyobrazić sobie sytuację, w której zarzut podniesiony na podstawie art. 3 i niepodlegający innym kryteriom niedopuszczalności oraz mieszczący się w zakresie art. 3 (tj. taki, który spełnia kryteria minimalnego stopnia dolegliwości) mógłby zostać uznany za niedopuszczalny dlatego, że skarżący nie doznał znaczącego uszczerbku ([Y p. Łotwie](#), § 44). Trybunał w podobny sposób odrzucił możliwość zastosowania tego nowego kryterium do zarzutu wniesionego na podstawie art. 2, podkreślając, że prawo do życia jest przedmiotem jednego z najbardziej fundamentalnych postanowień Konwencji ([Makuchyan i Minasyan p. Azerbejdżanowi i Węgrom](#), §§ 72-73). Odnośnie do zarzutów na podstawie art. 5, Trybunał

12. Artykuł 5 Protokołu nr 15: „W Artykule 35 ustęp 3 punkt b) Konwencji usuwa się wyrazy »oraz pod warunkiem, że żadna sprawa, która nie została należyście rozpatrzona przez sąd krajowy, nie może być odrzucona na tej podstawie«”.

dotychczas odrzucał możliwość zastosowania kryterium dopuszczalności opartego na „braku znaczącego uszczerbku” w kontekście doniosłości, jaką w społeczeństwie demokratycznym przypisuje się prawu do wolności (*Zelčs p. Łotwie*, § 44 i cytowane tam odniesienia). Trybunał stwierdził ponadto, że w sprawach dotyczących wolności myśli, sumienia i wyznania (art. 9) czy wolności wyrażania opinii (art. 10) przy stosowaniu kryterium braku znaczącego uszczerbku trzeba należycie uwzględnić duże znaczenie tych wolności i poddać daną sytuację gruntownej kontroli Trybunału (co do art. 9 patrz *Stavropoulos i Inni p. Grecji*, §§ 29-30). W kontekście art. 10 owa kontrola powinna obejmować takie elementy jak wkład w rozważania nad interesem ogólnym oraz to, czy dana sprawa dotyczy prasy lub innych mediów ogólnoinformacyjnych (*Margulev p. Rosji*, §§ 41-42; *Sylka p. Polsce* (dec.), § 28; *Panioglu p. Rumunii*, §§ 72-76; *Šeks p. Chorwacji*, § 48). Jeśli chodzi o sprawy dotyczące wolności zgromadzeń i stowarzyszania się (art. 11), Trybunał powinien należycie rozważyć znaczenie tych wolności dla społeczeństwa demokratycznego oraz przeprowadzić gruntowną kontrolę (*Obote p. Rosji*, § 31; *Yordanovi p. Bułgarii*, §§ 49-52).

3. Czy skarżący doznał znaczącego uszczerbku

325. Główny element zawarty w tym kryterium stanowi pytanie, czy skarżący doznał „znaczącego uszczerbku”. „Znaczący uszczerbek” sprowadza się do tego, że naruszenie prawa, choć rzeczywiste z prawnego punktu widzenia, powinno być co najmniej tak ciężkie, by uzasadnić rozpatrzenie go przez trybunał międzynarodowy. Naruszenia o charakterze czysto technicznym i nieznaczącym, poza ujęciem formalistycznym, nie zasługują na kontrolę ze strony organów europejskich (*Shefer p. Rosji* (dec.)). Ocena tej minimalnej ciężkości jest względna i zależy od wszystkich okoliczności sprawy. Ciężar naruszenia powinien być oceniany z uwzględnieniem jego subiektywnego odbioru przez skarżącego oraz obiektywnej istoty konkretnej sprawy (*Korolev p. Rosji* (dec.)).

Jednak subiektywny odbiór przez skarżącego nie wystarczy, aby móc stwierdzić, że skarżący poniósł znaczący uszczerbek. Subiektywny odbiór musi znaleźć obiektywne uzasadnienie (*Ladygin p. Rosji* (dec.)). Naruszenie Konwencji może dotyczyć istotnych kwestii zasad i przez to spowodować znaczący uszczerbek niezależnie od interesu pieniężnego (*Korolev p. Rosji* (dec.); *Biržietis p. Litwie*; *Karelin p. Rosji*). W sprawie *Giuran p. Rumunii*, §§ 17-25, Trybunał uznał, że skarżący doznał znaczącego uszczerbku, ponieważ postępowanie dotyczyło kwestii, która dla niego była zasadnicza, tj. prawa do poszanowania własności i mieszkania. Stało się tak pomimo faktu, że postępowanie krajowe będące przedmiotem jego skargi miało na celu odzyskanie rzeczy o wartości 350 euro skradzionych z mieszkania skarżącego. Podobnie w sprawie *Konstantin Stefanov p. Bułgarii*, §§ 46-47, Trybunał uwzględnił fakt, że grzywna dotyczyła kwestii zasadniczej dla skarżącego, tj. renomy, jaką cieszył się jako prawnik, kiedy wykonywał swoją pracę.

326. Ponadto, oceniając subiektywne znaczenie sprawy dla skarżącego, Trybunał może wziąć pod uwagę zachowanie skarżącego, na przykład brak aktywności z jego strony przez pewien czas w toku postępowania sądowego, co w danym przypadku świadczyło o tym, że postępowanie nie miało znaczenia dla skarżącej (*Shefer p. Rosji* (dec.)). W sprawie *Giusti p. Włochom*, §§ 22-36, Trybunał wprowadził pewne nowe elementy do uwzględnienia przy ustalaniu minimum ciężkości uzasadniającej zbadanie sprawy przez trybunał międzynarodowy, a mianowicie charakter rzekomo naruszonego prawa, ciężar zaskarżonego naruszenia lub potencjalne konsekwencje naruszenia dla sytuacji osobistej skarżącego. Oceniając te konsekwencje, Trybunał zbada w szczególności, czego sprawa dotyczy lub jaki był wynik postępowania krajowego.

a. Brak znaczącego uszczerbku finansowego

327. W wielu przypadkach ciężar naruszenia jest oceniany w świetle skutku finansowego przedmiotu sporu oraz znaczenia sprawy dla skarżącego. Skutek finansowy nie jest oceniany jedynie w świetle szkody niemajątkowej zarzucanej przez skarżącego. W sprawie *Kiousi p. Grecji* (dec.) Trybunał orzekł, że wartość szkody niemajątkowej dochodzona przez skarżącego, czyli 1000 euro, nie miała znaczenia dla obliczenia, co rzeczywiście stanowiło istotę sprawy dla skarżącego. Stało się tak dlatego, że wartość

szkody niemajątkowej jest często obliczana przez samych skarżących na podstawie ich własnych domysłów dotyczących wartości sporu.

328. Jeśli chodzi o nieznaczący skutek finansowy, Trybunał dotychczas stwierdził brak „znaczącego uszczerbku” w następujących sprawach, gdzie odnośna kwota wynosiła ok. 500 euro lub mniej:

- w sprawie dotyczącej postępowania, w którym kwota będąca przedmiotem sporu wynosiła 90 euro (*Ionescu p. Rumunii* (dec.));
- w sprawie dotyczącej niezapłacenia skarżącemu przez władze kwoty stanowiącej równowartość mniej niż jednego euro (*Korolev p. Rosji* (dec.));
- w sprawie dotyczącej niezapłacenia skarżącemu przez władze kwoty wynoszącej ok. 12 euro (*Vasilchenko p. Rosji*, § 49);
- w sprawie dotyczącej mandatu drogowego w wysokości 150 euro i przypisania do prawa jazdy skarżącego jednego punktu karnego (*Rinck p. Francji* (dec.));
- opóźnienie wypłaty 25 euro (*Gaftoniuc p. Rumunii* (dec.));
- brak zwrotu 125 euro (*Ștefănescu p. Rumunii* (dec.));
- niezapłacenie skarżącemu przez władze państwowe 12 euro (*Fedotov p. Mołdawii* (dec.));
- niezapłacenie skarżącemu przez władze państwowe 107 euro plus koszty i wydatki w kwocie 121 euro, czyli w sumie 228 euro (*Burov p. Mołdawii* (dec.));
- w sprawie dotyczącej kary w wysokości 135 euro, kosztów na kwotę 22 euro i jednego punktu karnego przypisanego do prawa jazdy skarżącego (*Fernandez p. Francji* (dec.));
- w sprawie, w której Trybunał stwierdził, że wysokość dochodzonego odszkodowania wynosiła 504 euro (*Kiousi p. Grecji* (dec.));
- w sprawie, w której pierwotne roszczenie na kwotę 99 euro wniesione przez skarżącego przeciwko reprezentującemu go adwokatowi było rozpatrywane razem z faktem, że zasądzono na jego korzyść kwotę stanowiącą równowartość 1515 euro za długość postępowania dotyczącego przedmiotu skargi (*Havelka p. Czechom* (dec.));
- w sprawie zaległych wynagrodzeń na kwotę stanowiącą równowartość ok. 200 euro (*Guruyan p. Armenii* (dec.));
- w sprawie dotyczącej wydatków na kwotę 227 euro (*Šumbera p. Czechom* (dec.));
- w sprawie dotyczącej wykonania wyroku na kwotę 34 euro (*Shefer p. Rosji* (dec.));
- w sprawie dotyczącej zadośćuczynienia w wysokości 445 euro za odcięcie dopływu prądu (*Bazelyuk p. Ukrainie* (dec.));
- w sprawie dotyczącej kar administracyjnych w wysokości 50 euro (*Boelens i Inni p. Belgii* (dec.));
- gdzie roszczenia dotyczyły wynagrodzenia w wysokości od 98 do 137 euro plus odsetki za zwłokę (*Hudecová i Inni p. Słowacji* (dec.));
- brak wyegzekwowania decyzji dotyczących przyznania względnie niewielkich kwot, od 29 do 62 euro (*Shtefan i Inni p. Ukrainie*; *Shchukin i Inni p. Ukrainie*);
- w sprawie dotyczącej kar administracyjnych w wysokości 35 i 31 euro (*Şimşek, Andiç i Boğatekin p. Turcji* (dec.), §§ 26-29);
- zajęcie na okres ponad czterech i pół roku udziałów w spółce, których łączna wartość nominalna wynosiła dwa ruble, tj. niespełna 0,50 euro (*Sebeleva i Inni p. Rosji*, §§ 42-43).

329. W sprawie *Havelka p. Czechom* (dec.) Trybunał wziął pod uwagę fakt, że zasądzonej kwoty 1515 euro nie można było w wąskim ujęciu uznać za stanowiącą właściwy środek naprawczy

w odpowiedniej wysokości w myśl orzecznictwa Trybunału, jednakże nie odbiegała ona od stosownego słusznego zadośćuczynienia w odpowiedniej wysokości na tyle, aby skarżący doznał znaczącego uszczerbku.

330. W sprawie *Magomedov i Inni p. Rosji* skarżącym przyznano większe ulgi i dodatkowe świadczenia z tytułu uczestnictwa w działaniach ratunkowych na terenie elektrowni jądrowej w Czarnobylu. Władze krajowe nie wniosły odwołania w przewidzianym ustawą terminie, w związku z czym orzeczenia stały się ostateczne. Mimo to władzom przyznano przywrócenie terminu na odwołanie się od tych orzeczeń, po czym owe orzeczenia uchylono. Skarżący podnieśli zarzuty na podstawie art. 6 i art. 1 Protokołu nr 1. W przypadku niektórych skarżących decyzje wydane przez sąd pierwszej instancji zostały uchylone, zanim mogły zostać wykonane. Trybunał odrzucił twierdzenia rządu, jakoby ci skarżący nie doznali znaczącego uszczerbku (§§ 47-48). Jednocześnie skargi tych skarżących, którym wypłacano świadczenia zgodnie z pierwotnymi orzeczeniami, uznano za niedopuszczalne na podstawie tego kryterium. Trybunał zwrócił uwagę, że ci skarżący nie muszą zwracać otrzymanych pieniędzy; że Konwencja nie gwarantuje prawa do świadczenia emerytalnego lub socjalnego w określonej wysokości; że rozpatrywane kwoty nie stanowiły głównego źródła dochodu skarżących; że przysługujące im prawo do ulg i świadczeń nie zostało zakwestionowane, ponieważ skorygowano jedynie sposób wyliczania należnych kwot; oraz że opóźnienie wynikające z wniesienia przez rząd odwołania w podstawowym terminie było korzystne dla skarżących, którzy w międzyczasie nadal otrzymywali świadczenia w wysokości wyliczonej zgodnie z pierwotnymi orzeczeniami (§§ 50-52).

331. Ponadto Trybunał jest świadom tego, że nie można mierzyć skutków straty finansowej w kategoriach abstrakcyjnych; nawet niewielka szkoda finansowa może być znacząca w świetle konkretnej sytuacji osoby oraz sytuacji gospodarczej kraju lub regionu, w którym ta osoba mieszka. Z związku z tym Trybunał bada skutek straty finansowej, biorąc pod uwagę sytuację danej osoby. W sprawie *Fernandez p. Francji* (dec.) fakt, że skarżącą była sędzia sądu apelacyjnego w sądzie administracyjnym w Marsylii, był istotny dla orzeczenia Trybunału, że kara w wysokości 135 euro nie stanowiła dla niej znaczącej kwoty.

b. Znaczący uszczerbek finansowy

332. Z kolei tam, gdzie Trybunał stwierdzi, że skarżący poniósł znaczący uszczerbek finansowy, kryterium to może być odrzucone. Tak się stało np. w następujących sprawach:

- w sprawie, w której stwierdzono opóźnienia trwające od dziewięciu do czterdziestu dziewięciu miesięcy w wykonaniu orzeczeń zasądzających odszkodowanie za cały czas trwania postępowania, którego przedmiotem były kwoty w wysokości od 200 do 13 749,99 euro (*Gaglione i Inni przeciwko Włochom*);
- w sprawie dotyczącej opóźnień w wypłacie odszkodowania za wywłaszczoną nieruchomość oraz kwot sięgających dziesiątek tysięcy euro (*Sancho Cruz i inne sprawy dotyczące „reformy rolnej” p. Portugalii*, §§ 32-35);
- w sprawie dotyczącej sporu o prawa pracownicze, gdzie kwota roszczenia wynosiła ok. 1800 euro (*Živić p. Serbii*);
- w sprawie dotyczącej długości postępowania cywilnego trwającego piętnaście lat i pięć miesięcy oraz braku środka odwoławczego wobec roszczenia stanowiącego „poważną kwotę” (*Giusti p. Włochom*, §§ 22-36);
- w sprawie dotyczącej długości postępowania cywilnego, gdzie kwota będącą przedmiotem postępowania dotyczyła rent inwalidzkich, które nie były nieistotne (*De Ieso p. Włochom*);
- w sprawie, w której skarżąca została zobowiązana do zapłacenia kosztów sądowych przekraczających o 20 procent jej miesięczne dochody (*Piętka p. Polsce*, §§ 33-41);
- w sprawie, w której skarżący byli zobowiązani regularnie ponosić stałą opłatę, mimo że najwyższa należna od nich rata miesięczna nie przekraczała 30 euro, ponieważ łącznej kwoty należności nie można było uznać za nieznaczną, biorąc pod uwagę ogół okoliczności, w jakich

istniał obowiązek zapłaty, oraz poziom życia w pozwanym państwie (*Strezovski i Inni p. Macedonii Północnej*, §§ 47-49).

c. Brak znaczącego uszczerbku niefinansowego

333. Trybunał nie jest jednak zainteresowany wyłącznie sprawami dotyczącymi nieznaczających kwot finansowych, gdy stosuje kryterium braku znaczącego uszczerbku. Faktyczny wynik sprawy na poziomie krajowym może mieć reperkusje inne niż finansowe. W sprawach *Holub p. Czechom* (dec.), *Bratři Zátkové, A.S., p. Czechom* (dec.), *Matoušek p. Czechom* (dec.), *Čavajda p. Czechom* (dec.) oraz *Hanzl i Špadrna p. Czechom* (dec.) Trybunał oparł swoje decyzje na fakcie, że niezakomunikowane uwagi innych stron nie zawierały niczego nowego lub istotnego dla sprawy, a każdorazowo decyzja Trybunału Konstytucyjnego nie była na nich oparta. W sprawie *Liga Portuguesa de Futebol Profissional p. Portugalii* (dec.) Trybunał przyjął tę samą linię argumentacyjną, co w sprawie *Holub p. Czechom* (dec.). Rzeczoną uszczerbkiem był fakt, że skarżącemu nie przesłano opinii prokuratora, a nie kwota 19 milionów euro, którą spółka mogła być zmuszona zapłacić. Trybunał stwierdził, że skarżąca spółka nie poniosła uszczerbku z powodu braku przekazania jej rzeczony opinii.

334. Podobnie w sprawie *Jančev p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii* (dec.) skarga dotyczyła braku publicznego ogłoszenia decyzji sądu pierwszej instancji. Trybunał orzekł, że skarżący nie poniósł znaczącego uszczerbku, ponieważ nie był stroną poszkodowaną. Trybunał również wziął pod uwagę to, że obowiązek zburzenia ściany i usunięcia cegieł, wynikający z niezgodnego z prawem zachowania skarżącego, nie nakładał na niego znaczącego obciążenia finansowego. Inną sprawą, w której skarżący nie przywoływał bezpośrednio kwoty finansowej, była *Savu p. Rumunii* (dec.). W tej sprawie skarżący zarzucał niewykonanie określonych orzeczeń sądowych na jego korzyść, w tym obowiązku wydania zaświadczenia.

335. W sprawie *Gagliano Giorgi p. Włochom* Trybunał po raz pierwszy orzekł o zarzucie dotyczącym długości trwania postępowania *karnego*. Biorąc pod uwagę fakt, że wyrok wobec skarżącego został skrócony w wyniku długości postępowania, Trybunał orzekł, że to skrócenie zrekompensowało skarżącemu lub w szczególności sposób zmniejszyło uszczerbek, jaki ten mógłby ponieść w wyniku przewlekłego postępowania. Zgodnie z powyższym Trybunał orzekł, że skarżący nie poniósł znaczącego uszczerbku. W *Galović p. Chorwacji* (dec.) Trybunał stwierdził, że skarżąca tak naprawdę skorzystała z przewlekającego się postępowania *cywilnego*, ponieważ pozostała w zajmowanej nieruchomości przez kolejne sześć lat i dwa miesiące. Inne dwie sprawy holenderskie również dotyczyły długości postępowania *karnego* oraz braku skutecznego środka odwoławczego, a mianowicie *Čelik p. Holandii* (dec.) i *Van der Putten p. Holandii* (dec.). Zarzuty skarżących dotyczyły wyłącznie długości postępowania przed Sądem Najwyższym wynikającej z czasu, jaki Sąd Apelacyjny potrzebował, by skompletować akta sprawy. Jednak w obu sprawach skarżący wnieśli odwołanie do Sądu Najwyższego, w którym podnieśli kwestie prawne, nie przedstawiając żadnej podstawy do odwołania. Stwierdzając brak zarzutu wobec orzeczenia Sądu Apelacyjnego lub jakiegokolwiek aspektu wcześniejszego postępowania *karnego*, Trybunał orzekł w obu sprawach, że skarżący nie ponieśli znaczącego uszczerbku.

336. W sprawie *Kiril Zlatkov Nikolov p. Francji* Trybunał uznał, że nic nie wskazywało, aby w świetle toczącego się przeciwko skarżącemu postępowania *karnego* doszło do znaczącego oddziaływania na korzystanie przez niego z prawa do niedyskryminacji i prawa do rzetelnego procesu sądowego, a co więcej, na jego sytuację osobistą. Tym samym Trybunał stwierdził, że zarzucana przez skarżącego dyskryminacja w korzystaniu przez niego z prawa do rzetelnego procesu sądowego w żadnym razie nie spowodowała u niego „znaczącego uszczerbku”.

337. W sprawie *Zwinkels p. Holandii* (dec.) jedyną ingerencją w prawo do poszanowania mieszkania na podstawie art. 8 było nieuprawnione wejście inspektorów pracy do garażu, w związku z czym Trybunał oddalił skargę jako wywierającą „nie więcej niż minimalny skutek” na prawo skarżącego do poszanowania mieszkania lub życia prywatnego. Podobnie w sprawie *Borg i Vella p. Malcie* (dec.), § 41, fakt, że skarżących na pewien czas wyłączało ze stosunkowo niewielkiej nieruchomości gruntowej, nie wydawał się mieć dla nich szczególnych następstw.

338. W sprawie *C.P. p. Wielkiej Brytanii* (dec.) skarżący twierdził, że tymczasowe wydalenie go ze szkoły na trzy miesiące naruszało jego prawo do edukacji. Trybunał orzekł, że „w większości przypadków trzymiesięczne wydalenie ze szkoły będzie stanowiło »znaczący uszczerbek« dla dziecka”. Jednakże w przedmiotowej sprawie występował szereg czynników zmniejszających znaczenie jakiegokolwiek trwałego „uszczerbku” dla skarżącego. W rezultacie wszelkie twierdzenia o uszczerbku doznanym przez skarżącego w związku z należnym mu prawem do edukacji miały co do swojej istoty charakter spekulacji.

339. W sprawie *Vasyanovich p. Rosji* (dec.) Trybunał skonstatował, że najważniejszym co do istoty elementem zarzutu skarżącego był brak możliwości zrealizowania żetonów piwnych i że w tym aspekcie zarzut został podniesiony skutecznie. Zarzut w pozostałej części, a także wniosek odwoławczy, oba dotyczące zakładów, które skarżący przegrał, i roszczenia o zadośćuczynienie, miały zasadniczo spekulacyjny charakter. W sprawie *Grozdanić i Gršković-Grozdanić p. Chorwacji*, §§ 127-132, Trybunał zwrócił uwagę, że zarzut dotyczący dostępu do sądu, podniesiony przez skarżącego na podstawie art. 6 ust. 1 Konwencji, dotyczył odmowy rozpoznania wniosku odwoławczego, w którym powołano się na kwestie prawne i który nie miał żadnych szans powodzenia (co do przedmiotu skargi); na tej podstawie Trybunał uznał, że skarżący nie doznał znaczącego uszczerbku.

340. W kontekście wolności wyrażania opinii kryterium braku znaczącego uszczerbku Trybunał zastosował po raz pierwszy w sprawie *Sylka p. Polsce* (dec.), § 35. Sprawa ta dotyczyła niefortunnej wymiany zdań między skarżącym a policjantem i nie miała większych następstw ani podtekstu godzącego w interes publiczny, co mogłoby budzić rzeczywiste wątpliwości w świetle art. 10 (w przeciwieństwie do *Eon p. Francji*).

d. Znaczący uszczerbek niefinansowy

341. Przechodząc do spraw, w których Trybunał odrzucił to nowe kryterium, w *3A.CZ s.r.o. p. Czechom*, § 34, Trybunał stwierdził, że niezakomunikowane spostrzeżenia mogły zawierać nowe informacje, o których skarżąca spółka nie wiedziała. Wyróżniając sprawy z kategorii *Holub p. Czechom* (dec.), Trybunał nie mógł orzec, że spółka nie poniosła znaczącego uszczerbku. Tej samej argumentacji użyto w *BENet Praha, spol. s r.o., p. Czechom*, § 135; i *Joos p. Szwajcarii*, § 20.

342. W sprawie *Luchaninova p. Ukrainie*, §§ 46-50, Trybunał zauważył, że wynik postępowania, które skarżąca uznała za niezgodne z prawem i prowadzone w sposób niesprawiedliwy, wywarł szczególnie negatywny skutek na jej życie zawodowe. W szczególności ze skazania skarżącej uczyniono podstawę do zwolnienia jej z pracy. Zatem skarżąca poniosła znaczący uszczerbek. W *Diacenco p. Rumunii*, § 46, kwestią zasadniczą dla skarżącego było jego prawo do domniemania niewinności zgodnie z art. 6 ust. 2.

343. Innym przykładem związanym z art. 6 jest sprawa *Selmani i Inni p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, §§ 28-30 i 40-41, która dotyczyła braku wysłuchania w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym. Rząd twierdził, że wysłuchanie nie wpłynęłoby na ustalenie nowych lub innych faktów, a istotne fakty dotyczące usunięcia skarżących z balkonu na sali obrad parlamentu nie stanowiły przedmiotu sporu między stronami i mogły być ustalone na podstawie dowodów na piśmie wniesionych na poparcie skargi konstytucyjnej skarżących. Trybunał uznał, że sprzeciw rządu dotyczył istoty zarzutu, w związku z czym zbadał go na etapie badania przedmiotu skargi. Trybunał zwrócił uwagę, że sprawę skarżących rozpatrywano tylko przed Trybunałem Konstytucyjnym, który był sądem pierwszej i jedynej instancji. Trybunał uznał ponadto, że choć usunięcie skarżących z balkonu w parlamencie samo w sobie nie budziło wątpliwości stron, orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego opierało się na faktach podawanych przez skarżących, a jednocześnie istotnych dla rozstrzygnięcia w sprawie. Nie były to kwestie techniczne ani wyłącznie prawne. Skarżący mieli więc prawo do bycia wysłuchanymi przed Trybunałem Konstytucyjnym. Tym samym Trybunał w Strasburgu oddalił zastrzeżenie rządu.

344. W sprawie *Schmidt p. Łotwie*, §§ 72-75, skarżąca rozstała się z mężem, z którym mieszkała na Łotwie, i przenieśli się do Niemiec, do mieszkania, w którym małżeństwo mieszkało wcześniej.

Następnie mąż skarżącej wniósł pozew o rozwód na Łotwie, o czym jej nie poinformował. Sądowi prowadzącemu sprawę oświadczył, że nie zna aktualnego adresu żony. Po nieudanej próbie doręczenia skarżącej dokumentów rozwodowych w miejscu zamieszkania małżonków na Łotwie, sąd opublikował dwa powiadomienia w łotewskim Dzienniku Urzędowym. Skarżąca nie wiedziała, że toczy się postępowanie, w związku z czym nie stawiała się na rozprawie i sąd orzekł o rozwodzie bez jej udziału. O rozwiązaniu swojego małżeństwa i o tym, że jej mąż ponownie się ożenił, dowiedziała się dopiero kiedy przyjechała na – jak jej się wydawało – pogrzeb męża. Skarżąca zarzuciła, że postępowanie rozwodowe przeprowadzono z naruszeniem art. 6. Trybunał uznał, że nie ma podstaw, aby stwierdzić, że skarżąca nie doznała znaczącego uszczerbku, przy czym zwrócił uwagę m.in. na to, że nie można umniejszać znaczeniu tej sprawy dla skarżącej ani skutkom, jakie wywarła ona na jej życie prywatne i rodzinne.

345. Trybunał wielokrotnie stwierdzał, jak ważna w społeczeństwie demokratycznym jest wolność osobista, i dotychczas nie zastosował kryterium braku znaczącego uszczerbku do sprawy z art. 5. W sprawie [Čamans i Timofejeva p. Łotwie](#), §§ 80-81, rząd wskazał, że zarzucane ograniczenia praw skarżących do tego, aby nie pozbawiać ich wolności, były stosowane jedynie przez kilka godzin. Trybunał uznał, że skarżący doznali uszczerbku, którego nie można uznać za nieznaczący. Innym przykładem na to, jak ważna jest wolność osobista, powiązanym z art. 6, była sprawa [Hebat Aslan i Firas Aslan p. Turcji](#). W tym przypadku kluczowe znaczenie dla skarżących miały osnowa i efekt wniosków odwoławczych, ponieważ skarżący wystąpili o orzeczenie o zgodności z prawem pozbawienia ich wolności, a w szczególności o odstąpieniu od pozbawienia wolności, jeśli zostałoby ono uznane za niezgodne z prawem. Mając na względzie znaczenie prawa do wolności w społeczeństwie demokratycznym, Trybunał nie mógł orzec, że skarżący nie doznali „znaczącego uszczerbku”, wykonując swoje prawo do prawidłowego uczestnictwa w postępowaniach dotyczących rozpatrzenia ich wniosków odwoławczych.

346. W sprawie [Van Velden p. Holandii](#), §§ 33-39, skarżący wniósł skargę na podstawie art. 5 ust. 4 Konwencji. Rząd podniósł argument, że skarżący nie doznał znaczącego uszczerbku, gdyż cały okres, w którym przebywał w areszcie tymczasowym, został odliczony od zasądzonego mu wyroku pozbawienia wolności. Jednak Trybunał stwierdził, że postępowanie karne wielu układających się stron miało tę cechę, że okresy pozbawienia wolności przed wyrokiem skazującym i pozbawieniem wolności były odliczane od ostatecznego wyroku; gdyby Trybunał orzekł ogólnie, że wszelki uszczerbek wynikający z tymczasowego aresztowania był zatem *ipso facto* bez znaczenia dla celów Konwencji, tym samym wyłączyłby duży odsetek potencjalnych skarg na podstawie art. 5 z zakresu swojego badania. Zastrzeżenie rządu powołującego się na kryterium braku znaczącego uszczerbku zostało zatem odrzucone. Kolejną sprawą z art. 5, w której zastrzeżenie rządu na podstawie niniejszego kryterium zostało odrzucone, była [Bannikov p. Łotwie](#), §§ 54-60. W tym przypadku okres aresztu tymczasowego wynosił rok, jedenaście miesięcy i osiemnaście dni.

347. W interesujących sprawach dotyczących skarg z art. 8, 9, 10 i 11 zastrzeżenia rządu na podstawie braku znaczącego uszczerbku również zostały odrzucone. W sprawie [Biržietis p. Litwie](#), §§ 34-37, przepisy wewnętrzne obowiązujące w zakładzie karnym zakazywały skarżącemu zapuszczenia brody, co, jak twierdził, nastęczyło mu cierpienia psychicznego. Trybunał uznał, że w tej sprawie wątpliwości budziło ograniczanie swobody więźniów do decydowania o swoim wyglądzie, co można było uznać za ważną kwestię zasad. W sprawie [Brazzi p. Włochom](#), §§ 24-29, która dotyczyła przeszukania w mieszkaniu bez następstw natury finansowej, Trybunał wziął pod uwagę subiektywne znaczenie rozpatrywanych wydarzeń dla skarżącego (dla jego prawa do niezakłóconego korzystania z mienia i mieszkania), a także kwestie mające obiektywne znaczenie dla sprawy, tj. istnienie w prawie krajowym skutecznego nadzoru sądowego nad przeszukaniem. W sprawie [Cordella i Inni p. Włochom](#), §§ 135-139, dotyczącej zarzucanego braku reakcji państwa na zanieczyszczanie powietrza przez hutę stali, ze szkodą dla zdrowia ludności mieszkającej w pobliżu tego zakładu, Trybunał wziął pod uwagę charakter zarzutów podniesionych przez skarżących (na podstawie art. 8) oraz to, czy istnieją badania naukowe pokazujące, jak emisje z hut stali zanieczyszczają środowisko i jaki ma to wpływ na zdrowie

mieszkańców zanieczyszczonych obszarów. W sprawie *Vartic p. Rumunii (nr 2)*, §§ 37-41, skarżący zarzucał, że odmawiając mu diety wegetariańskiej wynikającej z jego przekonań jako buddysty, władze więzienia naruszyły jego prawo do uzewnętrznienia swojego wyznania na podstawie art. 9. Trybunał orzekł, że przedmiot skargi dotyczy ważnej kwestii zasad (patrz też sprawa *Stavropoulos i Inni p. Grecji*, §§ 29-30, dotycząca świadectwa urodzenia, w którym ujawniono, że rodzice podjęli decyzję, aby nie chrzcili dziecka, oraz związku między tą sytuacją a prawem rodziców do tego, aby nie uzewnętrzniać swoich przekonań). W sprawie *Eon p. Francji*, § 34, skarga na podstawie art. 10 dotyczyła tego, czy obrażanie głowy państwa powinno pozostać przestępstwem. Odrzucając zastrzeżenie rządu, Trybunał stwierdził, że kwestia ta była subiektywnie ważna dla skarżącego i obiektywnie stanowiła sprawę interesu publicznego. Inna sprawa z art. 10, *Jankovskis p. Litwie*, §§ 59-63, dotyczyła prawa osadzonego do otrzymywania informacji. Skarżącemu odmówiono dostępu do strony internetowej z informacjami o programach uczenia się i studiów. Takie informacje miały bezpośrednie znaczenie dla interesu skarżącego polegającego na uzyskaniu wykształcenia, co z kolei miało znaczenie dla jego resocjalizacji, a następnie powrotu do społeczeństwa. Mając na uwadze skutki tej ingerencji dla skarżącego, Trybunał oddalił zastrzeżenia rządu, jakoby skarżący nie doznał znaczącego uszczerbku. W sprawie *Šeks p. Chorwacji*, § 49, w której skarżący podnosił, że władze krajowe odmówiły odtajnienia dokumentów, które w jego opinii miały kluczowe znaczenie dla monografii naukowej jego autorstwa, Trybunał oddalił zastrzeżenie rządu, które opierało się na fakcie ostatecznego opublikowania rzeczonyj książki, choć bez przywołanych materiałów źródłowych. W sprawie *Panioglu p. Rumunii*, §§ 75-76, Trybunał również oddalił zastrzeżenie rządu i uznał, że zarzucane naruszenie art. 10 (postępowanie dyscyplinarne wobec sędzi w związku z opublikowaniem przez nią insynuacji kwestionujących moralność i etykę zawodową przewodniczącego Sądu Kasacyjnego) dotyczyło „ważnych kwestii zasad”, mając na uwadze subiektywne odczucia skarżącej co do wpływu postępowania na rozwój jej kariery zawodowej i co do faktu, że postępowanie było dla niej karą za udział w debacie prowadzonej w interesie ogólnym na temat reformy i funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. W sprawie *Berladir i Inni p. Rosji*, § 34, Trybunał nie uznał za słuszne oddalenia zarzutów na podstawie art. 10 i 11 w związku z art. 35 ust. 3 lit. b Konwencji, gdyż mogły one dotyczyć kwestii zasad. W sprawie *Akarsubaşı i Alçıçek p. Turcji*, §§ 16-20, skarżący, którzy należeli do związku zawodowego, zostali ukarani grzywną za przymocowanie banera z napisem „W tym miejscu pracy jest strajk” do ogrodzenia przed szkołą średnią w dniu ogólnokrajowej mobilizacji. Skarżący podnieśli zarzuty w związku z art. 11 Konwencji. Trybunał odrzucił twierdzenia rządu, jakoby ci skarżący nie doznali znaczącego uszczerbku. Podkreślił także podstawowe znaczenie, jakie ma prawo do pokojowych zgromadzeń, i zwrócił uwagę, że zarzut naruszenia mógł mieć istotny wpływ na wykonywanie tego prawa przez skarżących, jako że grzywny mogły zniechęcić ich do udziału w innych zgromadzeniach w ramach działalności związkowej. Na podstawowym znaczeniu wolności pokojowych zgromadzeń oparł się Trybunał również w sprawie *Öğrü i Inni p. Turcji*, §§ 53-54 (dotyczącej aktywistów na rzecz praw człowieka), w której odrzucił zastrzeżenia rządu w związku z art. 35 ust. 3 lit. b Konwencji. W odniesieniu do wolności stowarzyszania się patrz *Yordanovi p. Bułgarii*, §§ 49-52 (sprawa dotycząca postępowania karnego w związku z próbą założenia ugrupowania politycznego).

348. Dwa przypadki, w których Trybunał odrzucił zastrzeżenia rządu dotyczące zarzutów w związku z art. 1 Protokołu nr 1, to sprawy *Siemaszko i Olszyński p. Polsce* i *Statileo p. Chorwacji*. Pierwsza z nich dotyczyła osadzonych, którzy sprzeciwiali się obowiązkowi deponowania kwot mających stanowić oszczędności, które zostaną im przekazane po wyjściu na wolność, na rachunku oszczędnościowym z tak niskim oprocentowaniem, że wartość ich zasobów malała. W drugiej sprawie rozpatrywano przepisy dotyczące mieszkalnictwa w Chorwacji. Skarżący zarzucał, że nie mógł sprzedać mieszkania, wynajmując go wybranej osobie ani pobierać czynszu za wynajem w stawkach odpowiadających wartości rynkowej.

4. Klauzula ochronna: czy poszanowanie praw człowieka wymaga zbadania przedmiotu skargi

349. Gdy Trybunał stwierdzi, zgodnie z wyżej opisanym podejściem, że nie doszło do żadnego znaczącego uszczerbku, sprawdza, czy mimo to klauzula ochronna zawarta w art. 35 ust. 3 lit. b nie zobowiązuje go do rozpatrzenia przedmiotu skargi.

350. Drugi element stanowi klauzula ochronna (patrz [Raport wyjaśniający](#) do Protokołu nr 14 do Konwencji, § 81), zgodnie z którą skarga zostanie uznana za dopuszczalną, jeśli poszanowanie praw człowieka określonych w Konwencji lub Protokołach do niej wymaga rozpatrzenia przedmiotu skargi. Takie kwestie o charakterze ogólnym mogłyby wystąpić na przykład w przypadku potrzeby wyjaśnienia zobowiązań państw w ramach Konwencji lub skłonienia pozwanego państwa do rozwiązania systemowego problemu mającego wpływ na inne osoby znajdujące się w tej samej sytuacji co skarżący ([Savelyev p. Rosji](#) (dec.) § 33).

Brzmienie tego elementu zostało zaczerpnięte z art. 37 ust. 1 zdanie drugie Konwencji, tj. postanowienia, które pełni podobną funkcję w kontekście decyzji dotyczących skreślenia skarg z listy spraw Trybunału. To samo sformułowanie użyte zostało w art. 39 ust. 1 Konwencji jako podstawa polubownego rozstrzygnięcia sporu między stronami.

351. Organy konwencyjne konsekwentnie interpretują te postanowienia w taki sposób, że wymaga się od nich dalszego badania sprawy, niezależnie od jej rozstrzygnięcia przez strony lub istnienia jakiegokolwiek innej podstawy do skreślenia sprawy z listy. W związku z tym nawet jeśli są spełnione inne kryteria odrzucenia skargi na podstawie art. 35 ust. 3 lit. b Konwencji, ze względu na przestrzeganie praw człowieka Trybunał może być zobowiązany do zbadania przedmiotu skargi ([Maravić Markeš p. Chorwacji](#), §§ 50-55). W sprawie [Daniel Faulkner p. Wielkiej Brytanii](#), § 27, Trybunał nie uznał za konieczne ustalenia, czy w przypadku skarżącego można mówić o „znaczącym uszczerbku”, ponieważ podniesiony przez niego zarzut zwracał uwagę na nowy problem dotyczący zasad w związku z art. 5, który wymagał rozważenia przez Trybunał.

352. Trybunał w ten sam sposób podszedł do sprawy [Finger p. Bułgarii](#), §§ 67-77, uznając za konieczne ustalenie, czy skarżący poniósł znaczący uszczerbek, ponieważ poszanowanie praw człowieka wymagało zbadania przedmiotu skargi (dotyczącego potencjalnego problemu systemowego wynikającego z nieuzasadnionej długości trwania postępowania cywilnego i zarzucanego braku skutecznego środka odwoławczego).

353. W sprawie [Živić p. Serbii](#), §§ 36-42, Trybunał również stwierdził, że nawet przy założeniu, że skarżący nie poniósł znaczącego uszczerbku, sprawa dotyczyła interesu ogólnego, który należało zbadać. Wynikało to z niekonsekwentnego orzecznictwa Sądu Okręgowego w Belgradzie dotyczącego prawa do sprawiedliwego wynagrodzenia i równej płacy za równą pracę, czyli w tym przypadku wypłaty tej samej podwyżki wynagrodzenia przyznanej określonej kategorii policjantów.

354. Podobnie w sprawie [Nicoleta Gheorghe p. Rumunii](#) Trybunał odrzucił nowe kryterium, mimo że chodziło o zasądzenie nieistotnej kwoty (17 euro), ponieważ decyzja w tej sprawie dotycząca zasady była potrzebna dla krajowego sądownictwa (sprawa dotyczyła kwestii domniemania niewinności i równego traktowania w postępowaniu karnym i była pierwszym orzeczeniem po zmianie prawa krajowego). W sprawie [Juhas Đurić p. Serbii](#) (rewizja) skarżący podnosił kwestię wypłaty wynagrodzenia obrońcy powołanemu przez policję w trakcie postępowania przygotowawczego w sprawie karnej. Trybunał stwierdził, że zaskarżone kwestie nie mogły być uznane za błahe lub, w konsekwencji, za coś, co nie zasługiwało na zbadanie co do przedmiotu, ponieważ dotyczyły one funkcjonowania systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Zatem zastrzeżenie rządu oparte na nowym kryterium dopuszczalności zostało odrzucone, ponieważ poszanowanie praw człowieka wymagało zbadania skargi co do jej przedmiotu. W sprawie [Strezovski i Inni p. Macedonii Północnej](#) Trybunał odrzucił zastrzeżenie rządu m.in. dlatego, że sprawa dotyczyła kwestii o powszechnym znaczeniu (w podobnej sytuacji jak skarżący znajdowało się 12 tys. gospodarstw domowych), a przed Trybunałem było

zawistych ponad 120 podobnych spraw (§ 49).

355. Jak zauważono w ust. 39 [Raportu wyjaśniającego](#) do Protokołu nr 14, stosowanie kryterium dopuszczalności powinno zapewnić, że nie będą odrzucane sprawy, które, mimo błędnego charakteru, podnoszą poważne kwestie wpływające na stosowanie lub interpretację Konwencji lub istotne kwestie z zakresu prawa krajowego ([Maravić Markeš p. Chorwacji](#), § 51).

356. Trybunał wcześniej orzekł, że poszanowanie praw człowieka nie wymaga od niego dalszego badania skargi gdy, na przykład, odnośne prawo uległo zmianie i podobne kwestie zostały rozstrzygnięte w innych sprawach wniesionych do Trybunału ([Léger p. Francji](#) (skreślenie) [WI], § 51; [Rinck p. Francji](#) (dec.); [Fedotova p. Rosji](#)). Trybunał nie bada również skargi, gdy dotyczy ona uchylonego przepisu prawa, a skarga przed Trybunałem ma jedynie wartość historyczną ([Ionescu p. Rumunii](#) (dec.)). Podobnie poszanowanie praw człowieka nie nakłada na Trybunał obowiązku zbadania skargi, jeżeli Trybunał i Komitet Ministrów ustosunkowali się do kwestii jako do problemu systemowego, np. niewykonywania orzeczeń sądów krajowych przez Federację Rosyjską ([Vasilchenko p. Rosji](#)) lub Rumunię ([Gaftoniuc p. Rumunii](#) (dec.); [Savu p. Rumunii](#) (dec.)), czy też przez Republikę Mołdawii ([Burov p. Mołdawii](#) (dec.)) lub Armenię ([Guruyan p. Armenii](#) (dec.)). Ponadto jeżeli sprawa dotyczy przewlekłości postępowań w Grecji ([Kioussi p. Grecji](#) (dec.)) lub Czechach ([Havelka p. Czechom](#) (dec.)), Trybunał miał wiele sposobności, by odnieść się do tej kwestii we wcześniejszych wyrokach. Dotyczy to w równym stopniu publicznego ogłaszania wyroków ([Jančev p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii](#) (dec.)) lub możliwości zapoznania się i skomentowania uwag złożonych lub dowodów przytoczonych przez drugą stronę ([Bazelyuk p. Ukrainie](#) (dec.)).

Lista spraw cytowanych

Orzecznictwo cytowane w tym Przewodniku odnosi się do wyroków lub decyzji wydanych przez Trybunał oraz do decyzji i raportów Europejskiej Komisji Praw Człowieka (dalej „Komisji”).

Jeśli z informacji nie wynika inaczej, referencja cytowana odsyła do wyroku co do przedmiotu skargi wydanego przez jedną z Izb Trybunału. Skrót „(dec.)” oznacza, że cytowanie pochodzi z decyzji Trybunału, natomiast skrót „[WI]” oznacza, że sprawa była rozpatrywana przez Wielką Izbę.

Wyroki Izby, które nie miały waloru ostateczności w rozumieniu art. 44 Konwencji z chwilą publikacji niniejszej aktualizacji, w poniższym wykazie są oznaczone gwiazdką (*). Artykuł 44 ust. 2 Konwencji stanowi: „Wyrok Izby staje się ostateczny a) jeżeli strony oświadczą, że nie będą składać wniosku o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, lub b) po upływie trzech miesięcy od daty wydania wyroku, jeżeli nie złożono wniosku o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, lub c) jeżeli zespół Wielkiej Izby odrzuci wniosek o przekazanie sprawy Wielkiej Izbie w trybie artykułu 43”. W sprawach, w których zespół Wielkiej Izby przyjął wniosek o przekazanie, wyrokiem ostatecznym jest wydany następnie wyrok Wielkiej Izby, a nie wyrok Izby.

Hiperłącza do spraw cytowanych w wersji elektronicznej Przewodnika prowadzą do bazy danych HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) zawierającej orzecznictwo Trybunału (wyroki i decyzje Wielkiej Izby, Izby i Komitetu, sprawy zakomunikowane, opinie doradcze i streszczenia prawne z Notatki Informacyjnej Orzecznictwa) i Komisji (decyzje i raporty) oraz uchwały Komitetu Ministrów.

Trybunał wydaje wyroki i decyzje w języku angielskim lub francuskim, które są jego językami oficjalnymi. HUDOC zawiera również tłumaczenia wielu ważnych spraw na ponad trzydzieści języków nieoficjalnych oraz linki do około stu internetowych zbiorów orzecznictwa utworzonych przez osoby trzecie.

—A—

[3A.CZ s.r.o. p. Czechom](#), nr 21835/06, 10 lutego 2011 r.
[A, B i C p. Irlandii](#) [WI], nr 25579/05, ECHR 2010
[A i B p. Chorwacji](#), nr 7144/15, 20 czerwca 2019 r.
[A. i B. p. Gruzji](#), nr 73975/16, 10 czerwca 2022 r.
[A. p. Wielkiej Brytanii](#), 23 września 1998 r., Zbiór Wyroków i Decyzji 1998-VI
[A.M. p. Francji](#), nr 12148/18, 29 kwietnia 2019 r.
[A.N.H. p. Finlandii](#) (dec.), nr 70773/11, 12 lutego 2013 r.
[Abdulkhakov p. Rosji](#), nr 14743/11, 2 października 2012 r.
[Abdulrahman p. Holandii](#) (dec.), nr 66994/12, 5 lutego 2013 r.
[Abramyan i Inni p. Rosji](#) (dec.), nr 38951/13 i 59611/13, 12 maja 2015 r.
[Açış p. Turcji](#), nr 7050/05, 1 lutego 2011 r.
[Adam i Inni p. Niemcom](#) (dec.), nr 290/03, 1 września 2005 r.
[Ādamsons p. Łotwie](#), nr 3669/03, 24 czerwca 2008 r.
[Aden Ahmed p. Malcie](#), nr 55352/12, 23 lipca 2013 r.
[Adesina p. Francji](#), nr 31398/96, decyzja Komisji z dnia 13 września 1996 r.
[Agbovi p. Niemcom](#) (dec.), nr 71759/01, 25 września 2006 r.
[Ahmet Sadik p. Grecji](#), 15 listopada 1996 r., Raporty 1996-V
[Ahmet Tunç i Inni p. Turcji](#) (dec.), nr 4133/16 i 31542/16, 29 stycznia 2019 r.
[Ahtinen p. Finlandii](#) (dec.), nr 48907/99, 31 maja 2005 r.
[Ahunbay i Inni p. Turcji](#) (dec.), nr 6080/06, 29 stycznia 2019 r.

Aizpurua Ortiz i Inni p. Hiszpanii, nr 42430/05, 2 lutego 2010 r.
Akarsubaşi i Alçiçek p. Turcji, nr 19620/12, 23 stycznia 2018 r.
Akbay i Inni p. Niemcom, nr 40495/15 i 2 inne, 15 października 2020 r.
Akdivar i Inni p. Turcji, 16 września 1996 r., Raporty 1996-IV
Akif Hasanov p. Azerbejdżanowi, nr 7268/10, 19 września 2019 r.
Aksoy p. Turcji, 18 grudnia 1996 r., Raporty 1996-VI
Aksu p. Turcji [WI], nr 4149/04 i 41029/04, ECHR 2012
Al Husin p. Bośni i Hercegowinie (nr 2), nr 10112/16, 25 czerwca 2019 r.
Al Nashiri p. Polsce, nr 28761/11, 24 lipca 2014 r.
Al Nashiri p. Rumunii, nr 33234/12, 31 maja 2018 r.
Al-Dulimi i Montana Management Inc. p. Szwajcarii [WI], nr 5809/08, 21 czerwca 2016 r.
Al-Jedda p. Wielkiej Brytanii [WI], nr 27021/08, ECHR 2011
Al-Moayad p. Niemcom (dec.), nr 35865/03, 20 lutego 2007 r.
Al-Nashif p. Bułgarii, nr 50963/99, 20 czerwca 2002 r.
Al-Saadoon i Mufdhi p. Wielkiej Brytanii, nr 61498/08, ECHR 2010
Al-Skeini i Inni p. Wielkiej Brytanii [WI], nr 55721/07, ECHR 2011
Albayrak p. Turcji, nr 38406/97, 31 stycznia 2008 r.
Albert i Inni p. Węgrom [WI], nr 5294/14, 7 lipca 2020 r.
Aleksyan p. Rosji, nr 46468/06, 22 grudnia 2008 r.
Alekseyev i Inni p. Rosji, nr 14988/09 i 50 innych, 27 listopada 2018 r.
Aliev p. Gruzji, nr 522/04, 13 stycznia 2009 r.
Aliyeva i Aliyev p. Azerbejdżanowi, nr 35587/08, 31 lipca 2014 r.
Allan p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 48539/99, 28 sierpnia 2001 r.
Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão i Inni p. Portugalii, nr 29813/96 i 30229/96, ECHR 2000-I
Amarandei i Inni p. Rumunii, nr 1443/10, 26 kwietnia 2016 r.
An i Inni p. Cyprówi, nr 18270/91, Decyzja Komisji z dnia 8 października 1991 r.
Anchugov i Gladkov p. Rosji, nr 11157/04 i 15162/05, 4 lipca 2013 r.
Andrášik i Inni p. Słowacji (dec.), nr 57984/00 i 6 innych, ECHR 2002-IX
Andreasen p. Wielkiej Brytanii i 26 innym państwom członkowskim Unii Europejskiej (dec.), nr 28827/11, 31 marca 2015 r.
Andronicou i Constantinou p. Cyprówi, 9 października 1997 r., Raporty 1997-VI
Ankarcrona p. Szwecji (dec.), nr 35178/97, ECHR 2000-VI
Apinis p. Łotwie (dec.), nr 46549/06, 20 września 2011 r.
Aquilina p. Malcie [WI], nr 25642/94, ECHR 1999-III
Arat p. Turcji, nr 10309/03, 10 listopada 2009 r.
Agrotexim i Inni p. Grecji, 24 października 1995, Seria A nr 330-A
Arlewin p. Szwecji, nr 22302/10, 1 marca 2016 r.
Armoniené p. Litwie, nr 36919/02, 25 listopada 2008 r.
Aspiotis p. Grecji (dec.), nr 4561/17, 1 marca 2022 r.
Assanidze p. Gruzji [WI], nr 71503/01, ECHR 2004-II
Association for the Defence of Human Rights in Romania - Helsinki Committee w imieniu Ionela Garcei p. Rumunii, nr 2959/11, 24 marca 2015 r.
Association Innocence en Danger i Association Enfance et Partage p. Francji, nr 15343/15 i 16806/15, 4 czerwca 2020 r.
Association Les temoins de Jehovah p. Francji (dec.), nr 8916/05, 21 września 2010 r.
Ataykaya p. Turcji, nr 50275/08, 22 lipca 2014 r.
Aydarov i Inni p. Bułgarii (dec.), nr 33586/15, 2 października 2018 r.
Ayuntamiento de Mula p. Hiszpanii (dec.), nr 55346/00, ECHR 2001-I
Azemi p. Serbii (dec.), nr 11209/09, 5 listopada 2013 r.
Azinas p. Cyprówi [WI], nr 56679/00, ECHR 2004-III

—B—

Bagdonavicius i Inni p. Rosji, nr 19841/06, 11 października 2016 r.
Bagheri i Maliki p. Holandii (dec.), nr 30164/06, 15 maja 2007 r.
Baillard p. Francji (dec.), nr 6032/04, 25 września 2008 r.
Bakanova p. Litwie, nr 11167/12, 31 maja 2016 r.
Balan p. Mołdawii (dec.), nr 44746/08, 24 stycznia 2012 r.
Banković i Inni p. Belgii i innym (dec.) [WI], nr 52207/99, ECHR 2001-XII
Bannikov p. Łotwie, nr 19279/03, 11 czerwca 2013 r.
Barberà, Messegue i Jabardo p. Hiszpanii, 6 grudnia 1988 r., Seria A nr 146
Bartolo p. Malcie (dec.), nr 40761/19, 7 września 2021 r.
Baumann p. Francji, nr 33592/96, ECHR 2001-V
Bazelyuk p. Ukrainie (dec.), nr 49275/08, 27 marca 2012 r.
Bazorkina p. Rosji, nr 69481/01, 27 lipca 2006 r.
Beer i Regan p. Niemcom [WI], nr 28934/95, 18 lutego 1999 r.
Beganović p. Chorwacji, nr 46423/06, 25 czerwca 2009 r.
Behrami p. Francji i Saramati p. Francji, Niemcom i Norwegii (dec.) [WI], nr 71412/01 i 78166/01, 2 maja 2007 r.
Beizaras i Levickas p. Litwie, nr 41288/15, 14 stycznia 2020 r.
Bekauri p. Gruzji (zastrzeżenia wstępne), nr 14102/02, 10 kwietnia 2012 r.
Bekirski p. Bułgarii, nr 71420/01, 2 września 2010 r.
Belevitskiy p. Rosji, nr 72967/01, 1 marca 2007 r.
Belilos p. Szwajcarii, 29 kwietnia 1988 r., Seria A nr 132
Belli i Arquier-Martinez p. Szwajcarii, nr 65550/13, 11 grudnia 2018 r.
Belošević p. Chorwacji (dec.), nr 57242/13, 3 grudnia 2019 r.
Belozorov p. Rosji i Ukrainie, nr 43611/02, 15 października 2015 r.
Ben Salah Adraqui i Dhaima p. Hiszpanii (dec.), nr 45023/98, ECHR 2000-IV
Benavent Díaz p. Hiszpanii (dec.), nr 46479/10, 31 stycznia 2017 r.
Bencheref p. Szwecji (dec.), nr 9602/15, 5 grudnia 2017 r.
BENet Praha, spol. s r.o., p. Czechom (dec.), nr 38354/06, 28 września 2010 r.
BENet Praha, spol. s r.o., p. Czechom, nr 33908/04, 24 lutego 2011 r.
Berdzenishvili p. Rosji (dec.), nr 31697/03, ECHR 2004-II
Berić i Inni p. Bośni i Hercegowinie (dec.), nr 36357/04 i 25 innych, 16 października 2007 r.
Berladir i Inni p. Rosji, nr 34202/06, 10 lipca 2012 r.
Bernardet p. Francji, nr 31406/96, decyzja Komisji z dnia 27 listopada 1996 r.
Bestry p. Polsce, nr 57675/10, 3 listopada 2015 r.
Beygo p. 46 państwom członkowskim Rady Europy (dec.), nr 36099/06, 16 czerwca 2009 r.
Biç i Inni p. Turcji (dec.), nr 55955/00, 2 lutego 2006 r.
Bijelić p. Czarnogórze i Serbii, nr 11890/05, 28 kwietnia 2009 r.
Biržietis p. Litwie, nr 49304/09, 14 czerwca 2016 r.
Bivolaru p. Rumunii (nr 2), nr 66580/12, 2 października 2018 r.
Bivolaru p. Rumunii, nr 28796/04, 28 lutego 2017 r.
Blagojević p. Holandii (dec.), nr 49032/07, 9 czerwca 2009 r.
Blečić p. Chorwacji [WI], nr 59532/00, ECHR 2006-III
Blokhin p. Rosji [WI], nr 47152/06, 23 marca 2016 r.
„Blondje” p. Holandii (dec.), nr 7245/09, ECHR 2009
Blyudik p. Rosji, nr 46401/08, 25 czerwca 2019 r.
Boacă i Inni p. Rumunii, nr 40355/11, 12 stycznia 2016 r.
Bochan p. Ukrainie (nr 2) [WI], nr 22251/08, ECHR 2015
Bock p. Niemcom (dec.), nr 22051/07, 19 stycznia 2010 r.
Boelens i Inni p. Belgii (dec.), nr 20007/09, 11 września 2012 r.
Boicenco p. Mołdawii, nr 41088/05, 11 lipca 2006 r.

Boivin p. 34 państwom członkowskim Rady Europy (dec.), nr 73250/01, ECHR 2008
Borg i Vella p. Malcie (dec.), nr 14501/12, 3 lutego 2015 r.
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi p. Irlandii [WI], nr 45036/98, ECHR 2005-VI
Bottaro p. Włochom (dec.), nr 56298/00, 23 maja 2002 r.
Bouglame p. Belgii (dec.), nr 16147/08, 2 marca 2010 r.
Bouhamla p. Francji (dec.), nr 31798/16, 25 czerwca 2019 r.
Božinovski p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii (dec.), nr 68368/01, 1 lutego 2005 r.
Bratři Zátkové, A.S., p. Czechom (dec.), nr 20862/06, 8 lutego 2011 r.
Brazzi p. Włochom, nr 57278/11, 27 września 2018 r.
Brežec p. Chorwacji, nr 7177/10, 18 lipca 2013 r.
Brincat i Inni p. Malcie, nr 60908/11 i 4 inne, 24 lipca 2014 r.
Broca i Texier-Micault p. Francji, nr 27928/02 i 31694/02, 21 października 2003 r.
Broniowski p. Polsce (dec.) [WI], nr 31443/96, ECHR 2002-X
Brudnicka i Inni p. Polsce, nr 54723/00, ECHR 2005-II
Brumărescu p. Rumunii [WI], nr 28342/95, ECHR 1999-VII
Brusco p. Włochom (dec.), nr 69789/01, ECHR 2001-IX
Bui Van Thanh i Inni p. Wielkiej Brytanii, nr 16137/90, Decyzja Komisji z dnia 12 marca 1990 r., DR 65
Buldakov p. Rosji, nr 23294/05, 19 lipca 2011 r.
Bulgarian Helsinki Committee p. Bułgarii (dec.), nr 35653/12 i 66172/12, 28 czerwca 2016 r.
Bulinwar OOD i Hrusanov p. Bułgarii, nr 66455/01, 12 kwietnia 2007 r.
Burden p. Wielkiej Brytanii [WI], nr 13378/05, ECHR 2008
Burdov p. Rosji, nr 59498/00, ECHR 2002-III
Burdov p. Rosji (nr 2), nr 33509/04, ECHR 2009
Burlya i Inni p. Ukrainie, nr 3289/10, 6 listopada 2018 r.
Burov p. Mołdawii (dec.), nr 38875/03, 14 czerwca 2011 r.
Bursa Barosu Başkanlığı i Inni p. Turcji, nr 25680/05, 19 czerwca 2018 r.
Buzadji p. Republice Mołdawii [WI], nr 23755/07, 5 lipca 2016 r.

—C—

C.N. p. Luksemburgowi, nr 59649/18, 12 października 2021 r.
C.P. p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 300/11, 6 września 2016 r.
Çakıcı p. Turcji [WI], nr 23657/94, ECHR 1999-IV
Çakir i Inni p. Cyprówi (dec.), nr 7864/06, 29 kwietnia 2010 r.
Călin i Inni p. Rumunii, nr 25057/11 i 2 inne, 19 lipca 2016 r.
Čamans i Timofejeva p. Łotwie, nr 42906/12, 28 kwietnia 2016 r.
Cankoçak p. Turcji, nr 25182/94 i 26956/95, 20 lutego 2001 r.
Cantoni p. Francji, 15 listopada 1996 r., Raporty 1996-V
Carson i Inni p. Wielkiej Brytanii [WI], nr 42184/05, ECHR 2010
Castells p. Hiszpanii, 23 kwietnia 1992 r., Seria A nr 236
Catan i Inni p. Republice Mołdawii i Rosji [WI], nr 43370/04 i 2 inne, ECHR 2012
Čavajda p. Czechom (dec.), nr 17696/07, 29 marca 2011 r.
Çelik p. Holandii (dec.), nr 12810/13, 27 sierpnia 2013 r.
Çelik p. Turcji (dec.), nr 52991/99, ECHR 2004-X
Celniku p. Grecji, nr 21449/04, 5 lipca 2007 r.
Centre for Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu p. Rumunii [WI], nr 47848/08, ECHR 2014
Centre of Societies for Krishna Consciousness in Russia i Frolov p. Rosji, nr 37477/11,
23 listopada 2021 r.
Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano p. Włochom [WI], nr 38433/09, ECHR 2012
Červenka p. Czechom, nr 62507/12, 13 października 2016 r.
Cestaro p. Włochom, nr 6884/11, 7 kwietnia 2015 r.

Chagos Islanders p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 35622/04, 11 grudnia 2012 r.
Chaldayev p. Rosji, nr 33172/16, 28 maja 2019 r.
Chapman p. Belgii (dec.), nr 39619/06, 5 marca 2013 r.
Chappex p. Szwajcarii, nr 20338/92, decyzja Komisji z dnia 12 października 1994 r.
Charzyński p. Polsce (dec.), nr 15212/03, ECHR 2005-V
Chernenko i Inni p. Rosji (dec.), nr 4246/14 i 4 innych, 24 stycznia 2019 r.
Chernitsyn p. Rosji, nr 5964/02, 6 kwietnia 2006 r.
Chevrol p. Francji, nr 49636/99, ECHR 2003-III
Chiarello p. Niemcom, nr 497/17, 20 czerwca 2019 r.
Chiragov i Inni p. Armenii (dec.) [WI], nr 13216/05, 14 grudnia 2011 r.
Chiragov i Inni p. Armenii [WI], nr 13216/05, ECHR 2015
Chong i Inni p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 29753/16, 11 września 2018 r.
Church of X. p. Wielkiej Brytanii, nr 3798/68, decyzja Komisji z dnia 17 grudnia 1968 r., Zbiór 29
Çınar p. Turcji (dec.), nr 28602/95, 13 listopada 2003 r.
Ciobanu p. Rumunii (dec.), nr 52414/99, 16 grudnia 2003 r.
Ciupercescu p. Rumunii, nr 35555/03, 15 czerwca 2010 r.
Cocchiarella p. Włochom [WI], nr 64886/01, ECHR 2006-V
Çölgeçen i Inni p. Turcji, nr 50124/07 i 7 innych, 12 grudnia 2017 r.
Colibaba p. Mołdawii, nr 29089/06, 23 października 2007 r.
Collins i Akaziebie p. Szwecji (dec.), nr 23944/05, 8 marca 2007 r.
Communauté genevoise d'action syndicale (CGAS) p. Szwajcarii, nr 21881/20, 15 marca 2022 r.
Confédération française démocratique du travail p. Wspólnotom Europejskim, nr 8030/77,
decyzja Komisji z dnia 10 lipca 1978 r., DR 13
Connolly p. 15 państwom członkowskim Unii Europejskiej (dec.), nr 73274/01, 9 grudnia 2008 r.
Constantinescu p. Rumunii, nr 28871/95, ECHR 2000-VIII
Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. p. Holandii
(dec.), no. 13645/05, ECHR 2009
Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei p. Mołdawii, nr 39745/02, 3 kwietnia 2007 r.
Cordella i Inni p. Włochom, nr 54414/13 i 54264/15, 24 stycznia 2019 r.
Cotleț p. Rumunii, nr 38565/97, 3 czerwca 2003 r.
Croatian Golf Federation p. Chorwacji, nr 66994/14, 17 grudnia 2020 r.
Cudak p. Litwie [WI], nr 15869/02, ECHR 2010
Cvetković p. Serbii, nr 17271/04, 10 czerwca 2008 r.
Cypr p. Turcji [WI], nr 25781/94, ECHR 2001-IV

—D—

D.B. p. Turcji, nr 33526/08, 13 lipca 2010 r.
D.H. i Inni p. Czechom [WI], nr 57325/00, ECHR 2007-IV
D.J. i A.-K.R. p. Rumunii (dec.), nr 34175/05, 20 października 2009 r.
Dalban p. Rumunii [WI], nr 28114/95, ECHR 1999-VI
Dalia p. Francji, 19 lutego 1998 r., Raporty 1998-I
Daniel Faulkner p. Wielkiej Brytanii, nr 68909/13, 6 października 2016 r.
De Becker p. Belgii, nr 214/56, decyzja Komisji z dnia 9 czerwca 1958 r.
De Ieso p. Włochom, nr 34383/02, 24 kwietnia 2012 r.
De Pace p. Włochom, nr 22728/03, 17 lipca 2008 r.
De Saedeleer p. Belgii, nr 27535/04, 24 lipca 2007 r.
De Tommaso p. Włochom [WI], nr 43395/09, 23 lutego 2017 r.
De Wilde, Ooms i Versyp p. Belgii, 18 czerwca 1971 r., Seria A nr 12
Delecolle p. Francji, nr 37646/13, 25 października 2018 r.
Demir i Baykara p. Turcji [WI], nr 34503/97, ECHR 2008

Demirbaş i Inni p. Turcji (dec.), nr 1093/08 i 18 innych, 9 listopada 2010 r.
Demokratyczna Republika Konga p. Belgii (dec.), nr 16554/19, 6 października 2020 r.
Demopoulos i Inni p. Turcji (dec.) [WI], nr 46113/99 i 7 innych, ECHR 2010
Denisov p. Ukrainie [WI], nr 76639/11, 25 września 2018 r.
Dennis i Inni p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 76573/01, 2 lipca 2002 r.
Depauw p. Belgii (dec.), nr 2115/04, 15 maja 2007 r.
Di Salvo p. Włochom (dec.), nr 16098/05, 11 stycznia 2007 r.
Di Sante p. Włochom (dec.), nr 56079/00, 24 czerwca 2004 r.
Diacenco p. Rumunii, nr 124/04, 7 lutego 2012 r.
Dimitar Yanakiev p. Bułgarii (nr 2), nr 50346/07, 31 marca 2016 r.
Dimitras i Inni p. Grecji (dec), nr 59573/09 i 65211/09, 4 lipca 2017 r.
Dimitrescu p. Rumunii, nr 5629/03 i 3028/04, 3 czerwca 2008 r.
Dimo Dimov i Inni p. Bułgarii, nr 30044/10, 7 lipca 2020 r.
Dinchev p. Bułgarii (dec.), nr 17220/09, 21 listopada 2017 r.
Dink p. Turcji, nr 2668/07 i 4 inne, 14 września 2010 r.
Dîrjan i Ștefan p. Rumunii (dec.), nr 14224/15 i 50977/15, 15 kwietnia 2020 r.
Djokaba Lambi Longa p. Holandii (dec.), nr 33917/12, ECHR 2012
Doğan i Çakmak p. Turcji (dec.), nr 28484/10 i 58223/10, 14 maja 2019 r.
Döner i Inni p. Turcji, nr 29994/02, 7 marca 2017 r.
Dos Santos Calado i Inni p. Portugalii, nr 55997/14 i 3 inne, 31 marca 2020 r.
Döşemealtı Belediyesi p. Turcji (dec.), nr 50108/06, 23 marca 2010 r.
Doshuyeva i Yusupov p. Rosji (dec.), nr 58055/10, 31 maja 2016 r.
Drijfhout p. Holandii (dec.), nr 51721/09, 22 lutego 2011 r.
Drozd i Janousek p. Francji i Hiszpanii, 26 czerwca 1992, Seria A nr 240
Društvo za varstvo upnikov p. Słowenii (dec.), nr 66433/13, 21 listopada 2017 r.
Dubovtsev i Inni p. Ukrainie, nr 21429/14 i 9 innych, 21 stycznia 2021 r.
Dubská i Krejzová p. Czechom [WI], nr 28859/11 i 28473/12, 15 listopada 2016 r.
Dudek p. Niemcom (dec.), nr 12977/09 i 4 inne, 23 listopada 2010 r.
Dudgeon p. Wielkiej Brytanii, 22 października 1981 r., Seria A nr 45
Dukmedjian p. Francji, nr 60495/00, 31 stycznia 2006 r.
Dumpe p. Łotwie (dec.), nr 71506/13, 16 października 2018 r.
Duringer i Inni p. Francji (dec.), nr 61164/00 i 18589/02, ECHR 2003-II
Durini p. Włochom, nr 19217/91, Decyzja Komisji z dnia 12 stycznia 1994 r., DR 76
Dvořáček i Dvořáčková p. Słowacji, nr 30754/04, 28 lipca 2009 r.
Dzidzava p. Rosji, nr 16363/07, 20 grudnia 2016 r.

— E —

E.M. i Inni p. Norwegii, nr 53471/17, 20 stycznia 2022 r.
Eberhard i M. p. Słowenii, nr 8673/05 i 9733/05, 1 grudnia 2009 r.
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası p. Turcji, nr 20641/05, ECHR 2012
Egmez p. Cyprówi (dec.), nr 12214/07, 18 września 2012 r.
Egmez p. Cyprówi, nr 30873/96, ECHR 2000-XII
Ekimdzhiiev i Inni p. Bułgarii, nr 70078/12, 11 stycznia 2022 r.
El Majjaoui i Stichting Touba Moskee p. Holandii (skreślenie) [WI], nr 25525/03, 20 grudnia 2007 r.
El-Masri p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii [WI], nr 39630/09, ECHR 2012
Enukidze i Girgvliani p. Gruzji, nr 25091/07, 26 kwietnia 2011 r.
Eon p. Francji, nr 26118/10, 14 marca 2013 r.
Epözdemir p. Turcji (dec.), nr 57039/00, 31 stycznia 2002 r.
Er i Inni p. Turcji, nr 23016/04, 31 lipca 2012 r.
Ergezen p. Turcji, nr 73359/10, 8 kwietnia 2014 r.

Eskerchanov i Inni p. Rosji, nr 18496/16 i 2 inne, 25 lipca 2017 r.
Euromak Metal Doo p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, nr 68039/14, 14 czerwca 2018 r.
Eyoum-Priso p. Francji, nr 24352/94, raport Komisji z dnia 9 kwietnia 1997 r.

— F —

Fábián p. Węgrom [WI], nr 78117/13, 5 września 2017 r.
Fabris i Parziale p. Włochom, nr 41603/13, 19 marca 2020 r.
Fairfield p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 24790/04, ECHR 2005-VI
Fakhretdinov i Inni p. Rosji (dec.), nr 26716/09 i 2 inne, 23 września 2010 r.
Farçaş p. Rumunii (dec.), nr 32596/04, 14 września 2010 r.
Federation chretienne des temoins de Jehovah de France p. Francji (dec.), nr 53430/99, ECHR 2001-XI
Federation of French Medical Trade Unions i National Federation of Nurses p. Francji (dec.),
nr 10983/84, decyzja Komisji z dnia 12 maja 1986 r., DR 47
Fedotov p. Mołdawii (dec.), nr 51838/07, 24 maja 2011 r.
Fedotova p. Rosji, nr 73225/01, 13 kwietnia 2006 r.
Fener Rum Patrikliği (Patriarchat Ekumeniczny) p. Turcji (dec.), nr 14340/05, 12 czerwca 2007 r.
Fernandez p. Francji (dec.), nr 65421/10, 17 stycznia 2012 r.
Fernie p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 14881/04, 5 stycznia 2006 r.
Ferreira Alves p. Portugalii (nr 6), nr 46436/06 i 55676/08, 13 kwietnia 2010 r.
Fetisov i Inni p. Rosji, nr 43710/07 i 3 innych, 17 stycznia 2012 r.
Filipović p. Serbii, nr 27935/05, 20 listopada 2007 r.
Financial Times Ltd i Inni p. Wielkiej Brytanii, nr 821/03, 15 grudnia 2009 r.
FINE DOO i Inni p. Macedonii Północnej (dec.), nr 37948/13, 17 maja 2022 r.
Finger p. Bułgarii, nr 37346/05, 10 maja 2011 r.
Flisar p. Słowenii, nr 3127/09, 29 września 2011 r.
Folgerø i Inni p. Norwegii (dec.), nr 15472/02, 14 lutego 2006 r.
Fomin p. Mołdawii, nr 36755/06, 11 października 2011 r.
Forcadell i Lluís i Inni p. Hiszpanii (dec.), nr 75147/17, 7 maja 2019 r.
Foti i Inni p. Włochom, 10 grudnia 1982 r., Seria A nr 56
Fressoz i Roire p. Francji [WI], nr 29183/95, ECHR 1999-I

— G —

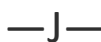
G.J. p. Luksemburgowi, nr 21156/93, 26 października 2000 r.
Gäfgen p. Niemcom [WI], nr 22978/05, ECHR 2010
Gaftoniuc p. Rumunii (dec.), nr 30934/05, 22 lutego 2011 r.
Gagiu p. Rumunii, nr 63258/00, 24 lutego 2009 r.
Gagliano Giorgi p. Włochom, nr 23563/07, ECHR 2012
Gaglione i Inni p. Włochom, nr 45867/07 i 69 innych, 21 grudnia 2010 r.
Galev i Inni p. Bułgarii (dec.), nr 18324/04, 29 września 2009 r.
Galić p. Holandii (dec.), nr 22617/07, 9 czerwca 2009 r.
Galović p. Chorwacji (dec.), nr 54388/09, 5 marca 2013 r.
García Ruiz p. Hiszpanii [WI], nr 30544/96, ECHR 1999-I
Gard i Inni p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 39793/17, 27 czerwca 2017 r.
Gardean i S.C. Grup 95 SA p. Rumunii (rewizja), nr 25787/04, 30 kwietnia 2013 r.
Gas i Dubois p. Francji (dec.), nr 25951/07, 31 sierpnia 2010 r.
Gasparini p. Włochom i Belgii (dec.), nr 10750/03, 12 maja 2009 r.
Gaziyev p. Azerbejdżanowi (dec.), nr 2758/05, 7 lipca 2007 r.
Genderdoc-M i M.D. p. Republice Mołdawii, nr 23914/15, 14 grudnia 2021 r.

Gennari p. Włochom (dec.), nr 46956/99, 5 października 2000 r.
Genovese p. Malcie, nr 53124/09, 11 października 2011 r.
Gentilhomme, Schaff-Benhadj i Zerouki p. Francji, nr 48205/99 i 2 inne, 14 maja 2002 r.
Gruzja p. Rosji (I) [WI], nr 13255/07, ECHR 2014
Gruzja p. Rosji (II) [WI] (przedmiot skargi), nr 38263/08, 21 stycznia 2021 r.
Georgian Labour Party p. Gruzji, nr 9103/04, ECHR 2008
Gevorgyan i Inni p. Armenii (dec.), nr 66535/10, 14 stycznia 2020 r.
Gherghina p. Rumunii (dec.) [WI], nr 42219/07, 8 lipca 2015 r.
Ghoumid i Inni p. Francji, nr 52273/16 i 4 inne, 25 czerwca 2020 r.
Gillow p. Wielkiej Brytanii, 24 listopada 1986 r., Seria A nr 109
Giuliani i Gaggio p. Włochom [WI], nr 23458/02, ECHR 2011
Giummarra i Inni p. Francji (dec.), nr 61166/00, 12 czerwca 2001 r.
Giuran p. Rumunii, nr 24360/04, ECHR 2011
Giusti p. Włochom, nr 13175/03, 18 października 2011 r.
Gogitidze i Inni p. Gruzji, nr 36862/05, 12 maja 2015 r.
Göktaş p. Francji, nr 33402/96, ECHR 2002-V
Gorraiz Lizarraga i Inni p. Hiszpanii, nr 62543/00, ECHR 2004-III
Gough p. Wielkiej Brytanii, nr 49327/11, 28 października 2014 r.
Grădinar p. Mołdawii, nr 7170/02, 8 kwietnia 2008 r.
Grande Stevens i Inni p. Włochom, nr 18640/10 i 4 inne, 4 marca 2014 r.
Grässer p. Niemcom (dec.), nr 66491/01, 16 września 2004 r.
Gratzinger i Gratzingerova p. Czechom (dec.) [WI], nr 39794/98, ECHR 2002-VII
Greek Federation of Bank Employee Unions p. Grecji (dec.), nr 72808/10, 6 grudnia 2011 r.
Grišankova i Grišankovs p. Łotwie (dec.), nr 36117/02, ECHR 2003-II
Groni p. Albanii, nr 25336/04, 7 lipca 2009 r.
Gross p. Szwajcarii [WI], nr 67810/10, ECHR 2014
Grossi i Inni p. Włochom (rewizja), nr 18791/03, 30 października 2012 r.
Grozđanić i Gršković-Grozđanić p. Chorwacji, nr 43326/13, 28 stycznia 2021 r.
Grzinčič p. Słowenii, nr 26867/02, 3 maja 2007 r.
Guisset p. Francji, nr 33933/96, ECHR 2000-IX
Gülen p. Turcji, nr 28226/02, 14 października 2008 r.
Güneş p. Turcji (dec.), nr 53916/00, 13 maja 2004 r.
Gürdeniz p. Turcji (dec.), nr 59715/10, 18 marca 2014 r.
Guruyan p. Armenii (dec.), nr 11456/05, 24 stycznia 2012 r.
Güzelyurtlu i Inni p. Cyprów i Turcji [WI], nr 36925/07, 29 stycznia 2019 r.
H.F. K-F p. Niemcom, nr 25629/94, raport Komisji z dnia 10 września 1996 r.
Haas p. Szwajcarii (dec.), nr 31322/07, 20 maja 2010 r.
Haász i Szabó p. Węgrom, nr 11327/14 i 11613/14, 13 października 2015 r.
Hadrabová i Inni p. Czechom (dec.), nr 42165/02 i 466/03, 25 września 2007 r.
Hambardzumyan p. Armenii, nr 43478/11, 5 grudnia 2019 r.
Hamidovic p. Włochom (dec.), nr 31956/05, 13 września 2011 r.
Hanan p. Niemcom [WI], nr 4871/16, 16 lutego 2021 r.
Hanzl i Špadrna p. Czechom (dec.), nr 30073/06, 15 stycznia 2013 r.
Harkins p. Wielkiej Brytanii (dec.) [WI], nr 71537/14, 15 czerwca 2017 r.
Hartman p. Czechom, nr 53341/99, ECHR 2003-VIII
Hartung p. Francji (dec.), nr 10231/07, 3 listopada 2009 r.
Harutyunyan p. Armenii, nr 36549/03, ECHR 2007-III
Hasan Tunç i Inni p. Turcji, nr 19074/05, 31 stycznia 2017 r.
Hassan p. Wielkiej Brytanii [WI], nr 29750/09, ECHR 2014
Havelka p. Czechom (dec.), nr 7332/10, 20 września 2011 r.
Hebat Aslan i Firas Aslan p. Turcji, nr 15048/09, 28 października 2014 r.
Hingitaq 53 i Inni p. Danii (dec.), nr 18584/04, ECHR 2006-I

Hirsi Jamaa i Inni p. Włochom [WI], nr 27765/09, ECHR 2012
Hokkanen p. Finlandii, nr 25159/94, decyzja Komisji z dnia 15 maja 1996 r.
Holland p. Szwecji (dec.), nr 27700/08, 9 lutego 2010 r.
Holub p. Czechom (dec.), nr 24880/05, 14 grudnia 2010 r.
Horsham p. Wielkiej Brytanii, nr 23390/94, Decyzja Komisji z dnia 4 września 1995 r.
Horvat p. Chorwacji, nr 51585/99, ECHR 2001-VIII
Hoti p. Chorwacji, nr 63311/14, 26 kwietnia 2018 r.
Hristozov i Inni p. Bułgarii, nr 47039/11 i 358/12, ECHR 2012
Hromadka i Hromadkova p. Rosji, nr 22909/10, 11 grudnia 2014 r.
Hudecová i Inni p. Słowacji (dec.), nr 53807/09, 18 grudnia 2012 r.
Humen p. Polsce [WI], nr 26614/95, 15 października 1999 r.
Husayn (Abu Zubaydah) p. Polsce, nr 7511/13, 24 lipca 2014 r.
Hussein p. Albanii i 20 innym Uktadającym się Państwowom (dec.), nr 23276/04, 14 marca 2006 r.
Hutten-Czapska p. Polsce [WI], nr 35014/97, ECHR 2006-VIII

I.J.L. p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 39029/97, 6 lipca 1999 r.
Iambor p. Rumunii (nr 1), nr 64536/01, 24 czerwca 2008 r.
İçyer p. Turcji (dec.), nr 18888/02, ECHR 2006-I
Idalov p. Rosji [WI], nr 5826/03, 22 maja 2012 r.
Ignats p. Łotwie (dec.), nr 38494/05, 24 września 2013 r.
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi p. Turcji (dec.), nr 40355/14, 28 stycznia 2020 r.
Illaşcu i Inni p. Mołdawii i Rosji [WI], nr 48787/99, ECHR 2004-VII
İlihan p. Turcji [WI], nr 22277/93, ECHR 2000-VII
Ilias i Ahmed p. Węgrom [WI], nr 47287/15, 21 listopada 2019 r.
Illiu i Inni p. Belgii (dec.), nr 14301/08, 19 maja 2009 r.
Imakayeva p. Rosji, nr 7615/02, ECHR 2006-XIII
Ionescu p. Rumunii (dec.), nr 36659/04, 1 czerwca 2010 r.
İordache p. Rumunii, nr 6817/02, 14 października 2008 r.
Iosub Caras p. Rumunii, nr 7198/04, 11 grudnia 2006 r.
İpek p. Turcji (dec.), nr 39706/98, 7 listopada 2000 r.
Irlandia p. Wielkiej Brytanii, 18 stycznia 1978 r., Seria A nr 25
Isaak i Inni p. Turcji (dec.), nr 44587/98, 28 września 2006 r.
Islamic Republic of Iran Shipping Lines p. Turcji, nr 40998/98, ECHR 2007-V
Issa i Inni p. Turcji, nr 31821/96, 16 listopada 2004 r.
Ivanțoc i Inni p. Mołdawii i Rosji, nr 23687/05, 15 listopada 2011 r.
Ivko p. Rosji, nr 30575/08, 15 grudnia 2015 r.

J.B. i Inni p. Węgrom (dec.), nr 45434/12 i 2 inne, 27 listopada 2018 r.
J.M.B. i Inni p. Francji, nr 9671/15 i 31 innych, 30 stycznia 2020 r.
Jakovljević p. Serbii (dec.), nr 5158/12, 13 października 2020 r.
Jalloh p. Niemcom [WI], nr 54810/00, ECHR 2006-IX
Jaloud p. Holandii [WI], nr 47708/08, ECHR 2014
Jančev p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii (dec.), nr 18716/09, 4 października 2011 r.
Jankovskis p. Litwie, nr 21575/08, 17 stycznia 2017 r.
Janowiec i Inni p. Rosji [WI], nr 55508/07 i 29520/09, ECHR 2013
Januškevičienė p. Litwie, nr 69717/14, 3 września 2019 r.

Jasinskis p. Łotwie, nr 45744/08, 21 grudnia 2010 r.
Jelić p. Chorwacji, nr 57856/11, 12 czerwca 2014 r.
Jeličić p. Bośni i Hercegowinie (dec.), nr 41183/02, ECHR 2005-XII
Jensen i Rasmussen p. Danii (dec.), nr 52620/99, 20 marca 2003 r.
Jensen p. Danii (dec.), nr 48470/99, ECHR 2001-X
Jeronovičs p. Łotwie [WI], nr 44898/10, 5 lipca 2016 r.
Jian p. Rumunii (dec.), nr 46640/99, 30 marca 2004 r.
JKP Vodovod Kraljevo p. Serbii (dec.), nr 57691/09 i 19719/10, 16 października 2018 r.
Joannou p. Turcji, nr 53240/14, 12 grudnia 2017 r.
Johtti Sapmelacat Ry i Inni p. Finlandii (dec.), nr 42969/98, 18 stycznia 2005 r.
Joos p. Szwajcarii, nr 43245/07, 15 listopada 2012 r.
Jørgensen i Inni p. Danii (dec.), nr 30173/12, 28 czerwca 2016 r.
Jovanović p. Chorwacji (dec.), nr 59109/00, ECHR 2002-III
Juhas Đurić p. Serbii (rewizja), nr 48155/06, 10 kwietnia 2012 r.
Jurica p. Chorwacji, nr 30376/13, 2 maja 2017 r.

—K—

K2 p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 42387/13, 7 lutego 2017 r.
K.S. i K.S. AG p. Szwajcarii, nr 19117/91, decyzja Komisji z dnia 12 stycznia 1994 r., DR 76
K2 p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 42387/13, 7 lutego 2017 r.
Kaburov p. Bułgarii (dec.), nr 9035/06, 19 czerwca 2012 r.
Kadiķis p. Łotwie (dec.), nr 47634/99, 29 czerwca 2000 r.
Kafkaris p. Cypru (dec.), nr 9644/09, 21 czerwca 2011 r.
Kalashnikov p. Rosji, nr 47095/99, ECHR 2002-VI
Kalfagiannis i Pospert p. Grecji (dec.), nr 74435/14, 9 czerwca 2020 r.
Kamaliyevy p. Rosji, nr 52812/07, 3 czerwca 2010 r.
Karácsony i Inni p. Węgrom [WI], nr 42461/13 i 44357/13, 17 maja 2016 r.
Karakó p. Węgrom, nr 39311/05, 28 kwietnia 2009 r.
Karapanagiotou i Inni p. Grecji, nr 1571/08, 28 października 2010 r.
Karastelev i Inni p. Rosji, nr 16435/10, 6 października 2020 r.
Karelin p. Rosji, nr 926/08, 20 września 2016 r.
Karner p. Austrii, nr 40016/98, ECHR 2003-IX
Karoussiotis p. Portugalii, nr 23205/08, ECHR 2011
Karpylenko p. Ukrainie, nr 15509/12, 11 lutego 2016 r.
Kashlan p. Rosji (dec.), nr 60189/15, 19 kwietnia 2016 r.
Kátai p. Węgrom (dec.), nr 939/12, 18 marca 2014 r.
Kavala p. Turcji, nr 28749/18, 10 grudnia 2019 r.
Kaya i Polat p. Turcji (dec.), nr 2794/05 i 40345/05, 21 października 2008 r.
Kefalas i Inni p. Grecji, 8 czerwca 1995, Seria A nr 318-A
Kemal Çetin p. Turcji, nr 3704/13, 26 maja 2020 r.
Kemmache p. Francji (nr 3), 24 listopada 1994 r., Seria A nr 296-C
Kerechashvili p. Gruzji (dec.), nr 5667/02, ECHR 2006-V
Kerimov p. Azerbejdżanowi (dec.), nr 151/03, 28 września 2006 r.
Kerman p. Turcji, nr 35132/05, 22 listopada 2016 r.
Kerojärvi p. Finlandii, 19 lipca 1995 r., Seria A nr 322
Kezer i Inni p. Turcji (dec.), nr 58058/00, 5 października 2004 r.
Khadzhaliyev i Inni p. Rosji, nr 3013/04, 6 listopada 2008 r.
Khadzhimuradov i Inni p. Rosji, nr 21194/09 i 16 innych, 10 października 2017 r.
Khan p. Wielkiej Brytanii, nr 35394/97, ECHR 2000-V
Khashiyev i Akayeva p. Rosji, nr 57942/00 i 57945/00, 24 lutego 2005 r.

Khayrullina p. Rosji, nr 29729/09, 19 grudnia 2017 r.
Khlaifia i Inni p. Włochom [WI], nr 16483/12, 15 grudnia 2016 r.
Khodorkovskiy i Lebedev p. Rosji, nr 11082/06 i 13772/05, 25 lipca 2013 r.
Kiiskinen i Kovalainen p. Finlandii (dec.), nr 26323/95, ECHR 1999-V
Kikots i Kikota p. Łotwie (dec.), nr 54715/00, 6 czerwca 2002 r.
Kiousi p. Grecji (dec.), nr 52036/09, 20 września 2011 r.
Kiril Zlatkov Nikolov p. Francji, nr 70474/11 i 68038/12, 10 listopada 2016 r.
Klass i Inni p. Niemcom, 6 września 1978 r., Seria A nr 28
Klausecker p. Niemcom (dec.), nr 415/07, 6 stycznia 2015 r.
Klyakhin p. Rosji, nr 46082/99, 30 listopada 2004 r.
Koç i Tambaş p. Turcji (dec.), nr 46947/99, 24 lutego 2005 r.
Koç i Tosun p. Turcji (dec.), nr 23852/04, 13 listopada 2008 r.
Koch p. Polsce (dec.), nr 15005/11, 7 marca 2017 r.
Kohler p. Niemcom (dec.), nr 3443/18, 7 września 2021 r.
Kondrulin p. Rosji, nr 12987/15, 20 września 2016 r.
Kongresna Narodna Stranka i Inni p. Bośni i Hercegowinie (dec.), nr 414/11, 26 kwietnia 2016 r.
Konstantin Stefanov p. Bułgarii, nr 35399/05, 27 października 2015 r.
Konstantinidis p. Grecji, nr 58809/09, 3 kwietnia 2014 r.
Kopecký p. Słowacji [WI], nr 44912/98, ECHR 2004-IX
Korenjak p. Słowenii (dec.), nr 463/03, 15 maja 2007 r.
Korizno p. Łotwie (dec.), nr 68163/01, 28 września 2006 r.
Kornakovs p. Łotwie, nr 61005/00, 15 czerwca 2006 r.
Korolev p. Rosji (dec.), nr 25551/05, ECHR 2010
Kósa p. Węgrom (dec.), nr 53461/15, 21 listopada 2017 r.
Kotilainen i Inni p. Finlandii, nr 62439/12, 17 września 2020 r.
Kotov p. Rosji [WI], nr 54522/00, 3 kwietnia 2012 r.
Koumoutsea i Inni p. Grecji (dec.), nr 56625/00, 13 grudnia 2001 r.
Kozacioğlu p. Turcji [WI], nr 2334/03, 19 lutego 2009 r.
Kozlova i Smirnova p. Łotwie (dec.), nr 57381/00, ECHR 2001-XI
Krstić p. Serbii, nr 45394/06, 10 grudnia 2013 r.
Kudła p. Polsce [WI], nr 30210/96, ECHR 2000-XI
Kurić i Inni p. Słowenii [WI], nr 26828/06, ECHR 2012
Kurşun p. Turcji, nr 22677/10, 30 października 2018 r.
Kurt p. Turcji, 25 maja 1998 r., *Raporty 1998-III*
Kušić i Inni p. Chorwacji (dec.), nr 71667/17, 10 grudnia 2019 r.
Kuzhelev i Inni p. Rosji, nr 64098/09 i 6 innych, 15 października 2019 r.

—L—

L.R. p. Macedonii Północnej, nr 38067/15, 23 stycznia 2020 r.
Labsi p. Słowacji, nr 33809/08, 15 maja 2012 r.
Ladygin p. Rosji (dec.), nr 35365/05, 30 sierpnia 2011 r.
Lagutin i Inni p. Rosji, nr 6228/09 i 4 inne, 24 kwietnia 2014 r.
Lambert i Inni p. Francji [WI], nr 46043/14, ECHR 2015
Laska i Lika p. Albanii, nr 12315/04 i 17605/04, 20 kwietnia 2010 r.
Łatak p. Polsce (dec.), nr 52070/08, 12 października 2010 r.
Laurus Invest Hungary KFT i Inni p. Węgrom (dec.), nr 23265/13 i 5 innych, ECHR 2015
Leandro Da Silva p. Luksemburgowi, nr 30273/07, 11 lutego 2010 r.
Lechesne p. Francji, nr 20264/92, raport Komisji z dnia 21 maja 1997 r.
Léger p. Francji (skreślenie) [WI], nr 19324/02, 30 marca 2009 r.
Lehtinen p. Finlandii (dec.), nr 39076/97, ECHR 1999-VII

Lekić p. Słowenii [WI], nr 36480/07, 11 grudnia 2018 r.
Lenzing AG p. Niemcom, nr 39025/97, decyzja Komisji z dnia 9 września 1998 r.
Leon Madrid p. Hiszpanii, nr 30306/13, 26 października 2021 r.
Lepojić p. Serbii, nr 13909/05, 6 listopada 2007 r.
Lewit p. Austrii, nr 4782/18, 10 października 2019 r.
Liblik i Inni p. Estonii, nr 173/15 i 5 innych, 28 maja 2019 r.
Lienhardt p. Francji (dec.), nr 12139/10, 13 września 2011 r.
Liepājnieks p. Łotwie (dec.), nr 37586/06, 2 listopada 2010 r.
Liga Portuguesa de Futebol Profissional p. Portugalii (dec.), nr 49639/09, 3 kwietnia 2012 r.
Loizidou p. Turcji (przedmiot skargi), 18 grudnia 1996 r., *Raporty* 1996-VI
Loizidou p. Turcji (zastrzeżenia wstępne), 23 marca 1995 r., Seria A nr 310
Lopata p. Rosji, nr 72250/01, 13 lipca 2010 r.
Lopes de Sousa Fernandes p. Portugalii [WI], nr 56080/13, 19 grudnia 2017 r.
Lopez Cifuentes p. Hiszpanii (dec.), nr 18754/06, 7 lipca 2009 r.
Lowe p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 12486/07, 8 września 2009 r.
Luchaninova p. Ukrainie, nr 16347/02, 9 czerwca 2011 r.
Lukenda p. Słowenii, nr 23032/02, ECHR 2005-X
Lyons i Inni p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 15227/03, ECHR 2003-IX

—M—

M. p. Danii, nr 17392/90, decyzja Komisji z dnia 14 października 1992 r., DR 73
M. p. Wielkiej Brytanii, nr 13284/87, decyzja Komisji z dnia 15 października 1987 r., DR 54
M.A. i Inni p. Litwie, nr 59793/17, 11 grudnia 2018 r.
M.A. p. Francji, nr 9373/15, 1 lutego 2018 r.
M.H. i Inni p. Chorwacji, nr 15670/18 i 43115/18, 18 listopada 2021 r.
M.K. i Inni p. Polsce, nr 40503/17 i 2 inne, 23 lipca 2020 r.
M. N. i Inni p. Belgii (dec.) [WI], nr 3599/18, 5 maja 2020 r.
M.N. i Inni p. San Marino, nr 28005/12, 7 lipca 2015 r.
M.S. p. Chorwacji (nr 2), nr 75450/12, 19 lutego 2015 r.
M.S.S. p. Belgii i Grecji [WI], nr 30696/09, ECHR 2011
Magnitskiy i Inni p. Rosji, nr 32631/09 i 53799/12, 27 sierpnia 2019 r.
Magomedov i Inni p. Rosji, nr 33636/09 i 9 innych, 28 marca 2017 r.
Magyar Keresztény Mennonita Egyház i Inni p. Węgrom, nr 70945/11 i 8 innych, ECHR 2014
Magyar Kétfarkú Kutya Párt p. Węgrom [WI], nr 201/17, 20 stycznia 2020 r.
Makharadze i Sikharulidze p. Gruzji, nr 35254/07, 22 listopada 2011 r.
Makuchyan i Minasyan p. Azerbejdżanowi i Węgrom, nr 17247/13, 26 maja 2020 r.
Malhous p. Czechom (dec.) [WI], nr 33071/96, ECHR 2000-XII
Malkov p. Estonii, nr 31407/07, 4 lutego 2010 r.
Malysh i Ivanin p. Ukrainie (dec.), nr 40139/14 i 41418/14, 9 września 2014 r.
Mamatkulov i Askarov p. Turcji [WI], nr 46827/99 i 46951/99, ECHR 2005-I
Mann p. Wielkiej Brytanii i Portugalii (dec.), nr 360/10, 1 lutego 2011 r.
Mannai p. Włochom, nr 9961/10, 27 marca 2012 r.
Manoilescu i Dobrescu p. Rumunii i Rosji (dec.), nr 60861/00, ECHR 2005-VI
Manuel p. Portugalii (dec.), nr 62341/00, 31 stycznia 2002 r.
Maravić Markeš p. Chorwacji, nr 70923/11, 9 stycznia 2014 r.
Margaretić p. Chorwacji, nr 16115/13, 5 czerwca 2014 r.
Margulev p. Rosji, nr 15449/09, 8 października 2019 r.
Marguš p. Chorwacji [WI], nr 4455/10, ECHR 2014 r.
Marić p. Chorwacji, nr 50132/12, 12 czerwca 2014 r.
Marion p. Francji, nr 30408/02, 20 grudnia 2005 r.

Markovic i Inni p. Włochom [WI], nr 1398/03, ECHR 2006-XIV
Marshall i Inni p. Malcie, nr 79177/16, 11 lutego 2020 r.
Martins Alves p. Portugalii (dec.), nr 56297/11, 21 stycznia 2014 r.
Maslova i Nalbandov p. Rosji, nr 839/02, 24 stycznia 2008 r.
Mastilović i Inni p. Czarnogórze, nr 28754/10, 24 lutego 2022 r.
Mätäsaru p. Republice Mołdawii (dec.), nr 44743/08, 21 stycznia 2020 r.
Mateuț p. Rumunii (dec.), nr 35959/15, 1 marca 2022 r.
Matoušek p. Czechom (dec.), nr 9965/08, 29 marca 2011 r.
Matthews p. Wielkiej Brytanii [WI], nr 24833/94, ECHR 1999-I
Matveyev p. Rosji, nr 26601/02, 3 lipca 2008 r.
McCann i Inni p. Wielkiej Brytanii, 27 września 1995 r., Seria A nr 324
McElhinney p. Irlandii i Wielkiej Brytanii (dec.) [WI], nr 31253/96, 9 lutego 2000 r.
McFarlane p. Irlandii [WI], nr 31333/06, 10 września 2010 r.
McFeeley i Inni p. Wielkiej Brytanii, nr 8317/78, decyzja Komisji z dnia 15 maja 1980 r., DR 20
McKerr p. Wielkiej Brytanii, nr 28883/95, ECHR 2001-III
McShane p. Wielkiej Brytanii, nr 43290/98, 28 maja 2002 r.
Medvedyev i Inni p. Francji [WI], nr 3394/03, ECHR 2010
Mehmet Ali Ayhan i Inni p. Turcji, nr 4536/06 i 53282/07, 4 czerwca 2019 r.
Mehmet Ali Eser p. Turcji, nr 1399/07, 15 października 2019 r.
Melnichuk i Inni p. Rumunii, nr 35279/10 i 34782/10, 5 maja 2015 r.
Melnik p. Ukrainie, nr 72286/01, 28 marca 2006 r.
Meltex Ltd p. Armenii (dec.), nr 37780/02, 27 maja 2008 r.
Mentzen p. Łotwie (dec.), nr 71074/01, ECHR 2004-XII
Merabishvili p. Gruzji [WI], nr 72508/13, 28 listopada 2017 r.
Merger i Cros p. Francji (dec.), nr 68864/01, 11 marca 2004 r.
Merit p. Ukrainie, nr 66561/01, 30 marca 2004 r.
Micallef p. Malcie [WI], nr 17056/06, ECHR 2009 r.
Michalak p. Polsce (dec.), nr 24549/03, 1 marca 2005 r.
Michaud p. Francji, nr 12323/11, ECHR 2012
Migliore i Inni p. Włochom (dec.), nr 58511/13 i 2 inne, 12 listopada 2013 r.
Mikolajová p. Słowacji, nr 4479/03, 18 stycznia 2011 r.
Mile Novaković p. Chorwacji, nr 73544/14, 17 grudnia 2020 r.
Milošević p. Holandii (dec.), nr 77631/01, 19 marca 2002 r.
Milovanović p. Serbii, nr 56065/10, §..., 8 października 2019 r.
Mirolubovs i Inni p. Łotwie, nr 798/05, 15 września 2009 r.
Miszczyński p. Polsce (dec.), nr 23672/07, 8 lutego 2011 r.
Mitrović p. Serbii, nr 52142/12, 21 marca 2017 r.
Mocanu i Inni p. Rumunii [WI], nr 10865/09 i 2 inne, ECHR 2014
Moldovan i Inni p. Rumunii (dec.), nr 8229/04 i 29 innych, 15 lutego 2011 r.
Monnat p. Szwajcarii, nr 73604/01, ECHR 2006-X
Moon p. Francji, nr 39973/03, 9 lipca 2009 r.
Mooren p. Niemcom [WI], nr 11364/03, 9 lipca 2009 r.
Moreira Barbosa p. Portugalii (dec.), nr 65681/01, ECHR 2004-V
Moreira Ferreira p. Portugalii (nr 2) [WI], nr 19867/12, 11 lipca 2017 r.
Moretti i Benedetti p. Włochom, nr 16318/07, 27 kwietnia 2010 r.
Moskovets p. Rosji, nr 14370/03, 23 kwietnia 2009 r.
Mouvement raëlien suisse p. Szwajcarii [WI], nr 16354/06, ECHR 2012
Mozer p. Republice Mołdawii i Rosji [WI], nr 11138/10, 23 lutego 2016 r.
MPP Golub p. Ukrainie (dec.), nr 6778/05, ECHR 2005-XI
Mrkić p. Chorwacji (dec.), nr 7118/03, 8 czerwca 2006 r.
Mukhin p. Rosji, nr 3642/10, 14 grudnia 2021 r.
Municipal Section of Antilly p. Francji (dec.), nr 45129/98, ECHR 1999-VIII

Muratovic p. Serbii (dec.), nr 41698/06, 21 marca 2017 r.
Muršić p. Chorwacji [WI], nr 7334/13, 20 października 2016 r.
Mutu i Pechstein p. Szwajcarii, nr 40575/10 i 67474/10, 2 października 2018 r.
Mykhaylenky i Inni p. Ukrainie, nr 35091/02 i 9 innych, ECHR 2004-XII

—N—

NA p. Wielkiej Brytanii, nr 25904/07, 17 lipca 2008
N.D. i N.T. p. Hiszpanii [WI], nr 8675/15 i 8697/15, 13 lutego 2020 r.
Nada p. Szwajcarii [WI], nr 10593/08, ECHR 2012
Nagovitsyn i Nalgiyev p. Rosji (dec.), nr 27451/09 i 60650/09, 23 września 2010 r.
Nasr i Ghali p. Włochom, nr 44883/09, 23 lutego 2016 r.
Nassau Verzekering Maatschappij N.V. p. Holandii (dec.), nr 57602/09, 4 października 2011 r.
National Federation of Sportspersons' Associations and Unions (FNASS) i Inni p. Francji,
nr 48151/11 i 77769/13, 18 stycznia 2018 r.
Navalnyy p. Rosji [WI], nr 29580/12 i 4 inne, 15 listopada 2018 r.
Naydyon p. Ukrainie, nr 16474/03, 14 października 2010 r.
Nencheva i Inni p. Bułgarii, nr 48609/06, 18 czerwca 2013 r.
Neshkov i Inni p. Bułgarii, nr 36925/10 i 5 innych, 27 stycznia 2015 r.
Nešić p. Czarnogórze, nr 12131/18, 9 czerwca 2020 r.
Nicholas p. Cyprawi, nr 63246/10, 9 stycznia 2018 r.
Nicklinson i Lamb p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 2478/15 i 1787/15, 23 czerwca 2015 r.
Nicolae Virgiliu Tănase p. Rumunii [WI], nr 41720/13, 25 czerwca 2019 r.
Nicoleta Gheorghe p. Rumunii, nr 23470/05, 3 kwietnia 2012 r.
Nikula p. Finlandii (dec.), nr 31611/96, 30 listopada 2000 r.
Nizomkhon Dzhurayev p. Rosji, nr 31890/11, 3 października 2013 r.
Nobili Massuero p. Włochom (dec.), nr 58587/00, 1 kwietnia 2004 r.
Nogolica p. Chorwacji (dec.), nr 77784/01, ECHR 2002-VIII
Nolan i K. p. Rosji, nr 2512/04, 12 lutego 2009 r.
Nold p. Niemcom, nr 27250/02, 29 czerwca 2006 r.
Nölkenbockhoff p. Niemcom, 25 sierpnia 1987 r., Seria A nr 123
Norbert Sikorski p. Polsce, nr 17599/05, 22 października 2009 r.
Normann p. Danii (dec.), nr 44704/98, 14 czerwca 2001 r.
Novinskiy p. Rosji, nr 11982/02, 10 lutego 2009 r.
Nurmagomedov p. Rosji, nr 30138/02, 7 czerwca 2007 r.

—O—

O'Halloran i Francis p. Wielkiej Brytanii [WI], nr 15809/02 i 25624/02, ECHR 2007-III
O'Keefe p. Irlandii [WI], nr 35810/09, ECHR 2014
OAo Neftyanaya Kompaniya Yukos p. Rosji, nr 14902/04, 20 września 2011 r.
Obote p. Rosji, nr 58954/09, 19 listopada 2019 r.
Öcalan p. Turcji [WI], nr 46221/99, ECHR 2005-IV
Oferta Plus SRL p. Mołdawii, nr 14385/04, 19 grudnia 2006 r.
Öğrü i Inni p. Turcji, nr 60087/10 i 2 inne, 19 grudnia 2017 r.
Ohlen p. Danii (skreślenie), nr 63214/00, 24 lutego 2005 r.
Olaechea Cahuas p. Hiszpanii, nr 24668/03, ECHR 2006-X
Olczak p. Polsce (dec.), nr 30417/96, ECHR 2002-X (fragmenty)
Oleksy p. Polsce (dec.), nr 1379/06, 16 czerwca 2009 r.
Oliari i Inni p. Włochom, nr 18766/11 i 36030/11, 21 lipca 2015 r.

Oliyevskyy p. Ukrainie (dec.), nr 65117/11, 14 stycznia 2020 r.
Olkhovik i Inni p. Rosji (dec.), nr 11279/17, 76983/17 i 4597/20, 22 lutego 2022 r.
Ölmez p. Turcji (dec.), nr 39464/98, 1 lutego 2005 r.
Omkarananda i Divine Light Zentrum p. Szwajcarii,
nr 8118/77, decyzja Komisji z dnia 19 marca 1981 r., DR 25
Oruk p. Turcji, nr 33647/04, 4 lutego 2014 r.
Osmanov i Husseinov p. Bułgarii (dec.), nr 54178/00 i 59901/00, 4 września 2003 r.
Österreichischer Rundfunk p. Austrii (dec.), nr 57597/00, 25 maja 2004 r.
Otto p. Niemcom (dec.), nr 21425/06, 10 listopada 2009 r.

—P—

P. p. Ukrainie (dec.), nr 40296/16, 11 czerwca 2019 r.
Pais Pires de Lima p. Portugalii, nr 70465/12, 12 lutego 2019 r.
Paksas p. Litwie [WI], nr 34932/04, ECHR 2011
Paladi p. Mołdawii [WI], nr 39806/05, 10 marca 2009 r.
Palić p. Bośni i Hercegowinie, nr 4704/04, 15 lutego 2011 r.
Panioglu p. Rumunii, nr 33794/14, 8 grudnia 2020 r.
Papachela i Amazon S.A. p. Grecji, nr 12929/18, 3 grudnia 2020 r.
Papachelas p. Grecji [WI], nr 31423/96, ECHR 1999-II
Papamichalopoulos i Inni p. Grecji, 24 czerwca 1993 r., Seria A nr 260-B
Paradiso i Campanelli p. Włochom [WI], nr 25358/12, 24 stycznia 2017 r.
Parizov p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, nr 14258/03, 7 lutego 2008 r.
Parrillo p. Włochom [WI], nr 46470/11, ECHR 2015
Paşa i Erkan Erol p. Turcji, nr 51358/99, 12 grudnia 2006 r.
Patera p. Czechom (dec.), nr 25326/03, 10 stycznia 2006 r.
Pauger p. Austrii, nr 24872/94, decyzja Komisji z dnia 9 stycznia 1995 r.
Paul i Audrey Edwards p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 46477/99, 7 czerwca 2001 r.
Paulino Tomás p. Portugalii (dec.), nr 58698/00, ECHR 2003-VIII
Peacock p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 52335/12, 5 stycznia 2016 r.
Pedersen i Inni p. Norwegii, nr 39710/15, 10 marca 2020 r.
Peers p. Grecji, nr 28524/95, ECHR 2001-III
Pellegriti p. Włochom (dec.), nr 77363/01, 26 maja 2005 r.
Peñafiel Salgado p. Hiszpanii (dec.), nr 65964/01, 16 kwietnia 2002 r.
Pentagiotis p. Grecji (dec.), nr 14582/09, 10 maja 2011 r.
Peraldi p. Francji (dec.), nr 2096/05, 7 kwietnia 2009 r.
Perlala p. Grecji, nr 17721/04, 22 lutego 2007 r.
Petithory Lanzmann p. Francji (dec.), nr 23038/19, 12 listopada 2019 r.
Petra p. Rumunii, 23 września 1998 r., *Raporty* 1998-VII
Petrescu p. Portugalii, nr 23190/17, 3 grudnia 2019 r.
Petroiu p. Rumunii (rewizja), nr 33055/09, 7 lutego 2017 r.
Petropavlovskis p. Łotwie, nr 44230/06, ECHR 2015
Petrova p. Łotwie, nr 4605/05, 24 czerwca 2014 r.
Petrović p. Serbii, nr 40485/08, 15 lipca 2014 r.
Philis p. Grecji, nr 28970/95, decyzja Komisji z dnia 17 października 1996 r.
Piętka p. Polsce, nr 34216/07, 16 października 2012 r.
Platini p. Szwajcarii (dec.), nr 526/18, 11 lutego 2020 r.
Pisano p. Włochom (skreślenie) [WI], nr 36732/97, 24 października 2002 r.
Pitsayeva i Inni p. Rosji, nr 53036/08 i 19 innych, 9 stycznia 2014 r.
POA i Inni p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 59253/11, 21 maja 2013 r.
Pocasovschi i Mihaila p. Republice Mołdawii i Rosji, nr 1089/09, 29 maja 2018 r.

Podeschi p. San Marino, nr 66357/14, 13 kwietnia 2017 r.
Polanco Torres i Movilla Polanco p. Hiszpanii, nr 34147/06, 21 września 2010 r.
Polyakh i Inni p. Ukrainie, nr 58812/15 i 4 inne, 17 października 2019 r.
Pop-Ilić i Inni p. Serbii, nr 63398/13 i 4 inne, 14 października 2014 r.
Popov p. Mołdawii (nr 1), nr 74153/01, 18 stycznia 2005 r.
Porchet p. Szwajcarii (dec.), nr 36391/16, 8 października 2019 r.
Portu Juanenea i Sarasola Yarzabal p. Hiszpanii, nr 1653/13, 13 lutego 2018 r.
Poslu i Inni p. Turcji, nr 6162/04 i 6 innych, 8 czerwca 2010 r.
Post p. Holandii (dec.), nr 21727/08, 20 stycznia 2009 r.
Povilonis p. Litwie (dec.), nr 81624/17, 15 marca 2022 r.
Poznanski i Inni p. Niemcom (dec.), nr 25101/05, 3 lipca 2007 r.
Preda i Inni p. Rumunii, nr 9584/02 i 7 innych, 29 kwietnia 2014 r.
Predescu p. Rumunii, nr 21447/03, 2 grudnia 2008 r.
Predil Anstalt p. Włochom (dec.), nr 31993/96, 14 marca 2002 r.
Prencipe p. Monako, nr 43376/06, 16 lipca 2009 r.
Pressos Compania Naviera S.A. i Inni p. Belgii, 20 listopada 1995 r., Seria A nr 332
Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. p. Polsce (dec.), nr 47550/06, 7 października 2008 r.
Project-Trade d.o.o. p. Chorwacji, nr 1920/14, 19 listopada 2020 r.
Prystavska p. Ukrainie (dec.), nr 21287/02, ECHR 2002-X
Puchstein p. Austrii, nr 20089/06, 28 stycznia 2010 r.

—Q—

Quark Fishing Limited p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 15305/06, ECHR 2006-XIV

—R—

Radio France i Inni p. Francji (dec.), nr 53984/00, ECHR 2003-X
Radomilja i Inni p. Chorwacji [WI], nr 37685/10 i 22768/12, 20 marca 2018 r.
Raimondo p. Włochom, 22 lutego 1994, Seria A nr 281-A
Ramadan p. Malcie, nr 76136/12, 21 czerwca 2016 r.
Ramos Nunes de Carvalho e Sá p. Portugalii [WI], nr 55391/13 i 2 inne, 6 listopada 2018 r.
Ramsahai i Inni p. Holandii [WI], nr 52391/99, ECHR 2007-II
Ranđelović i Inni p. Czarnogórze, nr 66641/10, 19 września 2017 r.
Rantsev p. Cyprów i Rosji, nr 25965/04, ECHR 2010
Řehák p. Czechom (dec.), nr 67208/01, 18 maja 2004 r.
Rezgui p. Francji (dec.), nr 49859/99, ECHR 2000-XI
Rhazali i Inni p. Francji (dec.), nr 37568/09, 10 kwietnia 2012 r.
Ryabov p. Rosji, nr 3896/04, 31 stycznia 2008 r.
Riad i Idiab p. Belgii, nr 29787/03 i 29810/03, 24 stycznia 2008 r.
Riđić i Inni p. Serbii, nr 53736/08 i 5 innych, 1 lipca 2014 r.
Riener p. Bułgarii, nr 46343/99, 23 maja 2006 r.
Rinck p. Francji (dec.), nr 18774/09, 19 października 2010 r.
Ringeisen p. Austrii, 16 lipca 1971, Seria A nr 13
Robert Lesjak p. Słowenii, nr 33946/03, 21 lipca 2009 r.
Rodina p. Łotwie, nr 48534/10 i 19532/15, 14 maja 2020 r.
Rõigas p. Estonii, nr 49045/13, 12 września 2017 r.
Roman Zakharov p. Rosji [WI], nr 47143/06, ECHR 2015
Rooman p. Belgii [WI], nr 18052/11, 31 stycznia 2019 r.
Rossi i Inni p. Włochom (dec.), nr 55185/08 i 7 innych, 16 grudnia 2008 r.

Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd i Inni p. Gruzji, nr 16812/17, 18 lipca 2019 r.
Rutkowski i Inni p. Polsce, nr 72287/10 i 2 inne, 7 lipca 2015 r.

—S—

S.A.S. p. Francji [WI], nr 43835/11, ECHR 2014
S.L. i J.L. p. Chorwacji, nr 13712/11, 7 maja 2015 r.
S.L. i J.L. p. Chorwacji (słuszne zadośćuczynienie), nr 13712/11, 6 października 2016 r.
S.P., D.P. i A.T. p. Wielkiej Brytanii, nr 23715/94, decyzja Komisji z dnia 20 maja 1996 r.
Saakashvili p. Gruzji (dec.), nr 6232/20 i 22394/20, 1 marca 2022 r.
Sabri Güneş p. Turcji [WI], nr 27396/06, 29 czerwca 2012 r.
Sadak p. Turcji, nr 25142/94 i 27099/95, 8 kwietnia 2004 r.
Safaryan p. Armenii (dec.), nr 16346/10, 14 stycznia 2020 r.
Sagayeva i Inni p. Rosji, nr 22698/09 i 31189/11, 8 grudnia 2015 r.
Saghinadze i Inni p. Gruzji, nr 18768/05, 27 maja 2010 r.
Şahmo p. Turcji (dec.), nr 37415/97, 1 kwietnia 2003 r.
Sakhnovskiy p. Rosji [WI], nr 21272/03, 2 listopada 2010 r.
Şakir Kaçmaz p. Turcji, nr 8077/08, 10 listopada 2015 r.
Sakvarelidze p. Gruzji, nr 40394/10, 6 lutego 2020 r.
Salman p. Turcji [WI], nr 21986/93, ECHR 2000-VII
Sâmbata Bihor Greco-Catholic Parish p. Rumunii (dec.), nr 48107/99, 25 maja 2004 r.
Sánchez Ramirez p. Francji, nr 48787/99, Decyzja Komisji z dnia 24 czerwca 1996 r., DR 86
Sancho Cruz i inne sprawy dotyczące „reformy rolnej” p. Portugalii,
nr 8851/07 i 14 innych, 18 stycznia 2011 r.
Şandru i Inni p. Rumunii, nr 22465/03, 8 grudnia 2009 r.
Sanles Sanles p. Hiszpanii (dec.), nr 48335/99, ECHR 2000-XI
Sapeyan p. Armenii, nr 35738/03, 13 stycznia 2009 r.
Sargsyan p. Azerbejdżanowi (dec.) [WI], nr 40167/06, 14 grudnia 2011 r.
Sargsyan p. Azerbejdżanowi [WI], nr 40167/06, ECHR 2015
Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy p. Finlandii [WI], nr 931/13, 27 czerwca 2017 r.
Savelyev p. Rosji (dec.), nr 42982/08, 21 maja 2019 r.
Savenko and Inni p. Rosji, nr 13918/06, 14 września 2021 r.
Savridin Dzhurayev p. Rosji, nr 71386/10, ECHR 2013
Savu p. Rumunii (dec.), nr 29218/05, 11 października 2011 r.
Scavuzzo-Hager i Inni p. Szwajcarii (dec.), nr 41773/98, 30 listopada 2004 r.
Ščensnovičius p. Litwie, nr 62663/13, 10 lipca 2018 r.
Schipani i Inni p. Włochom, nr 38369/09, 21 lipca 2015 r.
Schmidt p. Łotwie, nr 22493/05, 27 kwietnia 2017 r.
Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft i publisuisse SA p. Szwajcarii,
nr 41723/14, 22 grudnia 2020 r.
Scoppola p. Włochom (nr 2) [WI], nr 10249/03, 17 września 2009 r.
Scordino p. Włochom (dec.), nr 36813/97, ECHR 2003-IV
Scordino p. Włochom (nr 1) [WI], nr 36813/97, ECHR 2006-V
Scozzari i Giunta p. Włochom [WI], nr 39221/98 i 41963/98, ECHR 2000-VIII
Sebeleva i Inni p. Rosji, nr 42416/18, 1 marca 2022 r.
Segame SA p. Francji, nr 4837/06, ECHR 2012
Sejdić i Finci p. Bośni i Hercegowinie [WI], nr 27996/06 i 34836/06, ECHR 2009
Sejdovic p. Włochom [WI], nr 56581/00, ECHR 2006-II
Şeker p. Turcji (dec.), nr 30330/19, 7 września 2021 r.
Šeks p. Chorwacji, nr 39325/20, 3 lutego 2022 r.
Selahattin Demirtaş p. Turcji (nr 2) [WI], nr 14305/17, 22 grudnia 2020 r.

Selami i Inni p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, nr 78241/13, 1 marca 2018 r.
Selami i Inni p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, nr 67259/14, 9 lutego 2017 r.
Selmouni p. Francji [WI], nr 25803/94, ECHR 1999-V
Senator Lines GmbH p. piętnastu Państwom członkowskim Unii Europejskiej (dec.) [WI], nr 56672/00, ECHR 2004-IV
Sergey Zolotukhin p. Rosji [WI], nr 14939/03, ECHR 2009
Shalyavski i Inni p. Bułgarii, nr 67608/11, 15 czerwca 2017 r., nr 52142/12, 21 marca 2017 r.
Shamayev i Inni p. Gruzji i Rosji (dec.), nr 36378/02, 16 września 2003 r.
Shamayev i Inni p. Gruzji i Rosji, nr 36378/02, ECHR 2005-III
Shchukin i Inni p. Ukrainie [Komitet], nr 59834/09 i 249 innych, 13 lutego 2014 r.
Sebeleva i Inni p. Rosji, nr 42416/18, 1 marca 2022 r.
Shefer p. Rosji (dec.), nr 45175/04, 13 marca 2012 r.
Shevanova p. Łotwie (skreślenie) [WI], nr 58822/00, 7 grudnia 2007 r.
Shibendra Dev p. Szwecji (dec.), nr 7362/10, 21 października 2014 r.
Shioshvili i Inni p. Rosji, nr 19356/07, 20 grudnia 2016 r.
Shishanov p. Republice Mołdawii, nr 11353/06, 15 września 2015 r.
Shmelev i Inni p. Rosji (dec.), nr 41743/17 i 16 innych, 17 marca 2020 r.
Shmorgunov i Inni p. Ukrainie, nr 15367/14 i 13 innych, 21 stycznia 2021 r.
Shortall i Inni p. Irlandii (dec.), nr. 50272/18, 19 października 2021 r.
Shtefan i Inni p. Ukrainie [Komitet], nr 36762/06 i 249 innych, 31 lipca 2014 r.
Shtukaturov p. Rosji, nr 44009/05, ECHR 2008
Siemaszko i Olszyński p. Polsce, nr 60975/08 i 35410/09, 13 września 2016 r.
Siliadin p. Francji, nr 73316/01, ECHR 2005-VII
Šilih p. Słowenii [WI], nr 71463/01, 9 kwietnia 2009 r.
Simitzi-Papachristou i Inni p. Grecji (dec.), nr 50634/11 i 18 innych, 5 listopada 2013 r.
Şimşek, Andiç i Boğatekin p. Turcji (dec.), nr 75845/12 i 2 inne, 17 marca 2020 r.
Sindicatul Păstorul cel Bun p. Rumunii [WI], nr 2330/09, ECHR 2013
Sine Tsaggarakis A.E.E. p. Grecji, nr 17257/13, 23 maja 2019 r.
Sisojeva i Inni p. Łotwie (skreślenie) [WI], nr 60654/00, ECHR 2007-I
Škorjanec p. Chorwacji, nr 25536/14, 28 marca 2017 r.
Skrlić p. Chorwacji, nr 32953/13, 11 lipca 2019 r.
Slavgorodski p. Estonii (dec.), nr 37043/97, ECHR 1999-II
Slaviček p. Chorwacji (dec.), nr 20862/02, ECHR 2002-VII
Slivenko i Inni p. Łotwie (dec.) [WI], nr 48321/99, ECHR 2002-II
Słowenia p. Chorwacji [WI] (dec.), nr 54155/16, 18 listopada 2020 r.
Smirnov p. Rosji (dec.), nr 14085/04, 6 lipca 2006 r.
Sociedad Anónima del Ucieza p. Hiszpanii, nr 38963/08, 4 listopada 2014 r.
Söderman p. Szwecji [WI], nr 5786/08, ECHR 2013
Soering p. Wielkiej Brytanii, 7 lipca 1989, Seria A nr 161
Sokolov i Inni p. Serbii (dec.), nr 30859/10 i 6 innych, 14 stycznia 2014 r.
Solmaz p. Turcji, nr 27561/02, 16 stycznia 2007 r.
Solonskiy i Petrova p. Rosji (dec.), nr 3752/08 i 22723/09, 17 marca 2020 r.
Spycher p. Szwajcarii (dec.), nr 26275/12, 17 listopada 2015 r.
Stamoulakatos p. Grecji (nr 1), 26 października 1993 r., Seria A nr 271
Stamoulakatos p. Wielkiej Brytanii, nr 27567/95, decyzja Komisji z dnia 9 kwietnia 1997 r.
Star Cate – Epilekta Gevmata i Inni p. Grecji (dec.), nr 54111/07, 6 lipca 2010 r.
State Holding Company Luganskvugillya p. Ukrainie (dec.), nr 23938/05, 27 stycznia 2009 r.
Statileo p. Chorwacji, nr 12027/10, 10 lipca 2014 r.
Stavropoulos i Inni p. Grecji, nr 52484/18, 25 czerwca 2020 r.
Ştefănescu p. Rumunii (dec.), nr 11774/04, 12 kwietnia 2011 r.
Stella i Inni p. Włochom (dec.), nr 49169/09 i 10 innych, 16 września 2014 r.
Stepanian p. Rumunii, nr 60103/11, 14 czerwca 2016 r.

Stephens p. Cyprówi, Turcji i Organizacji Narodów Zjednoczonych (dec.), nr 45267/06, 11 grudnia 2008 r.
Stephens p. Malcie (nr 1), nr 11956/07, 21 kwietnia 2009 r.
Stojkovic p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, nr 14818/02, 8 listopada 2007 r.
Story i Inni p. Malcie, nr 56854/13 i 2 inne, 29 października 2015 r.
Strand Lobben i Inni p. Norwegii [WI], nr 37283/13, 10 września 2019 r.
Strazimiri p. Albanii, nr 34602/16, 21 stycznia 2020 r.
Strezovski i Inni p. Macedonii Północnej, nr 14460/16 i 7 innych, 27 lutego 2020 r.
Studio Monitori i Inni p. Gruzji, nr 44920/09 i 8942/10, 30 stycznia 2020 r.
Stukus i Inni p. Polsce, nr 12534/03, 1 kwietnia 2008 r.
Sultygov i Inni p. Rosji, nr 42575/07 i 11 innych, 9 października 2014 r.
Šumbera p. Czechom (dec.), nr 48228/08, 21 lutego 2012 r.
Sürmeli p. Niemcom (dec.), nr 75529/01, 29 kwietnia 2004 r.
Sürmeli p. Niemcom [WI], nr 75529/01, ECHR 2006-VII
Svinarenko i Slydanev p. Rosji [WI], nr 32541/08 i 43441/08, ECHR 2014
Sy p. Włochom, nr 11791/20, 24 stycznia 2022 r.
Sylka p. Polsce (dec.), nr 19219/07, 3 czerwca 2014 r.
Szott-Medyńska i Inni p. Polsce (dec.), nr 47414/99, 9 października 2003 r.

—T—

Tagiyev i Huseynov p. Azerbejdżanowi, nr 13274/08, 5 grudnia 2019 r.
Tahsin Acar p. Turcji [WI], nr 26307/95, ECHR 2004-III
Tănase p. Mołdawii [WI], nr 7/08, ECHR 2010
Taner Kılıç p. Turcji (nr 2), nr 208/18, 31 maja 2022 r.
Tanrikulu p. Turcji [WI], nr 23763/94, ECHR 1999-IV
Tarakhel p. Szwajcarii [WI], nr 29217/12, ECHR 2014
Techniki Olimpiaki A.E. p. Grecji (dec.), nr 40547/10, 1 października 2013 r.
Tempel p. Czechom, nr 21429/14 i 9 innych, 21 stycznia 2021 r.
The Holy Monasteries p. Grecji, 9 grudnia 1994 r., Seria A nr 301-A
Thévenon p. Francji (dec.), nr 2476/02, ECHR 2006-III
Thibaut p. Francji (dec.), nr 41892/19, 14 czerwca 2022 r.
Tomaszewscy p. Polsce, nr 8933/05, 15 kwietnia 2014 r.
Torreggiani i Inni p. Włochom, nr 43517/09 i 6 innych, 8 stycznia 2013 r.
Transpetrol, a.s., p. Słowacji (dec.), nr 28502/08, 15 listopada 2011 r.
Treska p. Albanii i Włochom (dec.), nr 26937/04, ECHR 2006-XI
Trivkanović p. Chorwacji, nr 12986/13, 6 lipca 2017 r.
Trofimchuk p. Ukrainie (dec.), nr 4241/03, 31 maja 2005 r.
Trubnikov p. Rosji, nr 49790/99, 5 lipca 2005 r.
Tsalikidis i Inni p. Grecji, nr 73974/14, 16 listopada 2017 r.
Tucka p. Wielkiej Brytanii (nr 1) (dec.), nr 34586/10, 18 stycznia 2011 r.
Tuna p. Turcji, nr 22339/03, 19 stycznia 2010 r.
Tunç p. Turcji (dec.), nr 45801/19, 22 lutego 2022 r.
Turgut i Inni p. Turcji, nr 1411/03, 8 lipca 2008 r.
Turturica i Casian p. Republice Mołdawii i Rosji, nr 28648/06 i 18832/07, 30 sierpnia 2016 r.
Tyrer p. Wielkiej Brytanii, 25 kwietnia 1978 r., Seria A nr 26

—U—

Ukraina p. Rosji (dot. Krymu) (dec.) [WI], nr 20958/14 i 38334/18, 16 grudnia 2020 r.

Ukraine-Tyumen p. Ukrainie, nr 22603/02, 22 listopada 2007 r.
Ulemek p. Chorwacji, nr 21613/16, 31 października 2019 r.
Ülke p. Turcji (dec.), nr 39437/98, 1 czerwca 2004 r.
Unédic p. Francji, nr 20153/04, 18 grudnia 2008 r.
Unifaun Theatre Productions Limited i Inni p. Malcie, nr 37326/13, 15 maja 2018 r.
Uzun p. Turcji (dec.), nr 10755/13, 30 kwietnia 2013 r.

—V—

V.D. p. Chorwacji (nr 2), nr 19421/15, 15 listopada 2018 r.
V.D. i Inni p. Rosji, nr 72931/10, 9 kwietnia 2019 r.
V.P. p. Estonii (dec.), nr 14185/14, 10 października 2017 r.
Vallianatos i Inni p. Grecji [WI], nr 29381/09 i 32684/09, ECHR 2013
Van Colle p. Wielkiej Brytanii, nr 7678/09, 13 listopada 2012 r.
Van der Putten p. Holandii (dec.), nr 15909/13, 27 sierpnia 2013 r.
Van der Tang p. Hiszpanii, 13 lipca 1995 r., Seria A nr 321
Van Oosterwijck p. Belgii, 6 listopada 1980 r., Seria A nr 40
Van Velden p. Holandii, nr 30666/08, 19 lipca 2011 r.
Varadinov p. Bułgarii, nr 15347/08, 5 października 2017 r.
Varbanov p. Bułgarii, nr 31365/96, ECHR 2000-X
Varnava i Inni p. Turcji [WI], nr 16064/90 i nast., ECHR 2009
Vartic p. Rumunii (nr 2), nr 14150/08, 17 grudnia 2013 r.
Vasilchenko p. Rosji, nr 34784/02, 23 września 2010 r.
Vasilescu p. Belgii, nr 64682/12, 25 listopada 2014 r.
Vasiliauskas p. Litwie [WI], nr 35343/05, ECHR 2015
Vasiliciuc p. Republice Mołdawii, nr 15944/11, 2 maja 2017 r.
Vasiliy Ivashchenko p. Ukrainie, nr 760/03, 26 lipca 2012 r.
Vasilkoski i Inni p. Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii, nr 28169/08, 28 października 2010 r.
Vassilios Athanasiou i Inni p. Grecji, nr 50973/08, 21 grudnia 2010 r.
Vasyanovich p. Rosji (dec.), nr 9791/05, 27 września 2016 r.
Vatandaş p. Turcji, nr 37869/08, 15 maja 2018 r.
Veeber p. Estonii (nr 1), nr 37571/97, 7 listopada 2002 r.
Velev p. Bułgarii, nr 43531/08, 16 kwietnia 2013 r.
Velikova p. Bułgarii (dec.), nr 41488/98, ECHR 1999-V
Velikova p. Bułgarii, nr 41488/98, ECHR 2000-VI
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) p. Szwajcarii (nr 2) [WI], nr 32772/02, ECHR 2009
Veriter p. Francji, nr 31508/07, 14 października 2010 r.
Vernillo p. Francji, 20 lutego 1991 r., Seria A nr 198
Veronica Ciobanu p. Republice Mołdawii, nr 69829/11, 9 lutego 2021 r.
Vidu i Inni p. Rumunii (rewizja), nr 9835/02, 17 stycznia 2017 r.
Vijayanathan i Pusparajah p. Francji, 27 sierpnia 1992 r., Seria A nr 241-B
Vistiņš i Perepjolkins p. Łotwie [WI], nr 71243/01, 25 października 2012 r.
Vladimir Romanov p. Rosji, nr 41461/02, 24 lipca 2008 r.
Voggenreiter p. Niemcom, nr 47169/99, ECHR 2004-I
Vojnović p. Chorwacji (dec.), nr 4819/10, 26 czerwca 2012 r.
Volodina p. Rosji (nr 2), nr 40419/19, 14 września 2021 r.
Vovk i Bogdanov p. Rosji, nr 15613/10, 11 lutego 2020 r.
Vučković i Inni p. Serbii (zastrzeżenie wstępne) [WI], nr 17153/11 i 29 innych, 25 marca 2014 r.

—W—

Waite i Kennedy p. Niemcom [WI], nr 26083/94, ECHR 1999-I
Weber i Saravia p. Niemcom (dec.), nr 54934/00, ECHR 2006-XI
Wikimedia Foundation, Inc. p. Turcji (dec.), nr 25479/19, 1 marca 2022 r.
Williams p. Wielkiej Brytanii (dec.), nr 32567/06, 17 lutego 2009 r.
Worm p. Austrii, 29 sierpnia 1997 r., *Raporty* 1997-V

—X—

X p. Francji, 31 marca 1992 r., Seria A nr 234-C
X i Y p. Rumunii, nr 2145/16, 19 stycznia 2021 r.
X. p. Francji, nr 9587/81, decyzja Komisji z dnia 13 grudnia 1982 r., DR 29
X. p. Niemcom, nr 1611/62, decyzja Komisji z dnia 25 września 1965 r.
X. p. Niemcom, nr 7462/76, decyzja Komisji z dnia 7 marca 1977 r., DR 9
X. p. Włochom, nr 6323/73, decyzja Komisji z dnia 4 marca 1976 r., DR 3
X. p. Holandii, nr 7230/75, decyzja Komisji z dnia 4 października 1976 r., DR 7
X. p. Wielkiej Brytanii, nr 6956/75, decyzja Komisji z dnia 10 grudnia 1976 r., DR 8
X. p. Wielkiej Brytanii, nr 8206/78, decyzja Komisji z dnia 10 lipca 1981 r., DR 25
Xenides-Arestis p. Turcji, nr 46347/99, 22 grudnia 2005 r.
Xynos p. Grecji, nr 30226/09, 9 października 2014 r.

—Y—

Y p. Łotwie, nr 61183/08, 21 października 2014 r.
Y.F. p. Turcji, nr 24209/94, ECHR 2003-IX
Y.Y. i Y.Y. p. Rosji, nr 43229/18, 8 marca 2022 r.
Yam p. Wielkiej Brytanii, nr 31295/11, 16 stycznia 2020 r.
Yaşa p. Turcji, 2 września 1998 r., *Raporty* 1998-VI
Yatsenko p. Ukrainie, nr 75345/01, 16 lutego 2012 r.
Yavuz Selim Güler p. Turcji, nr 76476/12, 15 grudnia 2015 r.
Yepishin p. Rosji, nr 591/07, 27 czerwca 2013 r.
Yevgeniy Dmitriyev p. Rosji, nr 17840/06, 1 grudnia 2020 r.
Yonghong p. Portugalii (dec.), nr 50887/99, ECHR 1999-IX
Yordanovi p. Bułgarii, nr 11157/11, 3 września 2020 r.
Yorgiyadis p. Turcji, nr 48057/99, 19 października 2004 r.
Yurttas p. Turcji, nr 25143/94 i 27098/95, 27 maja 2004 r.
Yusufeli İlçesini Güzelleştirme Yaşatma Kültür Varlıklarını Koruma Derneği p. Turcji (dec.), nr 37857/14, 7 grudnia 2021 r.

—Z—

Zakharkin p. Rosji, nr 1555/04, 10 czerwca 2010 r.
Žáková p. Czechom (słuszne zadośćuczynienie), nr 2000/09, 6 kwietnia 2017 r.
Zambrano p. Francji (dec.), nr 41994/21, 21 września 2021 r.
Zana p. Turcji, 25 listopada 1997 r., *Raporty* 1997-VII
Zastava It Turs p. Serbii (dec.), nr 24922/12, 9 kwietnia 2013 r.
Zehentner p. Austrii, nr 20082/02, 16 lipca 2009 r.
Zelčs p. Łotwie, nr 65367/16, 20 lutego 2020 r.

Zhdanov i Inni p. Rosji, nr 12200/08 i 2 inne, 16 lipca 2019 r.
Zhidov p. Rosji, nr 54490/10 i 3 inne, 16 października 2018 r.
Ziętal p. Polsce, nr 64972/01, 12 maja 2009 r.
Zihni p. Turcji (dec.), nr 59061/16, 29 listopada 2016 r.
Živić p. Serbii, nr 37204/08, 13 września 2011 r.
Zubkov i Inni p. Rosji, nr 29431/05 i 2 inne, 7 listopada 2017 r.
Zwinkels p. Holandii (dec.), nr 16593/10, 9 października 2012 r.